

HÁM JÁNOS

szatmári püspök (szül. 1781. jan. 6. — megh. 1857. dec. 30.)

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA
HITTUDOMÁNY-BÖLCSELETJ OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAI
SZERKESZTI TÓTH TIHAMÉR OSZTÁLYTITKÁR
II. kötet. _____ 1. szám.

HÁM JÁNOS
SZATMÁRI PÜSPÖK ÉS KINEVEZETT PRÍMÁS
EMLÉKIRATAI
1848/49-BŐL

SCHEFFLER JÁNOS
RENDES TAGTÓL

*Székfoglaló értekezésül felolvasta s hemutatta 1928. évi
május hó 11-én.*

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
1928.

BEVEZETŐ.

A szatmári püspökség közel 80 éve kegyelettel őriz egy drága történeti ereklyét: legnagyobb püspökének, b. e. *Hám János* szatmári püspök- és kinevezett esztergomi érseknek 1848—49-re vonatkozó följegyzéseit, — vagy amint a hagyomány nevezi — *Pro Memoria-ját*. Ebben az elég terjedelmes emlékiratban a szentéletű püspök főleg a forradalmi időkben végigszenvedett hányattatásait és lelkigyötrelmeit, különösen pedig primási kinevezésének és letételének történetét írja le, de amellet érdekbes beletekintést nyújt annak a kornak mozgalmas politikai és egyházi életébe.

Sokáig zár alatt őrizték Hám János utódai ezt az értékes és érdekes történelmi okmányt, egyrészt mert a benne szereplő vagy abban érintett személyek még igen elevenen éltek a köztudatban és csak most kezdenek a történeleméi lenni; de meg másrészt olyan oldalról mutatja be a magyar szabadságharc idejét, amilyent e kornak meglehetősen egyoldalú beállításához szokott magyar szemünk nehezen tudott volna befogadni. Attól tarthattak, hogy e följegyzések miatt talán halála után évtizedekkel is sárral dobálnák be sokan annak a nagy püspöknek emléket, akit életében megbélyegeztek és hazaárulónak minősítettek.

De közben 80 esztendő telt el. Nyolc évtized magában véve is tisztes történelmi távlat, amelyből az események tisztultabb összképben állanak elénk. De meg ezalatt mi is átmentünk forradalmakon és világtálatulásokon. Saját átélésünkből tudjuk, hogy mi a forradalom és hogy minden erjedés és forrongás sok salakot vet felszínre. Ma már nyugodtabb lélekkel fogjuk végigolvasni a 70 éves, szelídlelkű Hám püspöknek a megszokottól sokban eltérő meglátásait: talán túlságosan is konzervatív, de vérében és lelkében magyar s mindenek fölött katóhikus felfogását.

Időközben Meszlényi Gyula szatmári püspök megküldte ez emlékirat másolatát az esztergomi primási levéltárnak. Miután e másolati példány révén többen fölhasználták adatait (főleg dr. Meszlényi Antal: *A magyar katóh. egyház és az állam 1848—49-ben* c. igen érdekes művében, Budapest, 1928.), semmi okunk nincs többé e történelmi dokumen-

HÁM JÁNOS EMLÉKIRATÁNAK RÖVID LEÍRÁSA.

1. Az a kézirat, amelynek szövegét itt közreadjuk, 34 sűrűn írott oldalra terjed. Címe nincs. Keresztrel és «Anno 1850» jelzéssel kezdődik.¹

Hogy valóban Hám János, szatmári püspök írta, ahhoz kétség nem fér. Már maga az iratot kegyelettel őrző hagyomány is elegendő bizonyíték volna e mellett. De ezenfelül egyrészt félreismerhetetlen benne a Hám János jellegzetes apróbetűs gyöngyszem írása, másrészt a kézirat elején is, a végén is az író megnevezi magát. Az elején: per J. H. Epum Szathmariensem, a végén pedig: J. H. pm. Epus Szathmar.²

Az egész kézirat két részre osztható. Az első, nagyobb rész (1—32. old.) az 1848—49-es eseményeket tárgyalja. Ezt röviden Emlékiratnak fogjuk nevezni. A második, kisebbik rész (32—34. old.) későbbi adalék. Utolsó éveinek aggodalmait és elmélődéseit írja le benne. Ezt Függeléknek fogjuk nevezni.

2. Az első részt, a tulaj donképeni Emlékiratot rövidesen a forradalom leverése és az ő Szatmárra visszatérése után (1849 okt. 1.) kezdette és 1850 februárjában fejezte be. Ő maga jelzi e rész végén: Hanc connotationem feci mense Feb. A—o 1850. — Még eleven emlékében élnek a mozgalmas események, még sajognak lelki sebei, még élénken foglalkoztatja a primásságról való letétel szégyene, ehhez járul a forradalom leverése utáni idők nyomasztó hangulata . . . Mindez amúgy is kissé zárkózott lelkét még melanchólikusabbra hangolja és az egész iratnak nagyon komoly, szinte komor tónust ad, de e lelki ború fellegein mindvégig átragyog a nagy léleknek ízig-vérig természetfölötti gondolkozása, Isten szent akaratát porba sújtva és megalázottan is imádó odaadása.

Bántja honfitársainak méltatlan eljárása, amellyel hazaárulónak bélyegezték; leveri, hogy elrabolták vagy elpocsékolták minden vagyonát, amellyel pedig nagy céljai voltak egyházának és szegényeinek javára, de legjobban nyomasztja lelkét az, «hogy az ő feddhetetlen hűségét gonosz ellenségei irigységből befeketíteni akarták?»

¹ Tehát a primási levéltárban levő másolat címe (v. ö. Meszlényi i. m. 73. 1. 1. jegyzet) csak a másolótól ered.

² V. ö. e mű elején lévő facsimilét.

E föl jegyzéseknek épen ez az első és legfőbb célja, «hogy igazolja az ő feddhetetlen hűségét». Azért főképen azokat a dolgokat kívánja érinteni, amelyek az ő személyével szorosabb összefüggésben vannak.

A Függelék 1855 november 20-án fejezte be, amint annak a végén ő maga jelzi. Ebben először olyan 48—49-es eseményeket jegyez föl, amelyek csak az első rész megírása után jutottak tudomására, azután hálálkodik az isteni Gondviselésnek egész életén át vett jótéteményekért, legvégén pedig leírja újabb aggodalmait, talán nem is egészen indokolt tépelődését azon, hogy a kormány még mindig rossz szemmel nézi őt és a szatmári püspökségtől is el akarja mozdítani.

3. Az egész irat latin nyelven készült. Azon a latin nyelven, amelyen a múlt század első felében még az országgyűlésen is tárgyaltak és a hivatalokat vezették. Jelen kiadásban egyik oszlopban adjuk az eredeti szöveget, lehetőleg eredeti latin helyesírásával, a másik oszlopban pedig lehetőleg szó szerinti hűséges magyar fordítását.

4. A kéziratot a szentéletű püspök nem osztotta be részekre, csak épen az évszámot írta rá minden nagyobb rész élére. E kiadásban célszerűnek látszott a szöveget nagyobb áttekinthetőség céljából fejezetekre osztani, rövid kurzív betűs summáriummal. Ezek tehát nem Hám Jánostól valók, hanem a kiadótól.

Az egész kézirat áttekintése a következő:

I. Rész: A tulajdonképeni emlékirat.

1. Bevezetés. A följegyzések célja.
2. A forradalmat előkészítő okok áttekintése.

Anno 1847:

3. A nevezetesebb 1847-es események.
4. István főherceg látogatása Nagykárolyban (szept.) — Nádorrá választása; jelleme.

Anno 1848:

5. Az 1848-as országgyűlés általános szelleme.
6. A márciusi vívmányok; a bécsi küldöttség — felelős miniszterium — márc. 15. — Trikolor — Jobbágyság felszabadítása.
7. A hálaadó istenitisztelet márc. 19. — A papi tizedről való lemondás.
8. Az alsó papság mozgolódása (március—április).
9. Készülődés a megüresedett püspöki székek betöltésére.
10. Hám primási kinevezése (június 25.). — Aggodalmai.

11. Júliusi események. — Az innsbrucki küldöttség (aug. 8.). — A kir. család visszatér Bécsbe.

12. Augusztusi forrongó napok. — Hám figyelmezteti az udvart a bekövetkezendő bajokra.

13. Szeptemberi forrongás. — Gróf Lamberg meggyilkolása (szeptember 28.).

14. A prekonizáció soká késik. — A nemzeti zsinat ügye.

15. Az országgyűlés feloszlatása. — Hám szerződése öccsével.

16. Október végétől november elejéig. — Az olmtüzi folyamodás. — Szemere Bertalan leckézteti a püspököket.

17. Az 1848-i év utolsó eseményei. — A trónváltozás.

Anno 1849:

18. Január 5.: Windischgrätz és Jellasich bevonulása. — Főpapak tisztelgése, Te Deum, küldöttség terve és annak lefűvése.

19. A püspöki kar körlevele (jan. 20.). — Hámot hazaárulónak nyilvánítják és vagyonát elkobozzák.

20. Windischgrätz követelése a magyar főpapságtól (1 millió frt.).

21. Április: A honvédek bevonulása Pestre. — Hám Bécsbe menekül.

22. Május: Hám bécsi tartózkodása. — Látogatásai. — Az udvar újból követeli az egymillió frtot.

23. Június: Első mesterkedések Hám letételére. — Schwarzenberg bíboros és a nuncius látogatásai.

24. Június 17—július 14: Meschutár apát és báró Geringer küldetése. — Hámot lemondatják. — A letétel okai. — Scitovszky kinevezése.

25. Hámot kinézik Bécsből. — Újabb vádak. — «Keressen a valóságban vigaszt!»

26. Hám hazatér. — Pesten és a püspöki birtokon mindenét elrabolva látja.

Anno 1850:

27. Hám leírja saját szegénységét.

II. Rész: Függelék.

28. Hám János újból Szatmáron. — Szatmár hálátlansága.

29. Hám elmékedése élete szakairól.

30. Egy epizód az 1849 áprilisi menekülésből.

31. Hám János újabb aggodalmai.¹

¹ A következőkben e beosztás szerint fogjuk a szöveget idézni, így: E. I. 11. p. = Emlékiratok 11. pontja.

Hám János, mint Magyarország hercegprímása.

1848 június 25.—1849 július 14.

Amikor az 1848-as mozgalmas napok beköszöntöttek, Magyarországon két érseki- (az esztergomi és eгри) és négy püspöki szék (a győri, székesfehérvári, váci és szepesi) állott árván. Pedig ha valaha, különösen e forrongó időkben volt szüksége a népnek jó pásztorra, a forradalom árjába sodródott papságnak pedig okos és erős fegyelmező kézre. Azért a püspöki kar ismételten sürgette az új független magyar minisztériumnál a megüresedett püspöki székek betöltését.

De különösen a primási méltóság betöltése látszott a többenél is sürgetőbbnek. Hiszen Kopácsy József primásnak 1847-ben bekövetkezett halála óta egy egészen új világ alakult ki Magyarországon: új alkotmány, amely az egyház közjogi helyzetét is közlelről érintette; új egyházpolitikai törvények, amelyek az egyház működési keretét megváltoztatták; új társadalmi és gazdasági viszonyok, amelyek a nép és papság anyagi kérdéseit egészen új alapokra fektették; új szellemi áramlatok, amelyek a gyengébb lelkeket elbódították; és mindezek révén forrongó, jórészt elégedetlen papság, forradalmasított nép, amelyet az új keretek közt új módon kell elhelyezni. E sok égető kérdés megoldása nemzeti zsinat összehívását tette szükségessé. Gr. Nádasdy Ferenc kalocsai érsek, mint az országnak akkor egyedüli érseke, 1848 augusztus 1-én ki is hirdette a nemzeti zsinatot, amelynek helye Esztergom, ideje pedig szeptember 24-ike (vagy ha az országgyűlés addig fel nem oszlik, akkor az országgyűlés feloszlatása utáni 28-ik nap) lett volna. Ennek a zsinatnak szabályszerű vezetése siker munkája is megkívánta a primási széknek addig való betöltését.

Azért amikor br. Eötvös József kultuszminister 1848 húsvétja.

Sután a püspöki kart, főleg az alsó papság anyagi helyzetének megtárgyalása végett Pestre hívta, az egybegyűlt püspökök, különösen Scitovszky János pécsi és Lonovics József csanádi püspök, ismét kérték a minisztert, járna közben öfelségénél az üresedésben levő püspöki, de főleg a primási szék betöltése érdekében. A pécsi és csanádi püspök — Hám sejtése Szerint — legtöbb reménnyel gondolhattak a primási méltóság elnyerésére.¹

Hám János a maga közismert szerénységében más időkben sem gondolt volna arra, hogy az ő személye e méltóságok betöltésénél tekintetbe jöhetne. Az akkori viszonyok között pedig épenséggel nem számíthatott ilyesmire. Hiszen a magyar minisztérium előtt nem volt titok, hogy az ő izig-vérig katolikus, nagyon is lojális és talán túlságosan is

¹ E, I. 9. p. V. ö. 10. p. végét is.

konzervatív lelke mennyire idegenkedik a kormánynak attól a forradalmi ütemben és viharral dolgozó szellemétől, amely minden régít olyan hirtelen felforgatott, a katolikus egyház iránt oly kevés megértést, a királyi család iránt pedig nem mindig a Hám lojális felfogásának megfelelő tiszteletet tanúsított. Emlékiratának több helyén leírja leküzdhetetlen idegenkedését ettől a túlzó újítási vágytól.¹ A kormány bizonyára azt is megtudta, milyen nehezen tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy a márciusi vívmányokért Te Deumot tartson (márc 19). Az sem mutatott a kormány bizalmára, hogy a vele egy fedél alatt, a szerviták rendházában lakó államrendőrség minden lépését gyanakvással leste-kísérte.²

Azért amikor 1848 pünkösdjé előtt Korizmits Antal veszprémi kanonok, miniszteri tanácsos — bizonyára a kormány megbízásából — azzal a kérdéssel kereste fel őt szállásán, a szervita atyáknál: hogy *nem lenne-e hajlandó az üresedésben lévő egri érsekséget elfogadni*, Hám semmi alapot és fontosságot nem tudott tulajdonítani ennek a közlésnek, mert «nem tudta elhinni, hogy a magyar minisztérium, amely igen jól ismertei az elveitől való teljes idegenkedését, az ő előléptetésében közre fogna működni».

Pedig ez a terv nagyon is komoly volt, azzal a különbséggel, hogy nem az egri érsekség, hanem egyenesen a primási méltóság várakozott a mit sem sejtő szerény szatmári püspökre. Minden jel arra mutat, hogy maga a felséges uralkodó család kívánta Hám János primási kinevezését. Ugyanis Hám János már fiatal pap korában megnyerte az udvar nagyrabecsülését. 1809-ben, amikor az udvar Napoleon elől Egerbe menekült, az egri érsek a fiatal Hámot, aki akkor teológiai tanár volt, bízta meg azzal, hogy a jámbor királyné, Mária Ludovika előtt minden nap szentmisét mondjon. A fiatal pap áhítata és feltűnő szerénysége olyan jó benyomást tett, hogy néhány év múlva a királyné szorgalmazására br. Fischer egri érsek a mit sem sejtő Hámot, aki akkor még csak 13 éves presbyter volt, kinevezettette székesegyházi kanonoknak. Bizonyára szintén az udvar különös kegye juttatta Hámot 10 év múlva, 1827 május 25-én a szatmári püspöki székbe. Azóta 21 éve már, hogy vezette a szegényes, kezdetleges szatmári egyházmegyét és apostoli buzgóságával, mindent jegyesének odaadó bőkezűségével s hatalmas alapításaival csodákat művelt abban a katolikus szempontból dezolált pátriában. Az egész országban úgy állott, mint az apostollelkű főpásztorok mintaképe. Karolina Augusztá császárné pedig 1838 óta különösebb módon is érdeklődött Hámnak egyik kedvenc alapítása, a szatmári irgalmas nővérek zárdája iránt, amelybe a jámbor Karolina Augusztá támogatásával telepítette szent Vince leányait és azóta virágzó anyaházat létesített.

¹ Kül. E. I. 6—7. p.

² E. I. 11., 14., 17. p.

Ebben a szatmári zárdában helyezte el Hám a Leonhard Mihály tábori püspök bőkezűségéből alapított nevelőintézetet, a császári és királyi; hadsereg altisztszjeinek lánykái részére. Ez iránt az intézet iránt Bécsben különösen is érdeklődtek; Leonhard maga is többször járt Szatmáron, sűrűn levelezett a vele oly rokon gondolkozású Hám Jánossal és így ez az intézet, meg a buzgó tábori püspök tartotta fenn a kapcsolatot a szatmári püspök személye és a bécsi udvar között. Még az 50-es évek levelezésében is gyakran említi Leonhard, hogy az «Imperatrix» nagyon érdeklődik a szatmári anyaház iránt, lánykákat ajánl, noviciákat küld . . .

Valószínűnek látszik, hogy a királyi udvar kezdettől fogva Hámra¹ gondolt. De mivel a kormánynak sehogyszem volt ínyére a Hám személye, úgy próbálta az udvart is kielégíteni, hogy Hámot az egri érsekségre ajánlotta. Így magyarázható a Korizmits első híradása az egri érsekségre vonatkozólag. De úgy látszik, az udvar kitartott a nála oly nagy becsben álló szerény szatmári püspök személye mellett, azért a kormány kénytelen volt engedni és Hámot előterjeszteni. Hám maga is így írja: «Később hallottam egyesektől, hogy a minisztérium Innsbruckból (ahol akkor a királyi család a bécsi forrongás miatt tartózkodott) kapott felszólításra terjesztett elő . . .»¹

Ez 1848 június 25-én történt. Ugyanakkor töltötték be az egri érsekséget (Lonovits József), a székesfehérvári (Karnér Antal), a szepesi (Jekelfalussy Vince) és a Lonovits előléptetése folytán megüresedett csanádi püspökséget is (Horváth Mihály). A Pesti Hirlap, mely akkor a 1 kormány hivatalos lapja is volt, július 2-iki számában hozta e kinevezéseket.²

Hám János ezalatt (pünkösöd előttől Úrnapja utánig) egyházmegyéjében tartózkodott és nem is sejtette a reá várakozó nagy kitüntetést. Csak június 30-án értesült a kinevezésekről. Amint ugyanis e nap estéjén megérkezett Pestre, megszokott szállásán a szervita atyák perjele azzal fogadta, hogy valami nagyon érdekes újságot tud, de nem szabad megmondania. Hámot nem nagyon izgatta a kíváncsiság és egy szóval sem unszolta a perjelt a titoktartás megszegésére. De a perjelben nem állott meg a szó és csakhamar elújságotla, hogy «a mai napon hirdették ki a minisztériumban a fenti kinevezéseket és hogy holnap Korizmits tanácsos személyesen fogja meghozni a primási kinevezés hírét». Másnap szentmise után csakugyan megjelenik Korizmits és a minisztérium megbízásából közli Hámmal, hogy őfelsége esztergomi érsekké és az ország primásává legkegyelmesebben kinevezte. Hámnak e közlés inkább nyugtalanságot okozott, mint örömet. Első hallása után rögtön, szinte ösztönszerűleg menekülésre és szabadulásra gondolt. Meg is kérdezi Korizmitsot: «Lehet-

¹ -E. I. 10.

² 608. old.

ezen még változtatni ?» De Korizmits kijelenti, hogy «a dolgok jelen állása szerint változtatásnak nincs helye; ne késlekedjék, hanem 11 órára menjen István főherceg nádorhoz, aki őt ebben az órában kihallgatáson fogadja». Erre Hám megnyugszik és a jelzett időben már mint kinevezett, primás tiszteleg a főherceg nádornál.

Hám kinevezését *a királyi udvar érthetőleg nagy örömmel fogadta*. Már ez első tisztelgés alkalmával azzal vigasztalja István nádor az új primást, hogy e kinevezés híre Innsbruckban igen nagy örömet okozott. Amikor valamivel később, mint az országgyűlési küldöttség tagja Hámi is Innsbruckba megy, még a küldöttség fogadását megelőző napon; augusztus 7-én magánkihallgatást nyer. Ezen a király és királyné kitüntető szívességgel fogadják, «Salve Domine Primas!» köszöntéssel megelőzik és így fejezik ki örömüket.¹ Később bécsi és 1849-ben ismét bécsi, olmützi és prágai látogatása alkalmával is úgy Ferdinánd excsászár, mint az új király és annak apja, Ferenc Károly főherceg és azok családja mindig kitüntető szívességgel fogadják és asztalukhoz is meghívják a kinevezett új primást. Hám emlékirataiban «hálás szívvel gondol vissza erre a jóságra és kegyességre, amelyet vele, méltatlannal és érdemtelennel szemben ez időben tanúsítottak . . .»²

De annál kevesebb örömet váltott ki ez a kinevezés *a kormánykörökben*. Hiszen Hám épen ebből az időből panaszkodik, hogy a magyar államrendőrség rossz szemmel nézi pesti tartózkodását, szorgosan figyeli minden lépését, sőt amikor egyszer Domokos tanácsos meglátogatta őt, kérdőre is vonták: mit keresett, miért jött és hova ment ?³

Augusztus 4-én a Kossuth-féle irány egyik vezérszónoka, *Madarász László* az országgyűlésen támadja a Hám (és Lonovics) kinevezését azzal a kifogással, hogy «amikor pénz nincs, az ilyen helyeket üresen kell hagyni. . .»⁴ Hogy a keret még szebb és a szándék még átlátszóbb legyen, ugyanabban a beszédben kel ki Madarász a párbér, egyházi birtokok, katolikus iskolák és szerzetes-tanítók . . . ellen; néhány nap múlva; pedig (aug. 9-én) a papok bűneit sorolja fel «Isis papjaitól» . . . végig, «a hierarchia rothadt épületéig» . . . és dorongolja a papságot, mint amely! «a reakció ármányát a nemzet kebelén ápolja . . .»⁵

Az emlékiratok úgy sejtetik, hogy a püspöki kar egyes tagjait is bántotta Hám előléptetése és «felköltötte bennük az irigységet, amely aztán különféle «machinációkra» vezetett. Ezeknek a kulisszák mögött dolgozó tényezőknél nem csekély szerepük lehetett abban, hogy ez a váratlan kinevezés épen olyan hamar és olyan tragikusan végződött.

¹ E. I. 11. p.

⁴ Pesti Hírlap 1848. évf. 737. old.

² E. I. 11. p. végén.

⁵ P. Hírlap. 752. sz.

³ E. I. 11. p. V. ö. 17., 21. p.

Az Úristen a nagy lelkeket ritkán vezeti a nagy sikerek és kitüntetések útján, hanem inkább azon az úton, amelyen egyszülött Fiát megdicsőítette: a szenvedés és megaláztatás tisztító és nagygyánelelő útján. Hám János alázatos életébe mintha nem is illett volna belé a primási rang, fény ... s hozzá majd a bíborosi kalap. Ő maga is sejti, hogy ez a rövid felmagasztalás csak arra jó, hogy annál mélyebben megaláztassék. Azért a kinevezés hírének vétele után mintegy prófétai sejtéssel alkalmazza magára a zsoltáros szavát: Domine, elevans allisisti me. Uram, fölemelvén levetettél engem.¹

Az egész primási kinevezés számára csak fájdalmas tragédia, ő maga pedig két malomkö közt őrlődő, mindenkitől félreértett, megalázott és büntetett tragikus hős lett.

A bajnak gyökere és kiindulópontja az volt, hogy a királyi kinevezés után a pápai megerősítés (prekonizáció) nagyon sokáig késett. Ezalatt Hám a legkritikusabb helyzetekbe sodródott, amelyek közt a politika uri huncutságaihoz nem értő, sőt azokat szívből utáló egyszerű lelke nem tudott a két ellentétes irány között elég ügyesen lavírozni; — ezzel ürügyeket szolgáltatott irigyeinek kezébe, amelyeket a legközelebbi kedvező alkalommal nem is késtek ellene kijátszani. Se jobbra, se balra nem néző egyenes eljárása miatt a magyarok a haza ellenségeként bántották, a királyi családnál pedig mint a túlzókkal egyetértő, illojális magyart feketítették be.

Már maga a kinevezésnek első aktusa is jogi vitákat idézett elő. Ez volt az első eset, ahol a magyar minisztérium működött közre püspöki kinevezésnél. Kossuthék fölfogásából csak természetes, hogy a magyar minisztérium a főkegyúr kinevezési jogát is olyan kormányzói jognak tekintette, amelyet a király magyar felelős kormánya által tartozik gyakorolni. Azért először Budán állították ki a kinevezési okmányt. De ez ellen a bécsiek tiltakoztak. A vita vége az lett, hogy új kinevezési okmányt I állítottak ki — Bécsben. Persze — teszi hozzá Hám — mind a két helyen fizetni kellett; és pedig amint a Leonhard püspökkel folytatott levelezésből kitűnik,² eléggé tekintélyes taxákat. Már ez a huzavona is időbe került. Hozzájárult később a bécsi forradalom, a királyi család menekülése Innsbruckba. Mindez a dolgok rendes menetét nagyon lassította, így csak szeptember végén került a sor a hűségeskü letételére, amelyet Hám az erre külön meghatalmazott országbíró, Majláth György kezébe tett le.³

Természetes, hogy ilyen zavaros politikai viszonyok között a prekonizációs eljárás is hosszabb időt vett igénybe. Csak október első napjaiban! került a sor a hitvallás letételére, Pesten szintén meghatalmazott előtt,

¹ Zsolt. 101, 11.

² L. volt a Hám bécsi pénzkezelője.

³ E. I. 14.

De azután egészen megakadt a római eljárás, mert közben kitört az Mazzini-féle római forradalom. 1848 november 15-én meggyilkolják! Pellegrino Rossi minisztert, megostromolják a Quirínált, kieroszakolják IX. Piustól a radikális minisztérium kinevezését. A pápa november 24-én Gaétába menekül. Persze a diplomáciai kar nem ment mindjárt utána, így az egész ügy jó időre megrekedt. Leonhard tábori püspök még február 14-én és 15-én azt írja Bécsből a Pesten időző és várakozó Hámnak, hogy a prekonizáció nehezen halad előre, mert a monarchia pápai követe még nincsen Gaétában; különben is a pápai udvart most sokkal sürgősebb kérdések tartják lekötve. Csak a március 3-iki levélben közli Leonhard; hogy az osztrák követség már megérkezett Gaétába.¹

Ilyen körülmények közt hiába sürgette Hám 1848 augusztusában, a bécsi nunciaturán a magyar püspöki kar megbízásából a közeledő nemzeti) zsinatra való tekintettel az új primás prekonizációját. A nunciatura maga; sem tartotta lehetségesnek a kánoni eljárás lebonyolítását szeptember 24-ig, a nemzeti zsinat megnyílásáig, azért oly módon gondoskodott,? hogy Hám számára külön pápai brevét eszközöl ki, amelynek alapján Hám/ mint a Szentszék kiküldötte vezesse a nemzeti zsinatot. Hám 1848 szeptember 7-én köszöni meg ezt a felhatalmazást.² De ez a megoldás grófi Nádasdy kalocsai érseket bántotta, aki ebben a felhatalmazásban a kalocsai érseki széknek kijáró jogok sérelmét látta.³ Megnyugtatóására nemcsak Hám írt neki, hanem Rómából külön megnyugtató brevét eszközölt ki arra nézve, hogy ez az intézkedés nem fog a kalocsai szék ősi jogainak prejudikálni.⁴ Erre Nádasdy megnyugodott ugyan, de Hám eltökélte magában, hogy a kapott felhatalmazással semmi szín alatt nem fog élni. Erre különben úgy sem került a sor, mert ezalatt Magyarországon az események rohamosan követték egymást. Már augusztus-szeptemberben Hám aggódó szívvel látja az országgyűlésnek mindinkább, kiütköző forradalmi szellemét. A maga szerénysége szerint próbál is közbelépni és az udvar figyelmét közvetítők útján felhívja a közelgő veszélyekre, de hiába.⁵

A forradalom feltartóztathatlanul rohan tovább megkezdett útján. Mikor Hám augusztus vége felé visszaérkezik Pestre, semmi javulást nem talál, hanem ellenkezőleg, úgy tapasztalja, hogy az országgyűlés vakmerősége napról-napra nőtt. . . 1848 szeptember 28-án történik gróf

¹ E levelek a szatmári püspöki levéltárban vannak 1849. Sine Nro feliratú csomagban.

² E. I. 14. p.

³ Szatmári püsp. levéltár 1848. Sine Nro.

⁴ Szept. 13-i kelettel, másolatát I. szatmári pki levéltár 1848. Sine Nro.

⁵ Lásd ezt bőven El. 12—13. p.

Lamberg meggyilkolása a Lánchídon, azt követi az országgyűlést feloszlató királyi leirat; de már akkor az országgyűlés nem engedelmeskedik és így a nyílt forradalom útjára lép. Majd megindul a fegyveres küzdelem is a minden oldalról fenyegető ellenséggel szemben.

Ezeket a válságos időket Hámnak Pesten kellett végigélnie, helyesebben végigszenvednie. Egész életén át a visszavonult életnek és a csendes munkának embere volt. Csak ritkán és akkor is csak kényszerből vett részt az országgyűlés tárgyalásain. De most nem távozott el Pestről. A többi püspökök mind találtak okot vagy ürügyet az eltávozásra, de Hámot a prímási kinevezéssel teremtett különleges helyzete Pesthez kötötte. Ugyanis egyrészt a folyamatban levő prekonizációs eljárás miatt készenlétben kellett lennie és itt, az országgyűlés székhelyén várakoznia;¹ de másrészt nem is volt hová mennie. Az egyházjog szerint ugyan még a prekonizációig a szatmári egyházmegye püspöke volt, igen ám, de a szatmári püspökség javadalmát már átadta volt a királyi kamarának, tehát oda vissza nem mehetett. Az esztergomi érsekség javait viszont a kamara átadta ugyan már neki, de sem helyes egyházjogi érzékével, sem szerénységével nem tudta összeegyeztetni; hogy a pápai megerősítés előtt akár Esztergomban, akár az esztergomi érsekség területén más helyen telepedjék meg. Pedig a szervita atyáknál az örökké leselkedő államrendőrség miatt, amely kétszer is ki akarta lakoltatni és csak 24 órát engedélyezett kiköltözésére, tarthatatlan volt a helyzete. Egy alkalommal keservesen el is panasolta ezt az ő «földnélküli János-helyzetét» Scitovszky pécsi püspöknek.

Wéber József nagyszombati vikárius 1849 június 11-én Nagyszombatba hívja a valósággal földönfutóvá vált Hámot, mert — úgy mond — Nagyszombatban biztonságban lehet, míg Esztergomba költözhetik; de Hám, aki akkor már sejti az ő primásságának végét, akkor is azt feleli, hogy az eddig követett útról nem lép le és nyugodtan megvárja a Gondviselés további irányítását.²

Így kénytelen volt a forradalmi országgyűlés színhelyén mindvégig j; kitartani. Ezt a pesti tartózkodást később nagyon kihasználták rossz- ij akarói az ő befektetésére. És arról a Hám Jánosról, akinél lojálisabb alatt! valója aligha volt az egész birodalomban úgy Ferdinánd, mint I. Ferenc) József császár és királynak, és akinél jobban senki sem undorodott ettől? «az átkozott országgyűléstől» — mint ahogy ő nevezi, — elhittették¹ később a bécsi körökkel, hogy szándékosan maradt ott ... és hűtlen: lett a királyi családhoz.

De még jobban felrötták neki a püspöki kar 1848 október 28-iki

¹ V. ö. E, I. 16. p.

² Szatmári pki Ívtár 1849. Sine Nro.

feliratát, amely szintén e kényszerű pesti tartózkodásának idejére esik. Ugyanis október vége felé az országgyűlésen felülkerekedett az a fel-fogás, hogy kibékülést kell keresni a forradalom útjára siklott kormány és az uralkodó család között. A közvetítőszerre a püspöki kar látszott legalkalmasabbnak. Azért a kormány felszólította a püspöki karnak Pesten tartózkodó tagjait, hogy ilyértelmű folyamodást szerkesszenek és azt személyesen vigyék fel Olmützbe, ahol a királyi család azidott tartózkodott. Egy püspöki tanácskozás alkalmával Lonovits József ki-nevezett egri érsek egészen meglepetésszerűen terjeszti elő ezt a tervet; Horváth Mihály, az új csanádi püspök pedig már bemutatja a kész folyamodás szövegét. De mivel ez a folyamodás hemzsegett a «keserűbb és a püspöki kar jobbágyi hódolatával össze nem egyeztethető kitételek-től», a püspöki kar vonakodott azt magáévá tenni. Mivel pedig az ideig-lenes kormány nemcsak kívánta, hanem valóságos terrorral fenyegetve követelte e szolgálatot,¹ abban állapodtak meg, hogy megtisztítják a feliratot a keserűbb kifejezésektől és szemrehányásoktól és hogy azt Fogarassy Mihály szkodári vál.-püspök és nagyvárad kanonok vigye el Olmützbe, ugyanis öneki, mint volt udvari káplánnak az udvarnál sok jó barátja van, kiváló tekintélynek örvend és az udvar kegyét is bírja.²

Hámnak e folyamodás körül hármass szerepe volt: 1. minden-kepen iparkodott enyhíteni annak hangját, hogy ha már okvetlenül meg kell lennie, abban csak a legnagyobb «jobbágyi hódolattal» és csak «térdenállva könyörögjenek ő felségéhez, kegyeskednék magas bölcsesé-géhez és jóságához képest módot találni a hazát fenyegető bajok meg-szüntetésére»; 2. Lonovits felszólítására külön felkérte Fogarassy vál.» püspököt, vállalná a folyamodvány elvitelét Olmützbe; 3. később a kormányzó-bizottság kívánságára ő és Lonovics is kénytelen-kelletlen vállalkozott, hogy Fogarassyval együtt személyesen Olmützbe utaznak ez ügyben. De ez utóbbira már nem került a sor.³

A folyamodvány «megtisztítva» is keserű szemrehányásokat tar-talmazott.⁴ így az akkori zaklatott idők zaklatott lelkületét is tekintve, nem csodálkozhatunk, hogy egyáltalában nem találkozott az udvar jóvá-hagyásával. Fogarassy ugyan azzal a hírrel jött haza Olmützből, hogy a folyamodvány nem okozott nagyobb visszatetszést («nicht ungnädig genommen»). Azonban csakhamar kiderült, hogy nagyon is rossz néven

¹ V. ö. E. I. 16. p.

² U. o.

³ L. bőven E. I. 16. p.

⁴ Teljes szövegét lásd *Horváth Mihály: Magyarország. függetl. harcának tört.* II. 32—36. 1.

vették azt a püspöki karnak. Mert amikor 1849 januárjában, Windisch-í grätznek Pestre való bevonulása után a püspöki kar küldöttséget akar; Olmützbe küldeni az időközben trónralépett I. Ferenc József császári üdvözlésére, a kihallgatás kegye megtagadtatott és az Olmützbe való utazásra nem kapták meg az engedélyt. Az okot Windischgrätz így adja; meg: «propter certum Adresse». Ez a bizonyos Adresse az október 28-iki folyamodás. Igaz, hogy most a püspöki kar kimagyarázó és megkérlelő levelet küldött úgy Ferdinándhoz, mint Ferenc Józsefhez és onnan megnyugtató választ kaptak, de azért ezt az írást még soká rossz néven vették a püspököknek, első sorban természetesen a kinevezett új primásnak.¹ Hozzá még — úgy látszik — Fogarassy később azzal mosakodott Bécsben, hogy ő csak az új primás parancsára vállalkozott kellemetlen szerepére. Hám később az egész Fogarassy-féle felkérésben rosszakarátú beugratást sejtett irigyei részéről, hogy legyen, amit adandó alkalommal föl lehessen használni ellene.²

A forradalmi országgyűlés színhelyén való maradás és ez a folyamodás indítja meg Hám számára a kegy vesztés folyamatát és a hajszát, amely csakhamar olyan kíméletlen megtorlásra bírta a bécsi udvart.

De még inkább maga ellen ingerelte az udvart az a következetessége,¹ amellyel a császári hadsereg nagyobbarányú anyagi támogatását megtagadta.

Windischgrätznek és Jellasichnak Pestre való bevonulása után (1849 jan. 8.) Hám ismét több tanújelét adja a királyi család és az uralkodó személye iránt való hűséges ragaszkodásának. Amikor a Pesten tartózkodó főpapokkal együtt Windischgrätznel tiszteleg, kifejezi őfelsége iránt érzett hűségét és hódolatát és önként ajánlkozik, hogy őfelsége, az új császár, «boldog és dicsőséges uralkodásáért» ünnepélyes nagymiséit és Te Deum-ot tart (febr. 18.). Aztán január 20-án a püspöki kar nevében körlevelet bocsát ki, amelyben kioktatja a népet a helyzetről, hűségre, inti Ferenc József, mint törvényes király iránt és arra kéri, hogy a császári csapatokat ne mint ellenséges hadsereget tekintse, hanem mint jóbarátot, amelynek egyedüli célja a béke helyreállítása és a nép boldogítása. Ezt a körlevelet a Windischgrätz kívánságára az egész püspöki kar nevében ő maga írta alá.³

Azonban Windischgrätz mindezzel még nem volt megelégedve, hanem az alattvalói hűségnek olyan bizonyítékát kívánta a főpapságtól, első sorban a kinevezett primástól, amelyhez sem lelke, sem módja nem

¹ E. I. 18. p.

² E. I. 24. p.

³ E. I. 18—19. p. — A körlevél szövegét lásd a debreceni Közlöny 1849. ápr. 20-i sz. 308. köv. 1. V. ö. Meszlényi i. m. 188—195. 1.

volt. Már az első napokban is többrendbeli követeléssel lépett föl a császári hadsereg részére. A főpapok, Hám is nem nagyon szívesen adtak ugyan, de úgy fogták fel a dolgot, hogy a császári hadsereg támogatása' által csak annál hamarabb tér vissza a béke és jogrend az országban, azért szerény tehetségéhez képest adakozott is. Így pénzben 8000 forintot adott «avégett, hogy a boldogító béke a haza javára visszatérjen és az igazi rend minél teljesebben helyreálljon». Azonfelül a prímási palotát is átengedi a tiszteknek és ott állandóan több tisztnek ad lakást és ellátást.¹

De Windischgrätz nem éri be a főpapoknak ezzel a vékony adakozási készségével. Nemsokára azzal a kívánsággal áll elő, hogy a püspöki kar egy összegben egymillió forint fizetését vállalja magára és akkor nem fogja őket több irányú zaklatás érni. Természetesen a püspöki kar nem olyan könnyen állott rá erre az alkura. Előbb különböző kifogásokkal éltek: hogy ez a kérdés mindnyájukat egyformán érinti, és így a Pesten tartózkodó főpapok nem tehetnek ígéretet távollevő kartársaik nevében azok meghallgatása nélkül; hogy erre legalkalmasabb lesz majd a nemzeti zsinat, ahol úgymint mindnyájan összegyűlnek stb. Windischgrätz látszólag megnyugodott e válaszban, de már néhány nap múlva Hámhoz írt levelében azt követeli, hogy ő a kalocsai és egri érsekkel együtt írásban vállaljon kötelezettséget az egymillió forint kifizetésére. Persze az egri és a kalocsai érsek a válaszadás kellemetlen szerepét Hámra toltá, azon a címen, hogy a Windischgrätz levele is Hámhoz szólt. Ezzel az ódiumnak új forrását zúdította maga ellen Hám.² Igaz, hogy Windischgrätzet még április folyamán visszahívták, de az egymillió forint megszavazásának kérdése ezzel még nem oldódott meg. Később ismételték és a legmagasabb helyről szorongatták erre Hámot és bizonyára az e kérdésben tanúsított merev viselkedése tette végleg kegyvesztetté az udvar előtt.

Míg így az egyik oldalon Hám fokozatosan elveszti az uralkodó-ház régi kitüntető kegyét, addig a másik oldalon a magyarok rásütik homlokára a hazaárulás bélyegét. A bécsieknek nem volt eléggé lojális, a magyaroknak nem volt eléggé magyar. A bécsi rossz néven veszik neki, hogy Pesten a forradalmi országgyűlés helyén maradt; a magyarok meg azért marasztalják el, hogy az ország prímása Pesten beárja a magyarok ellenségét, Windischgrätz herceget; hogy követségben jár nála, hálaadó istentiszteletet tart, de különösen hogy körlevelében császárhűségre buzdítja a magyar népet.

A február 18-i *Te Deum* híre csak márciusban jutott el Debrecenbe. A *Közlöny* március 7-i, 46. száma gúnyos hangon újságolja el: «Hám,

¹ El. 20. p.

a primás, kénytelen volt a második felszólítás után a hála-misést elmondani. Lehet, hogy az öreg úr nem is nagyon szabadkozott; mert ha valóban nem akart volna ilyen hazafiatlanságban és erkölcsileg rossz ügyben engedelmeskedni, egy kis betegség által megóvhatta volna magát a haza átkától. Ily eljárásban a főpap példát vehetett volna több becsületes lelkű paptól.»¹

De még nagyobb, lett a felháborodás, amikor a Hám névalíráásával ellátott január 30-i *körlevél* Debrecenbe jutott. Ez a körlevél aránylag hosszú ideig nem tudódott ki a magyar csapatoktól tartott területeken. Csak amint 1849 tavaszán a magyar hadsereg győzelmesen előnyomult Pest felé, *jutott a kormány kezébe. Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, a debreceni minisztérium kultuszminisztere még a Közlöny április 20-i számában is misztifikációnak minősíti az egészet, mert hiszen, — bizonyítgatja, — ez az állítólagos pásztorlevél teljesen ellenkezik a püspöki karnak olmützi folyamodásával, de meg január 20-án csak két püspök volt Pesten, ketten pedig «semmi ürügy alatt, semminemű célokra nem bitorolhatják a magyar püspöki kar címét»; a végén pedig hozzáteszi: «Álljon itt maga az alávaló irat egész terjedelmében cáfolatul önmagának.»²*

Mikor aztán kiderült, hogy a királyhúségre intő pásztorlevél és a primás aláírása mégis hiteles, azonnal megindult az eljárás a «főbűnös», Hám ellen. A Közlöny 110. száma május 17-i kelettel már hozza az igazságügyi minisztériumnak 1367. sz. végzését, amely Hám Jánost hazaárulónak minősíti és vagyonvesztésre ítéli, őt magát pedig körözteti. A végzés szószerint ezt mondja:

«Hazaárulás büntetével terhelt Hám János esztergomi érsek és Scitovszky János pécsi püspök javainak elfoglalása az álladalom részére megrendeltetvén, az illető hatósági elnökök és kormánybiztosok odautsíttatnak: hogy hatóságuk kebelében é honárulók minden javainak zárlati biztosítása iránt, addig is, míg a pénzügyminisztérium az összeírásra, és kezelésre nézve a' leendő iráni rendelkeznék, haladék nélkül kötelezőleg intézkedjenek.) — Debrecen, május 17-én, 1849. Igazságügyminiszter: Vukovics Sebő.

Egyidejűleg megindulnak Szatmáron is a tüntetések és népgyűlések a «hazaáruló» Hám püspök ellen. Egyszer a városi tanács gyűlésén bélyegzik meg, máskor a városházának erkélyéről szónokolnak ellene; majd ismét a piacon tartanak népgyűlést, ahol demagóg szónokok ilyenféle-képen szokták a nagy püspököt aposztrofálni (Hám saját följegyzése szerint): «Ha megkaphatjuk azt a huncut hazaárulót, a két torony között húzatunk gerendát és arra akasztjuk fel.»³ stb.

¹ I. h. 162. 1.

² Közlöny 84. sz. 308—9. 1.

³ L. EL 28. p.

Persze, hogy később, amikor a szatmáriak a forradalom örületétől megszabadultak, nagyon megbánták e méltatlan bánásmódot. A városi tanácsnak ez ügyre vonatkozó jegyzőkönyveit tintával úgy átfestették, hogy lehetetlen ma elolvasni a vastag fekete húzások alól kikandikáló barnás betűket. Mások, így pl. Gaál Mária, Vajay Imre özvegye 1849* nov. 1-én levélben kérleli meg a nagy püspököt, amiért az ő Károly fia is szónokolt ellene a piacon és a forradalmi tömeg előtt «méltatlan, igazságtalan és sérelmes kifejezésekkel illette.» Hám másnap azt feleli, hogy: «Üdvözítőnk példájának és a keresztyén szeretet elvének szívből mindenkor és minden időben hódolván . . . az említett méltatlanságokat szívesen megbocsátom és semmi büntetést nem követelek.»¹

A fenti miniszteri rendelkezés alapján aztán megindul Hám János vagyonának lefoglalása, elárverezése, részint elrablása úgy a püspöki birtokon, mint itthon Szatmáron.

Szatmáron rögtön a *Közlöny* vétele után, 1849 május 22-én Laki Sándor «elnököpolgármester» bizottságot küld ki a «honarulás bűnével terhelt Hám János, volt szatmári püspöknek . . . e város határában található, úgy akármi néven nevezendő ingó, mint ingatlan javainak rögtön teendő összeírására; netalán elrejtett ingók kipuhatolására és átaljában minden javaknak zárlati biztosítása eszközésére». — A bizottság tagjai (Zsiga György tanácsnok, Békési Károly főjegyző, Joo 'Sigmond tiszti főügyész és Madrasy János képviselő) május 26-án és június 1-én állították össze a püspöki javak jegyzékét és tették zár alá nemcsak azt, amit a püspöki palotában találtak, hanem Hám János mindennemű alapítványait is.² — A «netalán elrejtett ingók kipuhatolása tekintetéből» kihallgatták Lintzy József nagyprépost, püspöki helynököt, Máj erhol d József kanonok, alapítványi gondnokot, Mály János püspöki «titoknokot», Laza Jánost, mint az apácazárda igazgatóját, Gyöngyössy Konrádot, az irgalmasok házfőnökét, Gyöngyössy György színérváraljai plébánost, továbbá Günther János püspöki- és Szártory Ignác káptalani ügyvédek. Mindegyik írásos vallomást nyújtott be, amely azonban az egész vonalon nemleges volt. Pedig a bizottságot különösen Hám Jánosnak «ügynevezett pénzesládája» érdekelte volna, amelyről a püspöki titoknoktól várta a fölvilágosítást. Úgyszintén a püspöknek értékes ezüstneműjére vonatkozólag. Mály János titkár azonban nyilatkozatában, amelyben — mint mondja — «a szigorú, de mindamellert humánus» bizottság előtt önéreztelenen «kitárja keblének redőit», — kimutatja, hogy «a pénznek tökéletes hiánya a déli napnál világosabban kitűnik»; — aminthogy valóban Hám János már szatmári háztartását is feloszlatta, sőt az egyházmegyei iroda

¹ Püspöki levéltár 1849. 490. sz.

² V. ö. El. 19. p.

kiadásait is a kamara, amely a püspöki javak kezelését átvette, folyósította.¹ Az ezüstneműkről még könnyebb volt kimutatni, hogy Hám János még a múlt év folyamán több társzekerre való holmit Pestre szállíttatott, aminthogy a honvédek Pesten is meg találták és el is rabolták összes ezüstneműit.²

A bizottság június 14-én számol be a polgármesternek, ez pedig június 20-án a «tisztelet pénzügyi Minister úrnak». De ebben a beszámolóban a polgármester a «javakra vonatkozó feleleteket nem tartja kielégítőnek» és egy miniszteri- vagy kormánybiztos kiküldetését látja szükségesnek a felülvizsgálásra. Ezenfelül különösen szíven fekszik a borok eladása, amire nézve sürgős rendelkezést kér.³

A szabadságharc leverése után (szeptember 9-én) Kende Zsigmond, szatmármegyei kormánybiztos rögtön utasítja a városi tanácsot, hogy a püspök lefoglalt javait azonnal adja át Mály János titkárnak, egyben meg is dorgálja e javak leltározásáért a tanácsot. De a tanács azzal hártja el a dorgálást, hogy felsőbb utasításra járt el, és kijelenti, hogy ezzel nem akarta Hám János érdemeit a legkevésbé sem csorbítani.⁴

Szatmáron még az volt a szerencse, hogy a leltározás és zár alá vételnél tovább nem jutott a dolog. Ellenben a püspöki birtokon a forradalmi kormány a püspök jószágállományát (kb. 10.000 darab nemesített birkából álló nyáját, sertésnyáját és kb. 500 szarvasjószágát), teli magtárainak és pincéinek tartalmát részint potomáron elárvereztette, részint a katonaság emésztette fel. A kárt Hám maga csekély számításával 300.000 forintra teszi. Nagy Sándor egri ügyvéd, a szatmári püspöki javak rendes ügyésze pedig, aki a forradalom leverése után az elárverezett, illetve elrablott jószágok visszaszerzése végett keresetet indított, azt írja a «Cs. és kir. Előadó Biztos úrnak», hogy «nincs e megyében, aki javaiban a szatmári püspök, Hám János ő kegyelmességénél a szerencsétlén forradalom által többet szenvedett volna», és — hogy «ennek a nagyszerű valóságos rablásnak híre van országszerte, mint a Tatárjárásnak.»⁵

E károsodásokat is tekintetbe véve, még jobban megértjük, hogy milyen kellemetlen volt Windi.schgrätznek, majd az uralkodóház tagjainak sürgető kérése, amellyel a hadsereg számára hatalmas összegeket akartak kicsikarni Hámtól.

De nem jártak jobban azok a holmik sem, amelyeket Hám már

¹ Lásd a püsp. levéltár 1849. 1, 132, 193, 340. stb. sz.

² L. később, 21. 1.

³ E leltározás összes ügyiratait lásd püspöki levéltár 1849. Sine Nro a.

⁴ *Bagossy Bertalan*: Szatmár megye és Szatmár-Németi monográfiája II. 271. 1.

⁵ I., 1849 okt. 1-én kelt keresetét, püspöki levéltár 1849. Sine Nro.

előzetesen Pestre szállíttatott és amikor áprilisban a magyar sereg közeledésének hírére Bécsbe menekült, ott hagyott. A honvédek rátaláltak holmijaira és mint hazaárulótól, mindent elkoboztak. Így került kezükre 80 személyre szóló ezüst evőeszköz, abroszai és minden ruhája. Nem is kapta vissza többé soha.¹

Őt magát is elfogták volna, ha április 21-én Korizmits kanonok, — aki úgy látszik, igazi őszinte tisztelettel volt iránta, — nem figyelmezteti, hogy a honvédek közelednek Pestre, jó lesz elmenekülnie. Másnap Biró László oldalkanonokjával, — aki aztán 1867-ben második utóda is lett a szatmári püspöki székhelyben, — el is menekült a kivonuló császári csapatok védelme alatt.² A honvédek keresték és útközben Pápánál már nyomában is voltak; csak különös véletlen folytán menekült meg kezükből.³

Hám János most sokat tanakodott azon, hogy hol töltsen száműzetése idejét. Végül Bécsbe talált legalkalmasabb helynek. Május 1-én meg is érkezik oda és a kapucinus atyáknál száll meg. Itt fejeződött be aztán primásságának kálvária járása. Hazájából kitartó királyhűsége miatt száműzték. Bécsben pedig úgy tekintették, mint a forradalmi magyar kormány kreatúráját és csak a rebellis magyart látták benne, azért csakhamar fejére olvasták a megsemmisítő ítéletet.

Amikor Hám május 1-én Bécsbe ért, egyszerű lelkével nem is sejtette, milyen lelki keserűség és megaláztatás vár itten rá. Alighogy megérkezett, legelső kötelességének tartotta, hogy a felső uralkodóház tagjainál tisztelegjen. Május legelső napjaiban a fiatal új királynál, I. Ferenc Józsefnél nyert kihallgatást, ki is nagyon kegyesen fogadta és azzal vigasztalta, hogy nemsokára teljesen helyreáll a rend és akkor nyugodtan visszatérhet hazájába. Május 19-én Bécsből Prágába utazott, hogy ott V. Ferdinánd lemondott királynál tisztelegjen. Május 21-én abban a kegyben részesült, hogy ő felségeik asztalukhoz is meghívták. Visszamenet, május 22-én Olmützben meglátogatta az uralkodóház többi tagjait, elsősorban az új király apját, Ferenc Károly főherceget. Itt ugyanolyan kegyes volt még a fogadtatás, ebédre is meghívták. De a meghíváshoz kellemetlen deszt kapcsolódott. Ugyanis a meghívást közvetítő Domokos tanácsos a főhercegnek azt a kívánságát is tolmácsolta, amellyel néhány hónappal azelőtt Windischgrätz útján zaklatták szegény Hám püspököt: hogy t. i. a császári hadsereg számára nagyobb összeget ajánljon meg és ezt a kérdést az ebédet megelőző kihallgatáson Hám maga hozza fel. Ismét előállott a régi dilemma: Hámot — mint láttuk — ott-hon mindenéből kifosztották; kedve sem volt a császári hadsereg szá-

¹ El. 26. p.

² El. 21. p.

³ Lásd El. 30. p.

mára katonát állítani; de meg élénken dolgozott benne az a tudat is, hogy az egyházi vagyonnak nem katonaaállítás a rendeltetése.

Hogy megmeneküljön a további zaklatásoktól, kénytelen-kelletlen 50.000 forintot ajánlott fel «azon törekvések támogatására, amelyek célja visszaadni Magyarország békéjét és nyugalját és a lakosok boldogságát». Május 23-án visszaérkezik Bécsbe. Ott természetesen tovább sürgetik. Erre Hám engedélyt kér arra, hogy az ígért 50.000 forintot a primási birtok terhére kölcsönvegye. Az erre vonatkozó folyamodást ügynöke útján Ferenc Károly főherceghez juttatja, hogy az nyújtsa át császári fiának.¹

Ez a folyamodás volt Hámnak utolsó primási aktusa. Az ügynök ugyan arról számolt be neki, hogy azt Ferenc Károly kegyesen fogadta. De a következmények egészen mást mutatnak. Az udvar Hámnak ebben a kérdésben tanúsított ismételt merevségét, — úgy is fogalmazhatnók: túlságosan magyar és egyházas felfogását — nagyon rossz néven vette. A kölcsönre vonatkozó kérelmet már el sem intézte, hanem helyette' elintézte — a kérelmező primási méltóságát.

Hogy mik voltak a Hám letételének legtitkosabb rugói, a kulisszatitkok, azt még homály fűdi. De az Emlékiratok sejtetik, hogy Hámnak ez a húzódózása a hadseregtámogatástól, pecsételte meg sorsát.²

Eddig is sokat tudtak már ellenségei a rovására írni; a forradalmi országgyűlésen való kitartás, az olmtüzi petíció, amelyet rosszakarói, bármily ártatlanul is, teljesen az ő számlájára írtak; magyar neve és származása, német nyelvben való gyenge jártassága is kitűnő fegyver volt ellene, — főleg az osztrák kormánynak ama mentalitása mellett, amely úgylis mindent és mindenkit el akart temetni, ami a magyar független minisztériumtól származott. Ennek az összbirodalmi irányzatnak talán már ez is elég lett volna arra, hogy Hámot minden egyéni és egyházi kiválósága mellett is elejtse. De az a vonakodás a győzelmesen előnyomuló császári sereggel szemben végleg kegyvesztetté tette őt az udvar szemeiben.

Ezzel teljesen megérett a helyzet az áskálódásokra és intrikákra. Hám Emlékiratában ismételten célzásokat tesz titokban dolgozó irigyeire és ellenségeinek «machinációjára». Hogy kik voltak ezek az irigyek, azt az Emlékiratból némileg sejtteni lehet, de világosan nem mondja meg. Nem valószínű, hogy a császári levéltárban e kulisszák mögött folyó áskálódásoknak írásos nyoma volna, mert — az intrikákról nem szoktak jegyzőkönyvet fölvenni. Egyedül Altieri nunciusnak időszaki jelentései

¹ El. 22. p.

² *Meszlényi A.* aki e korszakot az Emlékiratok alapján tanulmányozta, szintén ezt olvassa ki. V. ö. i. m. 229. 1.

deríthetnének fényt Hám letételének e sötét és dísztelen háterére. De mivel a XVI. Gergely halálánál (1846) frissebb levéltári anyag még nem hozzáférhető a kutatás számára, egyelőre le kell mondanunk arról, hogy e sötétben dolgozó tényezők munkájába beláthassunk és meg kell elégednünk a már felsorolt okok mellett a letétel menetének rövid ismeretével.

A letétel tervének első híre úgy érte a mit sem sejtő Hámot, mint a derült égből lecsapó villám. Alig néhány héttel a prágai és olmützi látogatások és kegyes megvendégelések, no meg az adakozásra való sürgetések után, június 10-én érkezik Hámhoz a lemondatási terv első előfutára. E napon látogatja meg őt Schwartzberg Frigyes bíboros, salz-i burgi hercegeések, az osztrák miniszterelnöknek (Félix) testvére, akinél Hám már azelőtt többször tisztelgett és a legnagyobb bizalommal kérte ki tanácsát sok ügyben. E látogatás során minden összefüggés nélkül a; bíboros felteszi a kérdést: «Nem szándéka-e az esztergomi érsekségről és a primásságról lemondani?» — mert hát, — teszi hozzá — «nehéz időket élünk és a primástól nagyon sokat kívánnak» stb. Hámot e kérdés nemi hozta zavarba. Egyszerűen azt felelte, hogy ő ezt a méltóságot se nem kereste, se nem kívánta és csak azért fogadta el, mert Isten akaratát látta benne; de ha most Isten, ő felsége és a minisztérium útján, más-képen intézkedik vele, teljes megadással megnyugszik szent akaratán. De Schwartzberg ezzel a válasszal nem volt megelégedve. Azt akarta elérni, hogy Hám önként mondjon le. Azért ajánlotta is ezt Hámnak. De Hám kitarzott álláspontja mellett. Később Schwartzberg a bécsi nunciust is rá akarta venni, hogy Hámnak a lemondást ajánlja. De ettől azt a feleletet kapta, hogy a Szentszéknek sokkal jobb információja van róla, semhogy ilyet ajánlani tudna.¹

Hám János tehát már június 10-én el volt ejtve. De mivel az ország-világ előtt köztiszteletben álló főpap letétele, — hozzá minden igaz ok nélkül — méltán megbotrátkozást szült volna, előbb olyan lát-szatot akartak adni elmozdításának, mintha a nehéz időkre és a primási méltósággal járó terhekre való tekintettel ő maga, saját akaratából kérte volna felmentését. Bármennyire is hangsúlyozta Schwartzberg bíboros, hogy ő csak mint magánszemély ajánlja a lemondást, mégis igen közel-fekvő az a feltevés, hogy az udvar és a bécsi kormány őt használta fel közvetítőnek. Hám maga is úgy tudja, hogy Schwartzberg bíboros volt a Scitovszky érdekében dolgozó párt vezető embere.² De nincs kizárva az sem, hogy Schwartzberg látva a bekövetkezendőket, önként és jó-akaratból tette, amit tett, hogy így Hám személyét megkímélje még nagyobb meghurcoltatástól.

¹ EL 23. p.

¹ El. 23. p.

Az ítélet tehát már készen volt. A végrehajtás most már igen gyorsan pereg le. A minisztérium egy hétig várt. Mivel Hám ezalatt egy lépést sem tett a kérdésben, június 17-én déli 10 órakor Meschutar apát, miniszteri tanácsos a minisztérium nevében már hivatalosan is felszólítja őt a lemondásra. Ugyanazt megismétli néhány óra múlva báró Geringer, a Magyarország számára kinevezett királyi biztos. De Hám kitartott elvei mellett. Nem mondott le, hanem ezeket a küldötteket is azzal bocsátotta el: «Tegyen velem a minisztérium, amit Isten előtt leghelyesebbnek lát, az én dolgom lesz minden intézkedésben megnyugodni».

A minisztérium ezután újból néhány hétig várt és miután Hám még mindig nem mondott le, most már csakugyan megtette, «amit legjobbnak látott»: egyszerűen üresedésben levőnek nyilvánította az esztergomi érsekséget és a primásságot. Július 14-én d. e. 9 órakor ezt Meschutar apát által tudomására hozták Hámnak és egyben felszólították, hogy «a nép előtti jó hírneve megóvása végett» rögtön adja be írásbeli lemondását. Meschutar hozzátette, hogy egy óra múlva elküldi szolgáját (!) a lemondó nyilatkozatért. Most már nem volt miért vonakodni. Hám 10 órakor átadta a lemondást a jelzett szolgának.¹

Ezzel az első lemondólevéllel azonban (melynek szövege — sajnos — elveszett) nem voltak megelégedve a bécsiek. Ujat követeltek. Erre Hám július 17-én másat állított ki. Ennek szövege a következő: «Alulírott őfelségének a magas minisztérium útján mai napon velem közölt parancsa következtében, melynél fogva nekem meghagyatik, miszerint írásbeli nyilatkozatot adjak, ezennel ez iratban hódolatos kegyelettel és készsleges engedelmisséggel kijelentem, hogy valamint mindenkor, úgy most is ő cs. kir. felségének személyemre vonatkozó minden rendelkezését teljes odaadással fogadom, legmélyebben tiszteltem és annak magamat alávetem; kijelentem továbbá, hogy az esztergomi érseki székre vonatkozólag semmi jogom, se érdemem nincsen: a netalán vélt jogról pedig önként lemondok: és ő felségének engem bármi módon érintő rendelkezéseiben ő felsége bölcsességét és igazságosságát a legalázatosabban tiszteltem és abban Isten| imádandó szent akaratát felismerem, ki is császári királyi kegyelmességébe legmélyebb alázattal ajánlott, maradok a cs. kir. felségének Bécsben, július 17-én 1849. Legalázatosabb és örök hű alattvalója s legkisebb káplánja *Hám János*, szatmári püspök.»²

Néhány nap múlva, július 21-én már aláírták az új primásnak Scitovszky János pécsi püspöknek kinevezési okmányát. Hámnak pedig megüzenték (!), hogy az ő nevére szóló primási kinevezési iratokat küldje vissza a minisztériumba, mert különben írásban fogják erre felszólítani.

¹ El. 24. p.

² Lásd *Irsik Fer.:* Hám János élete Szatmár, 1894. 207. l.

Hámnak nem kellett külön felszólítás. Rögtön elküldötte azokat oldal-kanonokja, Biró László útján.

Emlékiratának ezt a részét így fejezi be: «így hozták meg ellenem a letétel ítéletét és aki érdemem nélkül felmagasztaltattam, épúgy minden hibám nélkül letaszítottam.»^x

Hám János nem volt az egyedüli a büntetésben. A szabadságharc leverése után jött a kegyetlen megtorlás, amelyben bizony sok főpap is kivette részét. Hámnak különös kegyképen még megengedték, hogy visszatérhessen régi püspöki székhelyére, Szatmárra. Mások még sokkal keményebben lakoltak. A Gesamtmonarchie minisztériumának főtörekvése természetesen arra irányult, hogy elsősorban a független magyar minisztériumtól eszközölt kinevezéseket semmisíttesse meg. Ami nagy részben sikerült is. *Lonovitsot*, akit Hámmal együtt neveztek ki érseknek, nemcsak az egri érsekségtől fosztották meg, hanem a csanádi püspökségről is le kellett mondania, aztán a melki bencés apátságba internálták. Hasonlóképen járt *Jekelfalussy* Vince szepesi püspök. Őt is letették és kolostorba zárták. *Horváth* Mihálynak szélsőséges magatartása miatt oka volt félni a kegyetlen megtorlástól, azért Schweitzba menekült; de így sem került el, hogy 35 társával együtt in effigie fel ne akasszák. Hasonlóképen bűnhődött *Bemer* nagyváradai és *Rudnyánszky* besztercebányai püspök is.²

Hámnak tehát, — bár valamennyi közt őt érte legártatlanabban a büntetés, — megmaradt az a szomorú vigasztalása, hogy nem egyedül éri a letétel szégyene és büntetése. Leonhard tábori püspök 1850 március és május közt írott leveleiben hetenként közli a Szatmárra visszatért Hámmal, hogy mit tervez az osztrák kormány majd ezzel, majd azzal a püspökkel; hogyan próbálják őket különböző osztrák zárdáknak nyakába varrni, de azok mind szabadkoznak. Végül jelzi, hogy *Lonovicsot* Melkbe, *Rudnyánszkyt* Klosterneuburgba internálják, — de ezt a nagy kegyet is csak a nuncius közbenjárásának köszönhetik: Bemert ellenben; az olműtzi várba szállítják stb. Nagyon érdekesek és kedvesek ezek a levelek, amelyekkel a tábori püspök lelki barátját vigasztalja. Telvük az abszolutisztikus kor keresztény kritikájával, amelytől nem sok jót vár, és (telve) természetfölötti motívumokkal, amelyekkel Hám nagy lelkét egyensúlyban tartani segíti. Ez a jólelkű főpap, aki Hám kiváló lelki tulajdonságait és működését közelről ismerte, volt talán az egyedüli osztrák vezető ember, aki megértette és enyhíteni akarta nagy fájdalmát.

Hám a fájdalmas lemondás, de mégis szent megnyugvás hangján, köszöni meg Isten jószágát, amely e szenvedéssel sújtotta. Azt írja

¹ El. 26. p.

* V. ö. *Meszlényi*: i. ni. 229. 1. köv.

Leonhardnak, hogy élete veszélyben forgott, vagyonától és becsületétől megfosztották, de megmaradt két kincse, amelyet senki sem vehet el tőle: Istenbe vetett bizalma és tiszta lelkiismeretének tanúsága.¹ Azzal is vigasztalja magát, hogy mivel lelkiismerete úgysem engedte volna mindannak teljesítését, amit később követeltek volna tőle, csakhamar úgylis és sokkal nagyobb szégyennel kellett volna a primási széket ott-hagynia.²

A letétel után még az a veszély is fenyegette, hogy büntető eljárást indítanak ellene főleg azon a címen, hogy a forradalmi országgyűlés helyén kitartott. Július végén híresztelték ezt Bécsben. Hám, azok után, amik már érték, joggal tarthatott tőle, hogy ráadásul még ezt a meghurcoltatást is végig kell szenvednie. Azért Bach belügyminiszterhez fordult felvilágosításért. Ez megnyugtatta, hogy hűsége iránt semmi kétség nem merült fel. Ráadásul jónak látta még azt a tanácsot adni a szentéletű püspöknek: hogy megpróbáltatásaiban keressen a vallásban vigasztalást.³

Ezzel az útravalóval mármint Hám elindulhatott volna Szatmárra. De a közlekedés még nem volt biztos, azért egy ideig még Bécsben kellett várakoznia. Augusztus elején tudtára adták, hogy már kellemetlen a kormányköröknek további bécsi tartózkodása. Azért Hám a külvárosban, az iskolatestvérek Landstrasse-i házában húzta meg magát, míg szégyenével együtt elhagyhatja Bécset, hogy senkinek ne legyen szálla a szemében.

Ezalatt Szatmáron mindent megtudtak és az ezidőben kelt egyházmegyei iratokból, kerületi gyűlésekből kiérezhető az a néma részvét, amellyel az egész egyházmegye együtt szenvedett megpróbált püspökével. Megvédeni nem tudták ártatlanul meghurcolt főpásztorukat, de legalább olyan bizonyítványt szegeztek a bécsi eljárással szemben, amely becsületére válik a szatmári káptalannak és papságnak. Mikor az új primás augusztus 23-án kimutatást kért azokról a papokról, akik a forradalom alatt különösen kitüntették magukat király hűségükkel, Lintzy József nagyprépost és püspöki helynök íveken át fejtegeti a szatmári püspök «homágiális hűségét», a hazaárulónak nyilvánított főpap kárait és szenvedéseit a királyért. . . Legalább annyi önértetes elégtételt vett magának az egyházmegyei papság a püspökét ért igazságtalanságokért és inzultusokért.⁴

Végre Czizler budai tábori főpap útján megjött a hír Leonhardhoz, hogy bár a komáromi és péterváradai vár még nem adta meg magát, mégis kerülő úton már veszély nélkül lehet Pestre és onnan Szatmárra

¹ 1850. aug. 15. levél. L. püsp. levéltár 1850. Sine Iro.

² El. 29. p.

³ EL 25. p.

⁴ L. 1849. 455. sz.

menni. Hám e hír vétele után szeptember 17-én rögtön útnak indult és részint hajón, részben tengelyen 19-én Pestre érkezett.¹

Most is a szervita-atyáknál szállott meg, ahol 14 hónappal ezelőtt primási kinevezésének első híret vette és szomorú végét előre sejtette. Azalatt a két nap alatt, amelyet Pesten töltött, ki sem tette a lábát a szerviták házából. Csak egy látogatást tett — Haynaunál, . . . kegyelmet kérni egy kivégzés előtt álló szerencsétlen papja, Gonzecky János számára. Gonzecky tábori lelkész volt, de a szabadságharc idején a honvédek szolgálatába szegődött. Ezért várt most reá a halál. De ez a közbenjárás is csak újabb tövist jelentett Hám főpapi lelkének. Másnap már megtudta, hogy Gonzeckyt agyonlőtték.

Ilyen lelkiállapotban indult Hám tovább szeptember 21-én Szatmár felé. Útközben Tisza-Nánán a püspöki birtokon végigszemlélte azt az abominatio desolationist, amelyet a magyar forradalmi kormány és a honvédek végeztek vagyonában.

1849 október 1-én este érkezett meg Szatmárra régi jegyeséhez, amely akkor is hűséges maradt hozzá, amikor mindenki üldözte, hogy aztán 1857 december 30-án bekövetkezett haláláig többé el se szakadjon tőle. A jó Isten Gondviselése rendezte. Így, hogy nagy alkotásaira rátegye a koronát és hogy mindvégig, halála után is a szatmáriaké legyen.

Azon az októberi estén csak kevesen várták a Szamos hidjánál és kísérték a régi püspöki rezidenciáig. Itt a kivilágított kápolna várta régi gazdáját. Oda tér be a fáradt vándor hosszú földönfutása után. Sokáig, mélyen magába merülve imádkozik. Kísérői belefáradnak a várakozásba és egyenként eltávoznak. Az óra már éjfél is elütötte és Hám János még mindig nem mozdul. A vastag gyertyák már kifáradtak és elaludtak; Magyarország lett primása még mindig imádkozik. Az éj sötét csendjében Istennek ajánlja azt a sebet, mely többé sohasem fog begyógyulni. Istennek szenteli a szatmári egyházmegyét, amelyet többé sohasem fog elhagyni.

¹ El. 26. p.

I. rész: Hám János emlékiratai.

Anno 1850.

Anno 1848.

1. — Bevezetés. — E feljegyzések célja.

Ex Funestâ Revolutionis Hungaræ Anno 1848° erumpentis epocha, per I. H. Epûm Szathmariensem [I. H.], quaedam circumstantiæ adnotantur, pro Statu notitiæ, quæ tamen inservire queat, ad vindicandam suam imaculatam fidelitatem, quam iniqui Inimici ex livore invidiæ suspectam reddere tentarunt; — ea proin tantum attingentur, quæ suam proxime respiciunt personam.

Az 1848-ban kitört magyar forradalom gyászos korszakából H. J. szatmári püspök által egyes körülmények feljegyeztetnek, tudomásul vétel végett, de amelyek arra is szolgálhatnak, hogy igazolják az ő feddhetetlen hűségét, amelyet gonosz ellenségei irigységből meggyanúsítani törekedtek. Következésképen csak azokat a dolgokat fogjuk érinteni, amelyek legközelebb az ő személyére vonatkoznak.

A forradalmat előkészítő okok áttekintése.

Perniciosæ huj us Revolutionis semina pridem sparsa, et dispersa esse debuerunt; — prorsus enim impossibile videtur, ut tam dira, et a multis tanto enthusiasmo promotâ revolutio, brevis temporis opus esse potuerit. — Vili meo, et in politicis parum versato sensu, multum ad ejus evolutionem contulerunt, a) frequens ab A° 1825°, et in multum tempus protracta Comitiorum celebratio: — in quibus praevaluerunt contra Conservativos oppositionalistæ, qui dispositionibus, et intentionibus Regiminis, etsi optimis, et maxime

Ennek a veszedelmes forradalomnak magva bizonyára már rég el volt hintve és szétszórva; ugyanis teljességgel lehetetlennek látózik, hogy egy ily iszonyú és sokaktól akkora lelkesedéssel előmozdított forradalom rövid idő műve lehetett volna. Az én szerény és politikai kérdésekben kevésbé járatos véleményem szerint annak kifejlődéséhez nagyban hozzájárultak a következők: a) Az 1825 óta gyakori és hosszú ideig tartó országgyűlések, amelyeken a konzervatívok fölé kerekedtek az ellenzékiek, akik működésük céljának és

¹ 1850-ben írta e részt Hám János. L. a 27. pont végén.

Anno 1850

Ex Juncti Revolutionis Hungaricae
anno 1848° exemplis Epochâ, per J. H. Epus Sacrh. Anno 1848.
inaccessâ, quâdam Circumstantiâ annotantur, pro Stati
notitiâ, qua tamen inservire quest, ad vindicandam suam
immaculatam fidelitatem, quas iniqui inimici et prore
invidia superari reddere tentaverunt: — ea prois tantum at-
tingentur, qua sua propria respiciat personam;
Lomiciosa hujus Revolutionis semina pridem
sparsa, et dispersa esse debuerunt; — proinus enim impossi-
bile videtur, ut tam diu, et a multis certo exortibus:
— uno promota Revolutio, brevis temporis opus esse poterit.
— Vbi vero, et in politicis parum versato Senti. multum
ad Epus evolutionem conculerent, aq. Ingressus ab Cl.
1825°, et in multum tempus protraxerunt Comitiarum celeb.
ratio: — in quibus prevaluerunt Contra Conservativos Op-
positionales, qui dispositionibus, et intentionibus Regimini,
et si optimis, et maxima salutaribus conrariis: — Cas reversi-
ta: — antiquam Configurationem saluare: — Catholicæ Re-
ligionis Reverentiam imminere, si non penitus tollere: —
Clari auctoritatem deprimere, pro seipso, et Operationum suar.
Fundamento habuerunt. — b, Magna Archie. Ducis Do-
steph. Palatini erga Oppositionales propensio, Favore, et pro-
teccio: — Lincays hic Casanus. Regius, qui SD. reuera ar-
chid. Palatini in Regis geris officium, erat ^{inter} excellentiss.
talentorum, et calorum in oib. qualitatibus, et nimis liber.
illius, in sui generis Propensio, et Catholicæ Religio-
nis maxima Favorem Primariorum. — c, Ipsius Regini-
tatis nimia indulgentia: — et iuxta Severitatis defectus: —
— ac fort. etiam minor, ac tanti mali universendi de-
rogata obligatio, attentio, ac pro. et provisio

salutaribus contraire: — eas evertere: — antiquam Constitutionem subruere: — catholicae Religionis reverentiam iminuere, si non penitus tollere; — Cleri auctoritatem deprimere, pro scopo, et operationum suar. fundamento habuerunt. — *b)* magna Archi-Ducis Iosephi Palatini erga oppositionales propensio, favor, et protectio: — Princeps hic Caesareo-Regius, qui 50, et ultra annis Palatini in Regno gessit officium, erat quidem excellentium talentorum excelsarumq. in Ōibis qualitatum, ast nimis liberalium, in aevi genium propendentium, et Catholicae Religionis minime faventium principiorum. — *c)* ipsius Regiminis nimia indulgentia: — et justae severitatis defectus: — ac fors etiam minor, ac tanti mali antevertendi deposcebat obligatio, attentio, ac prae-, et provisio.

Comitia ab A° 1825. celebrabantur: — Ano hoc in duos fere afios protracta; — A° 1830. 4 mensibus; — Anno 1-832° usq. aum 1836TM: — Anno 1839 anno uno; — A° 1843 semialtero anno.— Ego Comitii interesse coepi a° 1830: — sed jam tunc, tantam a Comitii hungaricis aversionem concepi: — ut lis me subducere semper studuerim: — et in iis praesentem esse, pro poena, et afflictione habuerim: — nam nee principia, quae praevalabant, nec me-

alapjának tekintették: a kormány rendelkezéseivel és szándékaival, — mégha azok a legjobbabbak és legüdvösebbek is, — szembeszállni; azokat felforgatni; a régi alkotmányt megdönteni; a kath. vallás iránti tiszteletet csökkenteni, ha nem egészen tönkretenni; a papság tekintélyét lenyomni. — *b)* József főherceg nádornak az ellenzékiek felé való vonzódása, kedvezése és pártfogása. Ez a császári és királyi főherceg, aki 50 évnél tovább viselte az országban a nádori hivaltalt, kiváló tehetségekkel és minden tekintetben kitűnő tulajdonságokkal felruházott egyén volt ugyan, de túlságosan liberális, a korszellem felé hajló és a katolikus vallásnak legkevésbé kedvező gondolkodású. — *c)* Magának a kormánynak túlságos engedékenysége és a megfelelő szigorúság hiánya — és talán kevesebb figyelem, előrelátás és óvatosság, mint amennyit akkora baj elhárításának kötelessége megkívánt volna.

Országgyűlést tartottak: 1825^J ben; ez évtől majdnem két évig húzódott; — 1830-ban 4 hónapig; — 1832-től egészen 1836-ig; — 1839-ben egy évig; — 1843-tól másfél évig. — Én 1830-tól kezdem résztvenni az országgyűléseken, de már akkor is olyan ellen-szenvem támadt a magyar országgyűlésekkel szemben, hogy mindig törekedtem azokból kivonni magam, az azokon való részvétel pedig kín és gyötrellem volt számomra. Mert sem azok uralkodó

thodus tractandor. negotior. genio meo corespondebant, imo directe, et ex toto opposita erant.

Anno 1847.

3. — A nevezetesebb

Advenit anus 1847as quo ex lege satis infausto omine lata, v. extorta, Comitia Regni indici debuerunt; — adjuncta quaedam, quae praecesserunt, considerationem merentur, quae parando revolutionali malo non parum favebant. —

a) Magnae memoriae Imperator Franciscus a^o 1835° e vitâ decessit, cujus Providentia, et auctoritas, quam firma populorum fiducia, et tenacissima adhaesio venerandam aeq., ac metuendam reddiderunt, mali eruptionem impedivisset. —

b) Successit in throno optimi Patris optimus Filius Ferdinandus 5us, Princeps indole mitis, cordis bonitate nulli secundus; — cujus bonitatem, et indulgentiam malevoli in rem suam vertere noverunt. —

c) Anno hoc 1847° mense Ianuario Princeps Archi-Dux Iosepius Palatinus mortuus est, qui etsi fautor fuerit oppositionistarum, rem tamen, eo quo devoluta est, deduci vix sivisset; — si tn impedire potuisset, cum postremis temporibus ejusrespectus multumiminitus apparuerit. — d) Mortuus etiam est ano eodem mense Septembri Primas Regni Iosephus Kopátsy, qui suis consiliis chorum Epör. et hoc mediante clerum a multis malis praeservare potuisset. — e) in co-

elvei, sem az ügyek kezelésének módja nem egyezett az én felfogással, sőt azzal homlokegyenest és teljességgel ellenkezett.

1847-ben.

1847-es események.

Elkövetkezett az 1847-iki év, amelyben az eléggé kedvezőtlen előjelek közt hozott, illetőleg kiscsikart törvény alapján országgyűlést kellett összehívni. Néhány megelőző körülmény megfontolásra méltó, mert azok nem kevésbé kedveztek a forradalmi baj előidézésében: — a) az 1835-ben meghalt kiváló emlékü Ferenc császár, akinek előrelátása és tekintélye, amelyet népeinek szilárd bizalma és szívós ragaszkodása nemcsak tiszteletreméltóvá, hanem félelmetessé is tett, a baj kitörését megakadályozta volna. — b) A legjobb atyát követte a trónon a legjobb fiú, V. Ferdinánd; szelíd lelkű, páratlan szívjóságú fejedelem, akinek jóságát és engedékenységét a rosszakaratúak a maguk céljaira ki tudták használni. — c) 1847 január havában meghalt József főherceg nádor, aki bár kedvezett az ellenzékieknek, mégsem engedte volna a dolgot odáig jutni, ahová kifejlődött, ha ugyan megakadályozhatta volna, — mert az utóbbi időkben tekintélye erősen lehanyaglottnak látszott. — d) Ugyanazon év szeptemberében meghalt az ország primása, Kopácsy József is, aki tanácsaival a püspöki kart és annak útján a papságot is sok bajtól meg-

mitiis indicendis, juxta legem eligendus erat Palatinus; — ut vota pro Archi-Duce Stephano, defuncti Palatini ifilio obtineantur, nescio ex cujus, sed vére improvido consilio, Is totum Regnum circumcursavit, quasi suffragia pro se collecturus; — factoque hoc probare videbatur earn abominabilem, multarumque caedium feracem consuetudinem, quae ab aliquot affiis in Regno invaluit in restorationibus: — quae cum computationibus; — jurgiis, — certaminibus; — concussionibus, — non raro cum caedibus: — semper cum magna moralitatis, et religio sitatis populi destructione institui consueverunt: — lucratus etiam est plurimorum propensionem, maxime eorum, qui dominantibus aevi principibus addicti, monarchiáe aequae catholicae Religioni haud patrocinabantur.

óvhatta volna. — e) Az egybehívandó országgyűlésen kellett a törvény értelmében nádort választani. Hogy a szavazatok a megboldogult nádor fia, István főherceg számára megszereztesse, ez — nem tudom kinek, de valóban meggondolatlan tanácsára — az egész országot körülfutkosta, mintegy szavazatokat gyűjtve a maga számára; és ezzel a tetteivel mintegy helyeselte azt az utálatos és sok bajt hozó szokást, amely néhány éve az országban a tisztújításoknál, meghonosodott amelyek nagy ívásokkal, perlekedéssel, veszekedéssel, verekedéssel, nem ritkán emberöléssel, de mindig a nép vallásosságának, erkölcsének romlásával szokott volt együtt jární. Meg is nyerte sokak vonzalmát, főképen azokét, akik koruk uralkodó elveinek hódolva a monarchiát épöly kevéssé pártolták, mint a katolikus vallást.

István főherceg látogatása Nagykárolyban. jelleme.

In Cttu Szatmariensi Statuum, et Ordinum homagium M Karollini .apud II. Comitem Georgium Károlyi excepit; — dies hie erat dies Veneris ante Festum Nominis Mariae: — Ipse ex inviatione Vieiã ex Cancellariã accepta, praevie cum Capitularibus Szathmarino Karolinum comparui: — sero vesperti (die Jovis) solemni cum pompa introductus est; — Viae Comes,

Nádorrá választása

Szatmár vármegyében a karok és rendek hódolatát Nagykárolyban mélt. Károlyi György grófnál fogadta. Épen a Szűz Mária nevenapját megelőző pénteken volt.¹ A Bécsből, a kancelláriától kapott utasítás szerint káptalanommal magam is elmentem Szatmárról Károlyba. Csütörtökön későn este ünnepi pompával vezették be. Kísérője és útjának főrendezője nagymélt.

¹ Szeptember 8-a utáni péntek.

et supremus dispositor erat Ex. Nicolaus B. Vay HC. addictus: — quem, praevis advenientem, cultus deferendi, et audientiae exoperandae gratia accessi, una oravi, ut a Ser. Principe, pro cujus incolumitate, felici itineris successu, et totius regnantis Domus felicitate, sequenti die sacrum offere, et cum devoto populo orare intendem, réseire velit: — an etiri intéresse; — ac in hunc casum, horam praestituere dignetur. — Sequenti mane mihi, apud Patres Piaristas hospitanti, per praetit. D^{nm} Baronem Vay medio cancellistae, satis frigide, ne dicam contemptive nuntiatum est, quod Ser. Archi-Dux diebus feriatis Sacrum audire η soleat. — Praemisso campanar. compulsu Sacrum, eo n. obstante, in praemissum finem celebravi; — populus magno numero interfuit, et in absentia Archi-Ducis n. parum scandalizatus est. — Mihi pro deferendo homagio undecima hora designata fuit; — adduxi mecum clerum congregatum una cum Capitularibus, et lingvâ Hgricâ competenter salutavi, fausta quaeq. aprecatus: — respondit, ut ad similes salutationes responderet solent. — Non facile de hominibus, praesertim ad primum conspectum v. congressum, soleo iudicium formare: — praecipitata iudicia plerumq. eronea sunt. — non tamen mihi piacuit, quod erga res Religionis Catholicae, populiq. religionaria sensa tamen parum fuerit attentus; — ac in prandio et

Vay Miklós gróf, a helvét hitvallás követője volt. Mivel ő előbb érkezett meg, elmentem hozzá tisztelgni és a kihallgatás kegyét ki- eszközölni és egyben arra kértem, tudná meg a fenséges főhercegtől, akinek jólétéért, útjának szerencsés kimeneteléért és az egész uralkodóház boldogságáért a következő napon szentmisét bemutatni és a buzgó néppel együtt imádkozni szándékozom, vájjon ő is méltózatik jelen lenni és ez esetben az írást megállapítani kegyeskedjék. Másnap a fennebb tisztelt Vay báró úr írnoka útján eléggé hidegen, hogy ne mondjam, megvetően megüzente nekem szállásomon, a piarista atyáknál, hogy ő fensége a főherceg, köznapokon nem szokott misét hallgatni. Előzetes harangozás után a szentmisét mindazonáltal az említett célra bemutattam. A nép nagyszámban jelent meg és a főherceg távolmaradásán nem kis mértékben megbotráncolt. Nekem tisztelgés céljából a 11. órát jelölték ki. Magammal vittem az összesereglett papságot a káptalani tagokkal együtt és magyar nyelven illően üdvözöltem, minden jót kívánva neki. Ő pedig úgy válaszolt, ahogy effajta üdvözlésekre felelni szokás. — Nem egykönnyen alkotok magamnak az emberekről ítéletet, főképen nem az első látásra vagy találkozásra — az elszórt ítéletek többnyire tévesek; — mindazonáltal sehogy sem tetszett nekem, hogy a katolikus vallás dolgai és a nép vallásos érzülete

solos carnales cibos, (cum tn Comes esuriales, aut mixtos praebere fuerit paratus) apponi curaverit; — itemq. quod se minus serium, ac conditio natalium, jamq. etm aetas secum tulisset, (agebat enim aetatis anum 30^{mm}) et quadamtenus se ventosum exhibuerit.

In Comitiiis igitur A' 1847^{mi} Stephanus Archi-Dux in Palatinum Regni electus est: — quem Primate mortuo, duobus Archi-Epis Agriensi et Coloczensi ob infirmitatem absentibus, qua praesentium Epor, senior, tarn Comitia aperientem, quam electum, coram congregatâ magna multitudine, ad Tabulam Procerum salutavi. — Hic Patris vestigia in eo, imo abundantius, et ultra mensuram secutus est, quod oppositionistas fovit, cum Usque familiariter fuerit conversatus: — nee aliud in his Comitiiis initio Novembris incoatis, usque mensem Martium A' 1848^l quidquam actum; quam Palatinus electus; — imo res nee eo deduci potuit, ut prima repraesentatio gratiar. actoria Viêtiam expeditetur; — ubi tarn fortia et urgentissima aderant motiva ! — tum quod Rex in propria persona Comitia aperuerit, tum quod primo hucadusq. exemplo, Nationem Hgram, in signum specialis propensionis, et gratiae, Lingvâ Hgrâ allocutus sit.

iránt olyan kevés figyelmet tanúsított és az ebédnél is csupán húseledeleket szolgáltatott fel (holott a gróf hajlandó lett volna böjtös ételeket vagy halféléket adni); úgyszintén, hogy kevésbé komolynak mutatta magát, mint azt akár származása, akár kora (ugyanis 30-ik évében volt) megkövetelte volna, sőt némileg szélesnek mutatta magát.

Az 1847. évi országgyűlésen tehát István főherceget megválasztották az ország nádorává. Miután a primate meghalt volt, az egri és kalocsai érseknek pedig betegségük miatt távol voltak, mint a jelenlevői püspökök közül a legidősebb, én üdvözöltem őt a főrendek házában ! az egybegyűlt nagy sokaság előtt úgy az országgyűlés megnyitásakor, mint megválasztatása után. István; apja nyomdokait követte, sőt még inkább és módfelett is abban, hogy az ellenzékieknek kedvezett és velük nagyon bizalmas viszonyt tartott fenn. Nem is végeztek mást ezen az országgyűlésen, amely november elején kezdődött, egészen 1848 márciusáig, mint nádort választottak; sőt annyira sem jutottak, hogy az első hálálkodó küldöttséget elindítsák Bécsbe, holott erre igen súlyos és sürgős indokok voltak ! — Egyrészt, mert a király személyesen nyitotta meg az országgyűlést, másrészt, mert ekkor történt első ízben, hogy a magyar nemzethez különös ragaszkodása és kegye jeléül magyar nyelven szólott.

Anno 1848.

1848-ban.

5. — Az 1848-as országgyűlés általános szelleme.

Advenit mensis Martius; — attulit illiadem malör: — modus tractandor. negotiorum penitus imutatur; — hucadusq. longo tempore parum, auf nihil fiebat; — nunc praecipitanter óla agi coeperunt: — brevi tpre omnia antiqua instituta convulsa et anulata: — ihotuit opositionalistis, quid in Galliis factum sit; — quod Rex Philippus fuga sibi consulere debuerit -,¹ — quid in Italia et Germania per Revolutionarios attentetur; — auctore potissimum Ludovico Kossuth, quern pocuniae Comitis Ludovici Bathyiányi in Ablegatum Cottús Pestiensis ad haec Comitia crearunt, proclamatum est, tpus adesse ut Hgri, quod pridem meditantur, in effectuationem sumant; — quare aliquot puncta conciliât, libertatis, et aequalilatis principiis superstructa, in quibus subsecuturæ revolutionis fundamenta artificiose jacta sunt; — haec proponit sine mora suae Mjstis ratihabitioni substernenda.² — Priusquam haec ad publicam sessionem perferentur, secretæ conferentiae Statuum habitæ sunt, ad quas etiam Conservator, (sic !) praecipui, qui in loquendo et potentes, et audaces erant, admissi erant: — quid in his actum est, ex sequelis con-

Elérkezett a március hava és elhozta a bajok egész sorozatát. Az ügyek kezelésének módja teljesen megváltozik. Eddig hosszú ideig keveset vagy semmit sem végeztek; most mindent elhamarkodva kezdenek intézni. Rövid idő alatt az összes régi intézményeket aláássák és megsemmisítik. Az ellenzékiek megtudták, hog\ mi történt Franciaországban: hog\ Fülöp királynak futással kellett életét mentenie; hogy mire törek-szenek a forradalmárok Itáliában és Németországban. Főképen Kossuth Lajos szorgalmazására, akit Batthyányi Lajos gróf pénze választott meg Pest vármegye követévé, kimondották: itt az idő. hogy a magyarok valóra váltsák, amit már oly régen terveznek. Azért a szabadság és egyenlőség elvei alapján néhány pontot állítanak össze, amelyek által mester-ségesen lefektetik a bekövetke-zendő forradalomnak alapjait. Eze ket előterjeszti mint olyanokat, amelyeket haladéktalanul be kell nyújtani ő felségének jóváhagyás végett. Mielőtt ezek nyilvános gyű-lés elé kerülnének, titkos rendi gyűléseket tartottak, amelyeken a kiválóbb konzervatívok is, akik tudniillik a beszédben kiválóak és merészek voltak, résztvehettek.

¹ V. ö. *Pesti Hírlap* febr. 22. és márc. 5. sz.

² Kossuth márc. 3. térj. elő — «Az egész egy szó ellentmondás nélkül, ált. lelkesüléssel fogadtatott el.» P. H. márc. 7. sz. 189—191. 1.

jecturare licet; — nam hi elmgves facti sunt; — et dum constitutionis Hgrae eversiva puncta haec in publica Statuum sessione exhibita, et perfecta st; nemo vocem levare ausus est, et conclusum, nulla interjecta mora, ad Tabulam Procer. eadem transponenda.

4ta Mártii, seu Sabatho ante 3 Ultimos dies Bachiferales, in privatis negotiis ascendi Posonio Vie harn; 7ma Mártii Ex. D^{um} Cancellarium Comitum Georgium Aponyi invisit; — in discursu de negotiis comitialibus habito, ii. intermisi comemorare, me η. concipere, quomodo in Tabula statuum puncta tarn magnae considerationis, absq̄ ullâ reflexione, nemine ex conservativis vel verbulum proloquente, potuerint stabiliri: — Is in bonam spem me erexit, affidendo, rem in Tabula Procer. aliam faciem induituram: — incussus tefor in Tabula Statuum conservatives silere fecit: — ast nunc Palatinus, qui Vienae adest, cum sufficienti instructione descendet ad iniqua consilia evertenda, et annullanda.

9ma Mártii Posonium reversus, audio, quanta interea facta sint; — quam temerariae eruptiones contra Judicem Curiae, et alios, qui in absentia Palatini praesidium tenere debebant, facta sint, quod in tam urgenti negotio sessio apud magna-

Hogy mit végeztek e gyűléseken, kitűnik a következményekből. Ugyanis ezek (a konzervatív szónokok) elnémultak és amikor a magyar alkotmányt felforgató emepontokat a rendek nyilvános gyűlésén előterjesztették és fölolvasták, senki sem mert szót emelni és határozatba ment, hogy azokat haladéktalanul át kell tenni a főrendek táblájához.

Március 4-én, azaz farsang három utolsó napját megelőző szombaton magánügyekben Pozsonyból Bécsbe mentem. Marc. 7-én meglátogattam nagymélt. Apponyi György gróf kancellár urat. Az országgyűlési ügyekről folytatott beszélgetés során nem mulasztottam el megemlíteni, hogy nem bírom felfogni, miként állapodott meg a rendek táblája e nagyfontosságú pontokban, minden megfontolás nélkül, anélkül, hogy egy konzervatív egyén is csak egy kis szót emelt volna. Apponyi azzal nyugtatott meg, hogy majd másképen fog a kérdés festeni a főrendek tábláján; a megfélemlítés a rendek tábláján elhallgattatta a konzervatívokat, de most a nádor, aki éppen Bécsben időzik, elegendő utasítással tér vissza a gonosz tervek megghiúsítására és megsemmisítésére.

Március 9-én Pozsonyba visszatérve, hallom, hogy ezalatt mi minden történt; hogy minő kirohanások történtek az országbíró és mások ellen, akik a nádor távollétében az elnöki tisztet ellátni tartoztak; hogy ilyen sürgős kérdés-

tes habita n. sit; — II^a Mártii accessi conferentias Magnatum, experturus, quid in re sit, qualiterve procedet Tabula Procer. ad rejicienda puncta Statuum; — et cum stupore adverti, omnes in suirã esse confusione: — oesq. de eo potius sollicitari, quomodo vitãm Salvent, quam in punctor. discussionem, v. rejectionem se imitant.

ben a főrendeknél nem volt gyűlés. Március 11-én elmentem a főrendek gyűlésére, megtudandó, hogy miképen áll a dolog és hogyan fog eljárni a főrendek táblája a rendek pontjainak visszavetésében, — és ámulva láttam, hogy mindnyájan a legnagyobb zavarban vannak és inkább azon töpregenek, miképen mentsék meg életüket, mintsem ama pontok vitatásába avagy elvetésébe avatkozzanak.

6. A márciusi vívmányok; a bécsi küldöttség. — Felelős minisztérium.

Marc. 15. — Trikolor. — Jobbágység felszabadítása.

13te Mártii habita publica sessio in Tabula Procerum: — ante sessionem in privatis discursibus referebatur: — quid Viefaie evenirit? qd Cancellarius Comes Aponyi se officio abdicaverit; — et formális revolutio eruperit; — (de qua ii, qui per occultam politiam omnia, fere ipsa interna hominum sentimenta, cognoscere solebant, nihil prorsus sciverant, aut per ipsos oculatae politiae hnes, corruptos utiq. delusi erant) — In sessione, famosa illa puncta, quae revolutionem praeparare apta erant, sine ullâ contradictione acceptata, et Palatino proponente, mox suae Mjsti substernenda; et per Deputationem Vienam perferenda ãe conclusum, v potius edictum est. — Deputatio, ex copiosis utriusq. Tabulae membris coadunata, cujus praesidem ipse Palatinus agebat, sine mora Vienam ascendit. — Palatinus tarn potenter causam hanc agebat, ut, ni mitis

Március 13-án nyilvános gyűlés volt a főrendek tábláján. Gyűlés előtt magánbeszélgetésben elujságották: hogy mi történt Bécsben, hogy Apponyi gróf kancellár hivataláról leköszönt és valóságos forradalom tört ki, (amelyről azok, akik a titkos rendőrség útján mindent, majdnem az emberek belső érzelmeit is tudni szokták, semmit sem tudtak, vagy maguk a titkos rendőrség emberei, természetesen megvesztegetve, kijátszották őket). A gyűlésen azok a hírhedt pontok, amelyek alkalmasak voltak a forradalom előkészítésére, minden ellentmondás nélkül elfogadtattak és a nádor javaslatára elhatározott vagy inkább kimondatott, hogy azokat azonnal ő felsége elé kell terjeszteni és egy küldöttség vigye el azokat Bécsbe stb. A küldöttség, mely mindkét táblának számos tagjából állott és amelynek elnöke maga a nádor volt, haladéktalanul el is indult Bécsbe. A nádor

indolis Impor Ferdinandus illico subscripserit votis deputationis, se offo Palatini illico resignaturum palám edixerit: — ab oppositionalistis (oës autem deputati tales erant) Princeps levis armaturae, futuror. haud providus, aurae popularis avidus amatör, laqueo jam iretitus opponentium, adhuc magis animatus, et incensus, per id erat, qd si Perdus tergiversatus fuerit, Ipsum in Regem Hgriæ proclamaturi sint: — terroribus igitur bonum Imprem in eforem induxerunt, asseverando: — quod in Hgriâ secus revolutio parata sit; — in Campo Rákos 30 mille milites in armis stent; — ex partibus Bihariensibus Eugenus Bőjty aeq. ducat magnum exercitum; — et totum Regnum in motû sit; — cum tn ne unicum quidem militem habuerint, et omnia in Regno fuerint pacatissima. — imaginario tn huic terrori cessit meticulosus, et pacis amantissimus Imperans, et, quae voluerunt, verbo regio ratihabuit: — Deputati hi, licet suis mendaciis, et temecariis ausibus, Imperanti terorem incusserint, ipsimet tn tanto in tremore fuerunt ut unico serio verbo regio penitus decussi fuissent; — (nam non tam de obtinendo, quod volebant, quam de salvandâ, quam amabant, vitâ solliciti erant; — pluresq. ex ipsis dispositiones mortis causa faciebant) — Mirabantur Ipsi, se obtinuisse, quod η poterant fundate sperare; — ast tanto majore cum jubilo Posonium reversi sunt, ve-

anyira magáévâ tette e kérdést, hogy nyilvánosan is kimondotta, hogy azonnal lemond a nádori méltóságról, ha a szelídlelkű Ferdinánd császár rögtön nem írja alá a küldöttség kívánalmait. Az ellenzékiek (már pedig az összes kiküldöttek ilyenek voltak) a könnyű vértetű főherceget, aki a bekövetkezendő dolgokról mit sem sejtett, a népszerűséget hajhászta és már teljesen az ellenzékiek hálójába került volt, aszal még inkább lelkesítették és feltüzelték, hogyha Ferdinánd vonakodni fogna, akkor öt fogják Magyarország királyának kikiáltani. A jó császárt megfélemlítéssel tévedésbe ejtették, azt állítva, hogy különben Magyarországon a forradalom már készen áll, hogy a Rákos-mezején 30.000 katona fegyverben áll, úgyszintén a bihari részekből Beöthy Jenő vezet nagy sereget és az egész ország izgalomban van, — holott egyetlen katonájuk sem volt és az országban a legnagyobb csend és nyugalom uralkodott. Mindazonáltal a félnék és nagyon békeszerető császár engedett e képzelt megfélemlítésnek és amit kívántak, azt királyi szavával jóváhagyta. Ezek a kiküldöttek hazugságaikkal és vakmerőségükkel ráijesztettek ugyan a császárra, de ők maguk is akkora rettegésben voltak, hogy egyetlen komoly királyi szó teljesen visszaverte volna őket (mert nem annyira azzal törődtek, hogy miképen ériék el, amit akartak, mint inkább azzal, miként ment-

xilla nationalia tricoloria in navibus déférentes, et fascias tricolores in pectoribus gestantes; — atq. illico ex altanâ¹ Diverſorii ad viridem arborem per D^{num} Kossuth Comes Ludovicus Battyányi, velut Primarius MÍBister Congregatae multitudini praesentatus, et quodammodo installatus. — ab hoc tpre fasciae nationales, veluti libertatis nationalis indices, a quibusvis deferri coeperunt, ab ipsis adeo Ecclesiasticis et Epis: — a quibusdam Abbatibus, v. Praepositis plane ipsae craces in ligulis tricoloribus deportabantur:

— ego, qui Lotus animo decusus eram, me seu ad fasciam tricolorem deportandam, seu ad salutandum D^{num} Comitem Batthyányi resolvere non poteram: — cum vero identidem monerer, ut aliquod signum nationalitatis, quern-

admodum alii Epi faciunt, apenderem, ne me impetitionibus, aut plane vitam periculo exponerem: frustillum ligulae in zacco habere coepi; — hujus ostensione, me periculo, in quod inciderem, erepturus. — hoc erat initium mear. anxietatum, et afflictionum. Dies hie gaudior. Hgricor. solemnis,

¹ Der Altan = erkély.

² Pontos címe: *Márius tizenötödike táblabíró-politika.* — V. ö. Pesti Hírl.

sék meg életüket, amelyhez ragaszkodtak és sokan közülök halál esetére intézkedéseket tettek.). Maguk is csodálkoztak rajta, hogy elérték azt, amit alappal nem remélhettek. De annál nagyobb diadallal tértek vissza Pozsonyba, a hajón háromszínű nemzeti zászlókat hozva, mellükön pedig háromszínű szalagot viselve, és Kossuth úr a Zöldfához címzett szálloda erkélyéről az egybegyűlt² tömegnek rögtön bemutatta, mintegy beiktatta Batthyányi Lajos grófot, mint miniszterelnököt.; Ettől az időtől a nemzetiszínű szalagot, mint a nemzeti szabadság jelvényét mindenki viselni kezdte, még az egyháziak és püspökök is; egyes apátok és prépostok még keresztjüket is háromszínű szalagon hordták.

Én, aki szívemben levett voltam, nem tudtam magam rászanni sémi arra, hogy háromszínű szalagot hordjak, sem arra, hogy Batthyányi urat üdvözöljem. Mikor pedig ismételten figyelmeztettek, hogy amint a többi püspökök teszik, én is vegyek magamra valamilyen hazafias jelvényt, nehogy magam támadásoknak vagy épen életemet veszedelemnek kitegyem, egy darabka szalagot kezdtem a zsebemben tartani, hogyha netalán, veszedelembe jutnék, annak felmutatásával mentsem magam. Ez volt aggodalmaim és gyötrelmeim

³. — E jelszóval indult meg: «Nem kell márc. 24. 251. 1.

v. potius miseriar. nationalium lugubris dies (si bene meministi) iuili 75^a dies Mártii, nam sub hoc titulo «15^{dik} Martius» Pestini novelláé Hgricae edi coeperunt.

kezdeté. A magyar örömeknek ez ünnepélyes — vagy helyesebben a nemzeti szerencsétlenségeknek e gyászos — napja (ha jól emlékszem) március 15.-e volt, mert e címen: «15-ik Martius» újságot indítottak meg Pesten.¹

In nexu ratiator. puncto. A jóváhagyott pontokkal kapcsolatban Kossuth strenue in effectum deducebat; — leges sine ullâ concertatione dictabat, lotam constitutionem Hgram, octo eL qd excedit, saeculari spatio roboratam, uno calami tractu, tumulo inferentes: — rustici a datibus, urbarialibus, a robotalibus laboribus, a nonis et decimis liberideclarabantur, et priusquam sanctionem regiam obtinerent, iam in parietibus soleniter anunciabantur, et promulgabantur: — ut Rustici, in praeconcepti plani effectuatores efformentur; — ac ad arma, dum opus fuit, accipienda, velut in defensionem lucris propriis, potenter et animari, et stringi possint.

A jóváhagyott pontokkal kapcsolatban Kossuth serényen megvalósította tervét. Minden vitakozás nélkül diktálta a törvényeket, amelyek az egész magyar alkotmányt, amelyet több mint nyolcszázadnyi (?) idő megerősített, egy tollvonással eltemették; a jobbágyokat az úrbéri szolgáltatásoktól, robotosmunkától, kilenced- és tizedtől szabadoknak nyilvánították és még mielőtt királyi szentesítést nyertek volna, már falragaszokon tudomásukra adták és kihirdették, hogy így a jobbágyok az előre kigondolt terv végrehajtóivá szeregőjenek és ha majd szükség lesz rá, hathatósan lehessen őket lelkesíteni, sőt szorítani, hogy mintegy saját előnyük védelmére fegyvert fogjanak.

7. — Hálaadó istentisztelet (márc. 19.). — A papi tizedről való lemondás.

18a Mártii in Sabathum ante Dominicain 2^{dam} Quadragesimae incidente, post horam 4^{am} pomeridianam, mihi qua seniori Epo intimatur, quod sequenti die Dominico, seu eras, veluti praecipuo festo nationali, sacrum solemne cum Te Deum etc. in Signum laetitiae nationalis, et gratiar. actionis celebrare debeam, cui utraq. Tabula intererit. — haec res h

Március 18-án, azaz nagyböjt 2-ik vasárnapját megelőző szombaton, délután 4 óra után közlik velem, mint rangidősebb püspökkel, hogy a következő vasárnapon, vagyis holnap, mint kiváló nemzeti ünnepen a nemzeti öröm jeléül és hálaadásul ünnepélyes nagymisést kell tartanom Te Deum-mal stb., és ezen mind a két tábla résztvesz. Ez a dolog nem kis aggodalmat

levem mihi causavit scrupulum; conjecitq. in angorem, quid agere debeam? — quomodo possim ego externe laetitiam fingere, qui interne turbatus, tristisq. sum? — quomodo pro eo gratias agere, quod amotum cupio? — quodve, ut Deus clementer avertere dignetur, suplex orare debeo? — in hac perplexitate alior. csilia expetere, consultum putavi; — adivi igitur Iudicem Curiae, Georgium Majlath; — ast inde eo Famulitii dicto amandatus sum, qd Sua Excellentia in tertium jam diem neminem ad se admittat: — quia vo növi, qd Epus Quinque-Ecclesiensis, velut Ejus Dioecesanus, familiaris cum Eo cversetur, et vespertinis horis Eum accedere soleat, me ad Eum, in Praepositali aede hospitantem converti, Ejus proprium sensum perinde ac per intermediationem Judicis Curiae sentimentum exquisiturus; — ad hanc requisitionem Epus, cum et ipse anceps adhaeserit, cpromisit, qd Iudicem Curiae aditurus, et mihi, quid agendum judicent, et si serius, iisdem tn vespertinis horis nunciaturus sit. — η dispulsis proin scrupulor. angoribus, domum redivi; — dumq. mecum meditarer, circa horam 7^{mam} comparent ad me plures Epi, super negotio decimarium consultaturi, cum jam in Tabula Statuum Capitulares decimae renunciaverint: — Qualis fuit haec renuntiatio? — Circa

okozott nekem és nyugtalanított: hogy mitévő legyek? hogyan mutathatok én külsőleg örömet, amikor bensőmben zavart és szomorú vagyok? Hogyan adhatok hálát azért, aminek eltávolítását kívánom és aminek eltávolításáért alázattal kérnem kell az Istent? Ebben a lelki zavarban jónak láttam mások tanácsát kikérni. Elmentem tehát Majláth György országbíróhoz. De a személyzete azzal küldött el, hogy őexcelenciája már harmadnapja senkit sem bocsát magához. Mivel pedig tudtam, hogy a pécsi püspök,¹ mint megyéspüspök, bizalmasabb viszonyban van vele és az esti órákban el szokott hozzá látogatni, őhöz fordultam a préposti házban levő szállásán, hogy megtudjam az ő véleményét is és az ő útján az országbíró nézetét is. Kérdésemre a püspök, aki maga is kétségben volt, megígérte, hogy felkeresi az országbírót és ha későn is, de még aznap az esti órákban megüzeni nekem, hogy ők mit látnak helyesnek. Hazatértem tehát, anélkül, hogy elűztem volna nyomasztó aggályaimat. Amint magamban gondolkodtam, megjelent nálam több püspök, hogy a tized ügyében tanácskozzanak, miután már a rendek tábláján a káptalaniak a tizedről lemondtak. De minő volt ez a lemondás? Délután 5 óra tájban rendi gyűlést tartottak, azon fölszólították a papságot, hogy mondjon le- önként a tizedről, hogyha

¹ Scitovszky János, a későbbi prímás.

horam 5^{am} pomeridianam celebrata est sessio Statuum, in qua Clerus provocabatur, ut sponte renuntiet decimae, si cupit in aliis suis beneficiis stabiliri, et alior. favor, particeps reddi. — Ablegatus Capituli Posoniensis ex sessione recedit, Capituli sui voluntatem, et in viationem expetiturus; — interea Capituli Quinque-Ecclesiensis Ablegatus surgit, et decimae renunciat: — cum júbilo excepta haec declaratio, et ű. rogato reliquor. Capitulof. suffragio, projectum legis formatur, qd Clerus sponte et generose abdicat se decimae: — quia vero Epi metuebant, ne hoc projectum paucos post dies in Tabula Procer. in discussionem suũhatur, praevis volebant invicem consilia confere: — Consultation! huic aliquam remoram injecit ea quaestio? — Quid de crastinã solenitate censeant, cum ego dubius haeream? — propendeamq. magis (si indicta devotio jam emanari ű. ps.) ad Veni Sancte etc., quam ad Te Deum etc. decantandum: — ut Divinum imploremus auxilium, sine quo nihil boni ps. sperari? — pleriq. contrariae erant opinionis, timentes, ne animi exacerbentur. — motivum, quo me aliquatenus potui quietare, erat illud; quod Deo pro omnibus, quae nobis eveniunt, malis aeq., ac bonis gratias agere debeamus: — nam etiam mala, quae nos premunt, in Dei consiliis pro nobis bona sunt: — nos ad Deum ire compellunt, ad nostramq. Tendunt

ohajt egyéb javadalmainak birtokában megmaradni és más kedvezmények részesévé válni. A pozsonyi káptalan követe a gyűlésről eltávozik, hogy káptalanjának akaratát és utasítását kikérje. Azonközben a pécsi káptalan követe feláll és lemond a tizedről. Nyilatkozatát üdvívalgással fogadták és ki sem kérve a többi káptalanok szavazatát, törvényjavaslatot készítenek, hogy a papság önként és nagy-lelkűen lemond a tizedről. Mivel pedig a püspökök tartottak tőle, hogy ez a javaslat néhány nap múlva a főrendek tábláján is tárgyalásra kerül, előre meg akarták vitatni egymás közt. E tanácskozást egy kissé megakasztotta az a kérdés: Mit vélnék a holt nap ünnepségről, mivel én kétségben vagyok, és (ha már az elrendelt istentiszteletet elhalasztani sehogysem lehet) én hajlandóbb lennék *Veni Sande-t*, mint *Te Deum-ot* énekelni, hogy Isten segítségét kérjük, amely nélkül semmi jót sem remélhetünk. Legtöbben ellenkező véleményen voltak, mert attól tartottak, hogy a kedélyeket elkeserítik. Egy indokkal mégis valamennyire meg tudtam magamat nyugtatni, t. i., hogy Istennek mindenért hálát kell adni, ami velünk történik, jóért és rosszért egyaránt, — mert a bajok is, amelyek sújtanak, Isten szándékaiban jók a mi számunkra, bennünket Istenhez térítenek és javulásunkra szolgálnak; úgyszintén, hogy jelen esetben meg kell köszönni Istennek, hogy ami más

corectionem, et emendationem: — itemq. qd in hoc casu Deo gratiae agenda sint propterea, qd ea, quae alibi Gentium cum profusione sanguinis acta fuerunt, hie sine eâ eveniant. — Quaestio altera de decimis pro conferentiis Epof. altera die post solenne Sacrum in Domo Praepositurâ celebrandis, transposita est.

Post Sacrum reipsa convenimus apud Epum Quinque Ecclesiensem; — et cum stupore intelleximus, quaestionem hanc jam superatam esse: — Sabatho nam horâ noctis 11TM³, sub Praesidio Palatini habita est Sessio; — cui aliquot Magnates et 2 v. 3 Epi: signanter Epus Quinque Ecclesiensis et Csanadiensis interfuerunt: — et decimae Ecclesiasticae tumulo illatae. — haec est generosa illa Cleri renunciatio decimarum: — quam tabulis legum intulerunt. — cum tn Clerus nec jus habuerit renunciandi: — nec reipsa renunciaverit.

Rebus tarn male constitutis, non exspectatâ Comitior. cclusionione, quae tn. brevi post subsecuta est: Szathmarinum redivi.

8. — Az alsó papság mozgolódása (március—április).

Post Pascha per ministrum Cultus Baronem Iosephum Eötvös Epi vocati sumus Pestinum pro Conferentiis; — quarum praecipuum objectum erat, consultare de meliorandâ sorte Cleri inferioris: — tunc enim jam Clertis inferior

nemzeteknél vérontással ment végbe, az itt a nélkül folyt le. — A másik kérdést, a tizedekről, a következő napon, az ünnepi szentmise után a préposti lakásban tartandó püspöki tanácskozásra tettük át.

Szentmise után valóban összejöttünk a pécsi püspöknél és ámulva értesültünk róla, hogy ez a kérdés már idejét múlta, mert szombaton éjjel 11 órakor a nádor elnöklete alatt gyűlés volt, amelyen néhány mágnás és két vagy három püspök, nevezetesen a pécsi és a csanádi jelen volt, — és az egyházi tizedeket eltemették. Ez a papságnak az ai nagylelkű lemondása a tizedekről, amelyet törvénybeiktattak, — holott a papságnak sem joga nem volt lemondania, sem a valóságban; le nem mondott róluk.

Miután a dolgok ilyen rosszul állottak, be sem várva az országgyűlés berekesztését, mely azonban csakhamar bekövetkezett, visszatértem Szatmárra.

Húsvét után báró Eötvös József kultuszminister bennünket, püspököket, tanácskozás végett Pestre hívott. E tanácskozás legfőbb tárgya volt az alsó papság anyagi helyzetének jobbítását meg tárgyalni. Akkor ugyanis az alsó

contra Superiorem, Epos et Capitulares velut melius dotatos, concitatus erat, ea Ipsi ingenerata idea, quod beneficior. Esticor. proventus, injuste sint distributi; — illi abundant, qui in splendido otio vivunt; — illi vero, qui pondus diei et aestus portent, cum indigentis colluctentur. — Clerus Pestinensis, potissimum ex Capellanis coaclunatus, vocem levavit concitatoriam, et ad alios Ecsticos directam: per quam új. modo sortis suae meliorationem, sed et a Superioritatis jugo, a Canonicâ obedientiâ, relevationem; legis Coelibatûs sublacionem,¹ et plura prorsus insolita et Spiritui Ecsiae ad versa, potenter postulabat: — Ipsi Religiosi, praeprimis Piaristâe Pestinenses, et Budenses, regular, ordinis reformationem; — subordinations regulationem, verius cassationem praetendebant et facto attentabant. — Epi, ut per inductam novam legem multum damnificati, vix tertiam prior, proventuum partem retinuerint, promiserunt tamen, quod velint in meliorandam sortem Parochor. pro ratione circumstantiar. ccurrere, dummodo concitatum Clerum sedare, eL intra debitos Ecsticæ disciplinae limites ad praecavenda majora mala retinere possint.

papság már föl volt izgatva a főpapság: a püspökök és káptalanaik ellen, mint jobban javadalmazottak ellen. Azt beszélték be nekik, hogy az egyházi javak jövedelme igazságtalanul van megosztva; azok, akik ragyogó tétlenségben élnek, dúskálnak, ellenben azok, akik a nap terhét és hevét viselik, szükséggel küszködnek. — A többnyire káplánokból álló pesti papság fölemelte izgató szavát, amelyet más egyházi férfiakhoz is intézett. Ebben nemcsak saját sorsának javítását, hanem a felsőbbiség jármától, a kánoni engedelmességtől való szabadulást, a celibátus törvényének eltörlését és sok más egészen szokatlan s az egyház szellemével ellenkező dolgot is erősen követelt. Maguk a szerzetesek is, főképen a pesti és budai piaristák a szerzetesrendek reformálását, az alárendeltség szabályozását, helyesebben megszüntetését kívánták és tettleg meg is kísérelték. A püspökök, bár az új törvény bevezetése által nagy kárt szenvedtek és alig tartották meg előbbi jövedelmük egyharmadát, mégis megígérték, hogy a körülményekhez képest hozzájárulnak a plébánosok helyzetének javításához, csakhogy a föllázított papságot lecsillapíthassák és nagyobb bajok elkerülése végett őket az egyházi fegyelem köteles korlátai közt tarthassák.

¹V. ö. *Zsigovits Béla*: A papi nőtlenség története Magyarországon 104. 1.

9. — Készülődés a megüresedett püspöki székek betöltésére.

Cum vo plures AEptus, et Eptus vacaverint: — utpote: AEp. Strigoniensis, et Agr: — Eptus item laurinensis: — Albaregalensis; — Scepusiensis; — Vaciensis; (durantibus Comitibus A¹ 1847—8 a Nov. 1847. usq. Mar. 1848: mortui Ex. AEp. Agr. Ioanes Lad. Pirker Viena; — L. B. Ladislaus Barkóczy, Epus Albaregalensis Posonii in loco Comitior.; — Ioanies Sztankovits Ep. laurinensis Iaurini) chorus Epör. cgregator. Cultus Ministrum rogavit, ut apud Suam Mjstēm suas interponeret vices pro cplendis vacantibus Archi-et Eptibus: — potentius urserunt primatialis dignitatis collationem Epi Quinque Ecsiensis Ioanes Scitovszky, et Ioseph. Lonovits Ep. Csanadiensis: — qui csequendae primatialis Dignitatis spem habuisse videbantur. — priusquam pro Eestis Pentecostalibus Pestino discederem; — nam cstitutum habebam et festinabam etiam domum redire: — convenit me D. Ant. Korizmits, Can.onicus Veszprimensis et tunc ex Praelato Tabulae Regiae actus Consiliarius Ministerialis, referens in rebus Ecsticis; — et posuit mihi quaestionem: — an vacantem AEptum Agr. acceptare promptus essem? — cui directum h. dedi responsum; — id solum indicavi; — qd in rebus me ccermentibus n. debeam interrogari; — qui in totâ vitâ nihil pro me elegi, sed Superiorum de me

Mínthogy pedig több érsekség és püspökség üresedésben volt, nevezetesen: az esztergomi és egri érsekség, valamint a győri, székesfehérvári, szepesi és váci püspökség (az 1847—8-i országgyűlés tartama alatt, 1847 novemberétől 1848 márciusáig meghalt: Pirker János László egri érsek Bécsben; báró Barkóczy László székesfehérvári püspök Pozsonyban, az országgyűlés helyén; Sztankovits János győri püspök Győrött), az egybegyűlt püspöki kar kérte a kultuszminisztert, járna közben ő felségénél az üresedésben levő érsekségek és püspökségek betöltése érdekében, — különösen a primási méltóság betöltését szorgalmazta Scitovszky János pécsi és Lonovits József csanádi püspök, akiknek, úgy látszik, reményük volt a primási méltóság elnyerésére.

Mielőtt a pünkösdi ünnepekre Pestről távoztam volna, — mert feltett szándékom volt "és siettem is hazatérni, — fölkeresett Korizmits Antal veszprémi kanonok úr, aki akkor lett a királyi tábla főpapjából miniszteri tanácsos és az egyházi ügyek előadója, és azt a kérdést intézte hozzám: hajlandó volnék-e elfogadni az üresedésben levő egri érsekséget? Nem adtam neki egyenes választ; csak annyit jeleztem, hogy a reám vonatkozó ügyekben nem szükséges engem megkérdezni; egész életemben semmit sem választottam magamnak,

dispositionem semper sim secutus: — tota haec insinuatio mihi h. videbatur aliquâ consideratione digna: — nam ut Ministerium Hgricum, quod me a suis principiis penitus alienum esse noverat, in mei aliquam promotionem cooperari velit, credere h. poteram.

Post Festum Theophoriae rursum Pestinum redeundum erat, pro Comitibus in primos dies M. Iulii indictis. — Pestinum pertigi ultima Iunii 1848; in Claustro Patrum Servitarum, hospitium praevidere expetivum, occupavi, licet cum metu et timore; cum illic officium politiae nationalis illocatum adverterim; — ast Pater Prior Conventus me securum esse jussit, asseverando, quod ad Ejus insinuationem, mihi, velut qui semper apud Ulos hospitari solebam, et pro his Comitibus aliquot cubacula expetieram, eaq. promissa habueram, designata cubacula ultro pro me relicta sint.

10. — Hám János primási kinevezése (június 25). — Aggodalmi.

Vix invicem cum Patre Prioré nos salutaveramus, jam aliquid novi interessantis se scire insinuavit, sed ne illud mihi patefaceret, se prohibitum esse: — quia vó per me ad secreti violationem h. urgeretur, se continere n. poterat, quin mihi diceret, eras mane (erat em vespertinum tempus, quo adveni) D. Korizmits solus vult dicere et ahunciare, qd DV^a in Primatem Regni clementer denominata sit: —

hanem mindig elöljáróimnak rám vonatkozó rendelkezéseit követtem. Ennek az egész közlésnek nem tulajdonítottam fontosságot, mert nem tudtam elhinni, hogy a magyar minisztérium amely nagyon jól tudta, hogy elveitől teljesen; idegenkedem, az én előléptetésemben közre fogna működni.

Úrnapja után ismét vissza kellett térnem Pestre, a július első napjaira összehívott országgyűlésre. 1848 júniusának utolsó napján értem Pestre. Ott elfoglaltam a szervita atyáknál előre kikért szállásomat, bár nagy félelemmel, mert megtudtam, hogy ott van elhelyezve az államrendőrség hivatala. De a ház perjele azzal nyugtatott meg, hogy számomra, aki mindig önáluk szoktam megszállni és az országgyűlésre is néhány szobát kértem volt és azok már meg is voltak ígérve, a kijelölt szobákat önként hagyták meg.

Alig üdvözlöttük egymást a perjel atyával, már jelezte, hogy valami érdekes újságot tud, de nem szabad elmondania. Mivel pedig a titoktartás megszegésére nem unszoltam, nem bírta magát megtartóztatni, hogy el ne mondja, hogy holnap reggel (mert esti időben érkeztem meg) Korizmits úr maga fogja elmondani és közölni, miszerint uraságod az ország primásává legkegyelmesebben kineveztetett.

cumq. credere nollem; esseq. id possibile negarem: — affirmavit, hodiernâ die hanc denominationem, una cum aliis denominationibus: ut pote D¹ Lonovits in AEpum Agr: — D¹ Karner in Albaregalensem: — D¹ Jekelfalussy Canonici Strigoniensis in Scepusiensem: — D* Michaëles Horváth Praeposili, el Parochi Hatvaniensis in Csanadensem Epos; — in Ministerio esse publicatam.

Haec anunciatio non laetitiam, sed anxietatem mihi tantam causavit, ut fere a principio, quod totô vitae meae tempore tenui, acquiescendi nimirum in omni eo, quod per Superiores de me dispositum fuerit, in eoq. Divinam agnoscere, sequi, et adorare voluntatem, propositum habueram, recedendum censuerim: — interim Divinam exquirere voluntatem, pro sancto habui officio; — ideo altera die, seu I^a Iulii sumo mane Sacrum celebravi, et hoc scopo specialiter obtuli, et Deum supplicibus precibus devote oravi, ut mecum id fiat, quod Ei placitum fuerit: — post Sacrum, dum mecum meditarer, adest D. Consiliarius Ministerialis Korizmits, velut nuncius denominationis: — prima mea quaestio erat: — «an adhuc res mutari possit?» — respondit, «rebus, ut sunt, constitutis, mutationi locum ñ esse»: — «nee cunctandum; — sed pro hora II^a ad Archi Ducem

Mivel pedig nem akartam elhinni és lehetetlennek mondtam, azt erősítette, hogy a minisztériumban a mai napon közzölték ezt a kinevezést a többiekkel együtt, nevezetesen: Lonovits¹ úrnak egri érsekké, Karner úrnak² székesfehérvári, Jekelfalussy³ esztergomi kanonok úrnak szepesi és Horváth Mihály hatvani prépost-plébános úrnak csanádi püspökké való kinevezésével együtt.

Ez a közlés nem hogy örömet, hanem akkora nyugtalanságot okozott nekem, hogy már-már azon voltam, hogy eltérek attól az elvtől, amelyet egész életemen át tartottam: hogy t. i. mindenben megnyugszom, amiben elülj áróim velem rendelkeznek, és abban Isten szent akaratát látom, követem és imádom. Közben szent kötelességemnek tartottam keresni Isten akaratát. Azért másnap, azaz július 1-én korán reggel szentmisét mondtam és külön arra a szándékra ajánlottam fel és Istent alázatos imámban buzgón kértem, hogy történjék velem, ami Neki tetszik. Szentmise után, amint magamban elmélkedtem, megjelenik Korizmits min. tanácsos úr, mint a kinevezés hírnöke. Első kérdésem az volt: «Lehet-e ezen még változtatni?» Ó azt felelte: hogy a dolgok jelen állása szerint változtatásnak helye nincs; ne is késlekedjem, hanem 11 órára menjek a főherceg

¹ József, azelőtt csanádi püspök.

² Antal, bácsi c. püspök és győri

³ Vince, almisi c. püspök.

kanonok.

Palatinum ascendendum esse: — qui praedictâ horâ, praevie de adventû DV^{ae} informatus, audientiam daturus est.» — Post discessum D' Consiliarii, in meis angoribus, quasi praesagus futuror. exclamavi: «Domine ! elevans allisisti me, fiat voluntas tua».

Hora II^a, ut praestitutum erat, stiti me apud Ser. Palatinum; — qui me benigne excepit; — eoq me solabatur, erigebatq, quod ad hanc mei in Primatem denominationem Oeniponti, ubi tunc Aula Caesareo-Regia residebat, magnum factum fuerit gaudium: — Qualiter haec denominatio evenerit, mihi genuine ñ. constat: — namq de me nec s.ermo unquam habitus est: — tardius ab aliquibus intellexi, me per Ministerium ad invocationem Oeniponto acceptant, , fuisse praesentatum. — in hac denominatione jactum est fundamentum mearum tribulationum, anxietatum, infortunior., et miseriarum. — Nam quod mihi metum angoremq. incussit, id in aliquibus invidiam excitavit, quae varias produxit machinationes.

Gratulationes, licet invitus, et in animo tristis, acceptare debui; — ad nihil tamen me imisi; et provocatus respondere solebam: — si Dei voluntas fuerit, ut Strigioniam veniam. tunc, dum canonice omnia fuerint facta, agenda agam.

nádorhoz, aki Uraságod jöveteléről^ előzetesen értesítve, a jelzett órában kihallgatást fog adni. — A tanácsos úr távozása után, aggodalmaim közt, mintegy sejtve a bekövetkezendőket, fölkiáltottam.: «Uram, fölemelvén, levettél engem,¹ legyen meg a Te akaratod !»

Tizenegy órákor, ahogy előre meg volt állapítva, megjelentem a nádor ő fensége előtt. Kegyesen fogadott és azzal vigasztalt s bátorított, hogy ez az én primási kinevezésem Innsbruckban, ahol akkor a császári-királyi udvar székel, nagy örömet okozott. — Hogy miképen történt ez a kinevezés, azt hitelesen nem tudom, mert rólam soha szó sem volt. Később hallottam egyesektől, hogy a minisztérium Innsbruckból kapott felhívásra terjesztett elő engem.

Ez a kinevezés lett alapja az én gyötrelmeimnek, aggodalmaimnak, szerencsétlenségem- és nyomorúságomnak. Mert az, ami énbennem félelmet és aggodalmat támasztott, felköltötte egyesekben az irigységet, amely különböző áskálódásokat idézett elő.

A szerencsekívánatokat, bár nem szívesen és szomorú lélekkel, kénytelen voltam elfogadni. De semmibe sem avatkoztam bele és ha kérdeztek, rendesen azt feleltem: Ha Isten akarata lesz, hogy Esztergomba menjek, majd az egész kánoni eljárás befejezése után megteszem, amit tennem kell.

¹ Zsolt, 101, 11.

**11. — Júliusi események. — Az innsbrucki küldöttség (augusztus 8).
A kir. család visszatér Bécsbe.**

In Comitibus omnia sic tractabantur, ut boni sperari vix aliquid potuerit, mali metui plurimum debuerit. — Religio cum primis Catholica omni ex parte impetebatur; et persecutioni subjicienda videbatur: — quod animum meum non poterat non afluere, ac in metum, maeroremque non conjicere. — Status clericalis omnis auctoritas, et respectus evituit.

Circa finem Julii una deputatio Regnicolaris Oenipontum ordinata est, quae Suam Majestatem Pestinum evocet, eo utique scopo, ut omnia, quae voluerint, licet iniqua, Regibusque juribus adversa, vel saltem praepudiciosa facile extorquere valeant: — in hac deputatione quamvis numerosa, unicus Esticus accepit locum: — isque fuit benigne nominatus Primas, in deputatione nee dignitati, nee receptae consuetudini competente modo habitus: — nam vel munus oratoris contra, ac semper usu veniebat, ei denegatum, et Vice-Praesidi Tabulae Statuum Domino Almássy delatum.

Ego Pestino movi die 30* Julii et navali via 31* Viam pertigi; — 2** Augusti in consortio Deputatorum Viam continuavi, et Oenipontum 6** Augusti horis vespertinis perveni; — sequenti die, seu T. Aug. circa horam 10^{am}

Az országgyűlésen minden ügy folyt, hogy alig lehetett valami jót remélni, ellenben annál több rossztól kellett tartani. Elsősorban a katolikus vallást minden oldalról támadták és ügylátszik, üldözésnek akarták kitenni. Lehetetlen volt, hogy ez lelket le ne sújtsa és félelemmel, meg szomorúsággal el ne töltsön. A papi rendnek minden tekintélye és becsülete aláhanyatlott.

Július vége felé országos küldöttségét irányítottak Innsbruckba; amely ő felségét Pestre hívja, ter¹ mérszetenes abból a célból, hogy így mindent, amit csak akarnak, még ha az helytelen is és a királyi jogokkal ellenkező vagy legalább is hátrányos volna, könnyen kicsikarhassanak. Ebben a küldöttségben, bár nagyszámú volt, egyetlen egyházi férfi kapott helyet, — és ez a kegyesen kinevezett primás volt, akivel szemben a küldöttségben sem méltóságának, sem a bevett szokásnak megfelelő módon nem viseltettek. Ugyanis, a mindenkori szokással ellenkezőleg, még a szónoki tisztet is megtagadták tőle és a rendek táblájának alelnökére, Almássy úrra ruházták.

Én július 30-án indultam el Pestről és hajón 31-én érkeztem Bécsbe. Augusztus 2-án a kiküldöttek társaságában Bécsből folytattam utamat és augusztus 6-án az esti órákban értem Innsbruckba. Másnap, azaz augusztus 7-én 10

apud Mjstes privatam audientiam habui: — in quâ, priusquam ad Suas Mjstes, Regem npe, et Regnam gratitudinis meae verba proferem, Sua Mjstas his verbis me prevaenit: «Salve Dhe Primas». — Gratiam, et clementiam in me indignum, et imeritum hac occasione manifestatam, grata mente debeo recolere. — Publica audientia Deputation! data 8TM Aug. circa horam 8^{vam}; — qua Suae Mjstes iter ingressae sunt, Vieñam reversurae; — ita ut dato Deputation! illo responso, quod utprimum adjuncta admiserint, votis Regnicolarum Sua Mjstas satisfacere intendat, illico currum conscenderint.

**12. — Augusztusi forrongó napok. —
következő**

Oeniponti, licet angustias et timorés cordis mei propter iininentia, ut ipse putabam, pericula, manifestare non praesumpserim; — duos tarnen Ecclesiasticos, qui ad latus Mjstüm erant, fiduciamq. possidebant, privatim de situ rerum Hgricarum informavi, et oravi; ut haec ad notitiam Suär. Mjstüm perferendo, permovere velint, ut pericula tempestive antevertere; — et cum nunc nullum ex Hgris ad latus habeant; aliquos, v. saltern aliquem, quem Sibi, et Augustae Domui ex animo addictum, rerumq. Hgricär. fundatam notitiam habentem assumere dignentur: — qui

óra tájban ő felségeiknél magánkihallgatáson voltam, amelyben még mielőtt ő felségeikhez, tudniillik a királyhoz és királynéhoz köszönő szavakat intéztem volna, őfelsége e szavakkal előzött meg: «Köszöntöm, primás úr.» Hálás szívvel kell visszagondolnom az ez alkalommal velem, méltatlannal és érdemetlennel szemben tanúsított jóság- és kegyességre. A küldöttség augusztus 8-án 8 óra tájban nyert nyilvános kihallgatást, amikor is ő felségeik elindultak, hogy visszatérjenek Bécsbe, úgyhogy miután a küldöttség azt a választ vette, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az ország lakosainak kívánságát ő felsége teljesíteni kívánja, azonnal kocsira szálltak.

**- Hám figyelmezteti az udvart a be-
bajokra.**

Innsbruckban, bár nem mertem föltárni szívem szorongó félelmét a szerintem bekövetkezendő veszedelmek miatt, mégis két egyházi férfiút, akik a király környezetében voltak és annak bizalmát élvezték, magánúton fölvilágosítottam a magyar ügyek állásáról és arra kértem őket, hogy mindezt ő felségeik tudomására hozva, hasanak oda, hogy a veszélyeket idejében megelőzni és, — mivel most egy magyar ember sincs környezetükben, — néhány vagy legalább egy olyan egyént, aki hozzájuk és a felséges házhoz szívből ragaszkodik és a magyar állapo-

salutaria, et ad avertenda a throno aeq. ac Regno pericula apta consilia sugerere valeat. — cumq, in nexu horum provocarer, ad aliquem talem proponendum; — sincere confessus sum, me in politicis non esse versatum, nee sufficientem habere notitiam virorum, pro hoc critico aeq., ac ponderoso munere praeferenter aplicandorum; ad ursionem attamen, ex iis, quae nunc in via expertus sum, praesumpsi comendare Excel. Comitem Antonium Majlath comendare (*sic!*); — qui, qua ante Cancellarius, rerum Hungaricarum, omnis proceduráe, ac modernarum etiam circumstantiarum optimam habet cognitionem et Dynastiae ex animo addictus videtur: — nam. in hoc itinere frequentius cum Eo habendo discursum, sumam erga Regnantem Domum adhaesionem, magnainq, super eo dolorem manifestavit, quod Monarchiám in periculo versari videat; — et Sua Mjstas quasi sibi relicta sit, absq. viris, qui quoad Hgriam recta consilia praebere possint; — simulq, haud obscure indicavit, se etiam cum vitae sacrificio paratum esse ad quaevis servitia, quibus Augusta Domus periculo eripiatur.

Apud praedictos viros, qui aeq. cum Aula die 12^a Aug. Vienam reversi sunt, die 13^a Aug. eadem, quae Oeniponti coinunicavi, repetii, et instantius, ut de tpre

tokát alaposan ismeri, maguk mellé venni kegyeskedjenek, akik üdvös és alkalmas tanácsokat tudnának adni a trónt és a hazát egyaránt fenyegető veszélyek elhárítására. Mikor ezzel kapcsolatban felszólítottak, hogy ajánljak ilyen egyént, őszintén megvallottam, hogy én a politikában nem vagyok jártos és nem ismerem eléggé azokat a férfiakat, akik e nehéz és fontos szerep betöltésére elsősorban volnának alkalmasok. Unszolásukra mégis annak alapján, amit most az úton tapasztaltam, ajánlani bátorkodtam Majláth Antal gróf ő excellenciáját, aki mint volt kancellár, legjobban ismeri a magyar dolgokat, minden ügyvitelt és a mai állapotokat is, ezenfelül az uralkodóházhoz — úgy látszik — szívből ragaszkodik. Ugyanis jelen utazás közben gyakrabban beszélgettem vele és ő legnagyobb ragaszkodását nyilvánította az uralkodóház iránt és nagy fájdalmat azon, hogy a birodalmat veszélyben látja és ő felsége mintegy magára hagyatva maradt, olyan férfiak nélkül, akik Magyarországra vonatkozólag helyes tanáccsal szolgálhatnának neki. Egyben eléggé világosan jelezte, hogy ő élete árán is kész volna minden olyan szolgálatra, amellyel a felséges házat a veszélyből kiragadhatná.

Az említett férfiaknál, akik az udvarral együtt augusztus 12-én szintén visszatértek Bécsbe, azt, amit Innsbruckban közöltem, aug. 13-án megismételtem és sürgetve

necessaria agere η intermittant, oravi.

14ta Aug. Pestinum reversus, nihil in melius mutatum repedi; — quin imo, quia, in dies mala increscere adverti; — praememoratos viros medio Litterarum (ne attentionem excitent, Litteris 111. Epi Castrensis Michaelis Leonhárd inclusarum, per Eum admanuatarum), eorum, quae Oeniponti et Vienae comunicavi; — itemq. quod hie omnis mora noxia sit, memores feci. — effectum insinuationis ex duobus sequelis cognovi: — 1° quod initio Septembris Mag. D. Consiliarius Ladislaus Domokos, horis vespertinis, me apud P. Servitas accesserit, ex jussu ut Ipse ajebat, Serenissimi Archi-Ducis Francisci, ac me nomine ejus securum esse jussit, affidando, quod efficaces factae sint dispositiones, ad omne malum, et periculum anteventendum. — 2da qd etiam ab uno praememorator. Eccsticor. Virorum absq. nominis subscriptione accepérim responsum in eodem sensu, itemq. qd per me comendatus D. Comes in bona stet existimatione, breviordines congruos accepturus. — Litteras has, post aliquod tempus combussi ex metu; — nam politia Hgrica, quae in eodem Patrum Servitar. aedificio, strenuo, et sagaci oculo vigilabat, mihi, ut observavi, meis quibusvis actibus, et gressibus sedulo intendebat; — nam etiam propterea, qd M. D. Consiliarius

kértem őket, ne mulasszák el idejében megtenni a szükséges lépéseket.

Augusztus 14-én Pestre visszatérve, semmi javulást nem találtam, sőt ellenkezőleg, mivel úgy láttam, hogy a bajok naponként növekednek, az említett férfiakat levél útján (a feltűnés elkerülése végett Leonhárd Mihály tábori püspök leveleihez csatolva és ő általa kézbesítve) emlékeztettem arra, amit Innsbruckban és Bécsben közöltem, valamint arra, hogy itt minden halogatás csak ártalmas lehet. Tudósításom eredményét a következő két dologból láttam: 1-ször, hogy szeptember elején nagyságos Doniokos László tanácsos úr — amint mondta — ő fensége Ferenc főherceg parancsára az esti órákban a szervita atyáknál felkeresett és megnyugtatót, közölve, hogy minden baj és veszély elhárítására megtörténtek a hathatós intézkedések; 2-szor, hogy a fennebb említett egyházi férfiak egyikétől névaláírás nélkül szintén kaptam hasonló tartalmú választ, egyben azzal, hogy a tőlem ajánlott gróf úr nagy becsben áll és rövidesen megfelelő utasításokat fog kapni. Ezeket a leveleket egy idő múlva félelmemben elégettem; ugyanis a magyar államrendőrség, amely ugyanabban az épületben, a szervita atyáknál gondosan és éber szemmel őrködött, láthatólag szorgosan figyelt engem, minden tette- met és lépésemet. Azért is, hogy nagyságos Domokos tanácsos úr

Domokos apud me frit, serio me in quaestionem vocabant: — quid apud me quaesierit?—quare venerit? — et quo i ver it?

nálam volt, komolyan kérdőre-vontak: Mit keresett nálam? Miért jött és hová ment?

Szeptemberi forrongás. 13. Gróf Lamberg meggyilkolása (szept. 28).

Pugnâ Croatarum ad Albam Regiam pro parte Caesareorum non bene succedente; — et temerariis ausibus Hgror. in dies increscentibus: — scripsi altera vice saepe memoratis Dnis, indicando «sum-mum adesse tempus». — Interea missus est Generalis Comes a Lamberg, velut Commissarius: — qui, qua talis, per seditiosos, in ponte Pestano, crudeliter trucidatus est. — Hie sumit initium, jam publice erumpens Rebellió: — Hac occasione Ipse in periculo versabar; — nam ex sessione domum ad Patres servitas rediturus, penes Domum Invalidorum transeundum habebam, unde magnus clamor, et tumultus provenire audiebatur; — certus civis, mihi nee de nomine, nee de persona notus, mihi obvius factus, tremebundus sic me alloquebatur: «Tisztelendő Úr, ne menyen ara»: — miért? — «tsak, kérem, ne menyen, egy Urat meg-ölve hurczolnak nagy üvéltések között; — a Papnak, kit e zajongó gyülekezet gyűlöl, nem tanátsos eleikbe menni; — könnyen ama Szerentsétlen Űrnak sorsára jut-hatna.)) — boni hujus viri consilium secutus, me ad Patres Franciscanos retraxi — ibjq. mansi ab horâ

Miután a horvátok csatája Székesfehérvárnál a császáriak számára balul ütött ki, és ja magyarok vakmerősége napról-napra nőtt, ismét írtam a többször említett uraknak, jelezve, hogy «itt a legfőbb ideje». Azonközben gróf Lamberg tábornok, mint (császári) megbízott kiküldetett, akit azonban e minőségében a pártütők a pesti hidon kegyetlenül meggyilkoltak. Ezzel veszi kezdetét a már nyíltan kitörő lázadás. Ez alkalommal magam is életveszélyben forogtam. Ugyanis az országgyűlésről a szervita atyákhoz hazamenőben az invalidusok háza előtt¹ kellett elhaladnom, ahonnan nagy láрма és csődület hangjai hallatszottak. Egy polgár, akit sem névről, sem személyesen nem ismertem, elébem jött és reszketve így szólított meg:

«Tisztelendő Úr, ne menyen cira:» — miért? —dsak, kérem ne menyen, egy Urat meg-ölve hurczolnak nagy üvéltések között, — a Papnak, kit e zajongó gyülekezet gyűlöl, nem tanátsos eleikbe menni, — könnyen ama Szerentsétlen Űrnak sorsára jut-hatna.»

E jó ember tanácsát követve, a ferences atyáknál húzódtam meg és ott maradtam kb. 1 órától majd

¹ A Károly-kaszárnya, 1. Irsik i. m. 194. 1.

circiter I^{ma} usq fere sextam, us-
quedum affidatus essem, turbas
jam sopitas; — et reditum ad
quarterium periculosum haud esse:
— istud contingit, si mamoria h.
fallit, circiter 27ma v. 28ta v. 29na
Septembris.

nem 6 óráig, míg meg nem bizo-
nyosodtam, hogy a zavar már le-
csillapodott és a szállásomra való
visszatérés már nem jár veszedel-
lemmel. Ha emlékezetem nem csal,
ez szeptember 27 vagy 28, vagy
29-én történt.¹

14. — A prekonizáció soká késik. — A nemzeti zsinat ügye.

Nunc quid mihi faciendum sit,
ignorabam: — nee ab ullo con-
siliium capere poteram. — Qui
nunquam in Comitiiis adesse vole-
bam, ac non nisi invitus, animo
reluctante, et afflicto, manebam; —
nunc his maledictis Comitiiis inté-
resse cogebam; alii Epi sub va-
rus respectibus domum féliciter
recesserunt: — nos, quos cle-
mentissima denominatio hue liga-
tos tenebat, abire non potuimus: —
expeditio collationium: — jura-
menti depositio; — fidei professio,
ad Processum Rnüm necessaria, in
infaustos hos dies protrahebantur.
— Collationales primum Budae
expediebantur: —

Viennenses pro-
nova expeditio
— et utrobique
— juramentum
testabantur; —
facta ẽ Viena; —
solvendum erat:
fidelitatis
postremis

Septembris
diebus in manus Excl. Iudicis
Curiae, Georgii Majlath, eatenus
delegati poterat deponi; — pro-
fessio am fidei primis m. Octobris
diebus aeq. per delegationem Pes-
tini.

Dum mense Augusto cum Depu-
tatione Oenipoftanã Viennae fuis-

Most már nem tudtam, mitévő
legyek és tanácsot sem kaphattam
senkitől. Nekem, aki sohasem akar-
tam az országgyűlésen jelen lenni
és csak kényszerből, tusakodó és
levert lélekkel maradtam, most
ezen az átkozott gyűléseken részt
kellett vennem. A többi püspökök,
mindegyik más és más címen sze-
rencsésen hazament. Nekem, akit
a legkegyelmesebb kinevezés ide-
kötve tartott, nem lehetett el-
távoznom. A kinevezési okmány
kézbesítése, az eskütétel és a római
processushoz szükséges hitvallás
mindezekre a szerencsétlen napokra
halasztódott. A kinevezési ok-
mányt előbb Budán állították ki;
a bécsiek ez ellen tiltakoztak és
újat állítottak ki Bécsben; mind
a két helyen fizetnem kellett. A hű-
ségesküt szeptember utolsó napjai-
ban tehettem le az erre meghatal-
mazott Majláth György országbíró
ő excellenciájának kezébe; a hit-
vallást is október első napjaiban,
szintén meghatalmazás útján Pes-
ten.

Amikor augusztusban az inns-
brucki küldöttséggel Bécsben vol-

¹ Lamberg meggyilkolta szept. 28-án történt.

sem, ex commissione Epör. in Nunciaturâ eo potissimum motivo praeconizationen Rfiam urgere jussus eram, qd negotia Ecliae Hgricae, ejusq̄ pericula Synodi nationalis celebrationem necessariam reddant: — Nuncio Viennae non existente Auditor se acturum promisit, qd per adjuncta licebit: — utq. Synodus nationalis, tōpere necessaria celebrari queat, si praeconizatio ad tpus cſvetum differerur, exoperatus est Brève, quo mihi, qua Epo Szathmariensi, tanquam Delegato Aplico defertur Facultas Synodum nationalem convocandi, eiq. praesidendi; — quod sicut mihi nee optatum, nee gratum fuit; ita etiam AEpum Colocensem offendit, qui hac in re Sedis AEplis Colocensis juribus praejudicium illatū putavit; ac propterea et mihi, et Romam scripsit: — situm rei genuine perscribendo me excusavi, et pro excusato haberi petii, simul declarando, quod concessâ hac facultate in nullum casum usus sim; is, accipiēdo et Roma responsum, quod meam justifieavit excusationem, placatus quidem est, ast ego meae declarationi firmiter inhaerere proposui, et identidem, et Ipsi, subin Pestinum venienti (idipsum) palam idipsum edixi.

tam, a püspökök megbízásából a nunciaturán különösen azon okból kellett a római praeconizációt megsürgetnem, mert a magyar egyház ügyei és annak veszedelmei nemzeti zsinat tartását tették szükségessé.¹ Mivel a nuncius nem volt Bécsben, az auditor megígérte, hogy mindent megtesz, amit a körülmények megengednek. Hogy pedig az olyannyira szükséges nemzeti zsinatot az esetben is meg lehessen tartani, ha a praeconizáció a megszokott időig elhalasztódnék, brevét eszközölt ki, amely engem, mint szatmári püspököt fölhatalmaz arra, hogy mint apostoli követ, a nemzeti zsinatot összehívjam és azon elnököljek.² Ahogy ez nekem nem volt sem kívánatos, sem kellemes, épügy a kalocsai érseket is bántotta; ő ebben a kalocsai érseki szék jogainak sérelmét látta, — és azért nekem is, Rómába is írt. Én a dolog állását híven leírva igazoltam magam és kértem, hogy fogadja el igazolásomat, egyben kijelentettem, hogy a kapott felhatalmazással semmi szín alatt nem fogok élni. Mikor Rómából is kapott választ, amely az én mentességemet igazolta,³ megnyugodott ugyan, de én föltettem, hogy szilárdan ragaszkodni fogok kijelentésemhez és ugyanazt neki Pesten tartózkodása alatt ismét nyíltan megmondtam.

¹ 1848 szept. 24-re tervezve. Közbejött akadályok miatt elmaradt.

² Hám szept. 7-én köszöni meg a Szentszéknek.

³ 1848 szept. 13.

15. —Az országgyűlés feloszlata. — Hám szerződése öccsével.

Post caedem Lambergianam advenit mandatum Suae Mjstis, quo comitia cassantur: qd in Tabula Procef. publicatum haud fuit: — saltern a memini promulgatum: — sed Tabula Procerum jam nec considerabatur: — erat Tabula rasa: — Tabula Statuum omnem ad se attraxit, et usurpavit potentiam: — vox Kossuthiana imperabat sola.

In hoc rerum situ, nimis infausto, et periculoso, omni humano destitutus auxilio et consilio, solum ad Deum meum me converti, quotidie supplici prece praesertim in Missae Sacrificio indesinenter orando, ut et charam Patriam periculo eripere, et me ita dirigere dignetur, ne aliquid comittam, quod obligationibus erga Regem pariter et Patriam, Suaeque sanctae voluntati foret adversum.

Si me in hoc perturbato rerum politicarum statu, ad pauperem egenamque, sortem venire contingeret, ne omni caream sustentationis medio, adhuc mense Augusto cum Germano Fratre meo Stephano, Cive Gyöngyösiensi contractum inivi, virtute cujus, ego illi 15 mille Rfnos Walutales: — quinque quidem mille in obligatorialibus, active me respicientibus, decern comille in aere parato resig-

Lamberg meggyilkolása után megjött öfelsége rendelkezése, amellyel az országgyűlést feloszlatta. A főrendek tábláján nem hirdették ki, legalább én nem emlékszem kihirdetésére. Különben akkor a főrendek táblája már mit sem számított; igazi «*tabula rasa*» volt.¹ A rendek táblája minden hatalmat magához ragadott és bitort; egyedül Kossuth szava parancsolt.

Ebben a nagyon kedvezőtlen és veszedelmes helyzetben, minden emberi támasztól és vigasztalástól megfosztva, egyedül Istenemhez fordultam, és alázatos imámban, főleg a szentmiseáldozatban mindennap szüntelenül arra kértem, ragadná ki szeretett hazámat a veszélyből, engemet pedig kegyeskedjék úgy irányítani, hogy semmi olyat ne tegyek, ami akár a király, akár a haza iránti kötelességekkel, avagy az ő szent akaratával ellenkeznek.

Hogyha netalán ebben a zavaros politikai helyzetben teljes szegénységre és nincstelenségre jutnék, hogy ne legyek minden megélhetési lehetőség híján, még augusztus havában István nevű gyöngyösi polgár édes testvéremmel szerződést kötöttem, amelynek értelmében én 15 ezer rénus forintot, még pedig 5000-et tényleg engem illető kötvényekben, 10.000-et pedig készpénzben átadtam neki; ő

¹ A *Pesti Hírlap* ezidőtájt állandó gúnytárgyává teszi. Egyesek azt ajánlják, osszlassa fel önmagát, nehogy másonnan jöjjön a feloszlata.

navi; ille verò se suosq, successores obligavit ad me in attacto casu condigne providendum, aut si in claustro Patrum Franciscanorum locum obtinerem, ad annuos sexcentos Rfnos Walutales mihi accurate dependendos.

pedig arra kötelezte önmagát és utódait, hogy engem az említett esetben illő ellátásban részesít, vagy ha a ferences atyáknál helyet kapnék, évi 600 rénus-forintot pontosan kifizet nekem.

16. — Október végétől november elejéig. — Az ohnützi folyamodás. — Szemere Bertalan leckézteti a püspököket.

Circa finem Octobris, Comitii continuative celebratis, quia se omni studio acturos pollicebantur, ut res tota, via Gratiae cum sua Mjste componatur, hic praesentes quoq. Epi provocati fuerunt, ut fine hoc, tanquam intermediatores, supplicem forment Recursum ad Suam Mjstem. — in conferentiis Eplibus, quas frequentius apud IL Epum Fogarassy Can. MVar. et scholar. Superiorem Directorem, apud quem Ex. los. Lonovits neominatus AEpus Agr. hospitabatur, in rebus Ecsiam attinentibus, habere solebamus, quadam occasione praeter omnem opinionem, praenominatus AEpus proponit e re futurum, si chorus Epor., ad avertendum a Patriâ impendens malum, pro exorandâ dementia, se ad Regem converteret: — et mox jam paratum Recursum neo-nominatus Epus Csanadiensis Michael Horváth protulit et perlegit: — ad acceptandum consilium proni equidem haud fueramus, et eo quidem minus, quod Recursus expressionibus acerbioribus, nostraeq. homagiâli devotioni minus respondentibus fuerit

Október vége felé, miután az országgyűlés folytatólagosan ülésezett, mivel azt Ígérték, hogy minden erejükkel törekedni fognak az egész ügyet ő felségével kegyelmi úton elintézni, az itt tartózkodó püspököket is felszólították, hogy e célból, mint közbenjárók, alázatos folyamodványt készítsenek ő felségéhez. Fogarassy püspök, nagyváradî kanonok és tanügyi főigazgató ő méltóságánál, ahol az újonnan kinevezett egri érsek, Lonovits József ő excellenciája is megszállott, gyakrabban tartottunk az egyházat érintő kérdésekben püspöki tanácskozást. E tanácskozásokon egy alkalommal a fentnevezett érsek egészen meglepetés-szerűen előterjeszti, hogy helyes volna, ha a püspöki kar a hazát fenyegető veszély elhárítására kegyelem kieszközlése végett a királyhoz fordulna és Horváth Mihály, az újonnan kinevezett csanádi püspök rögtön elő is mutatta a már kész folyamodványt és azt felolvasta.

Ennek a javaslatnak elfogadására ugyan nem voltunk hajlandók, és pedig annyival is kevésbé,

refertus; — ast, quoniam ultro prolatum ē., qd hunc Recursum Commissio, quae interimaliter gubernat, n. modo desideret, sed et deposcat, imo imperiose urgeat: — et in casu denegati huj us obsequii nullus praesentium Praelatorum sit tutus, quod ad sortem Lambergianam non sit deventurus: — pleriq. metu sunt percussi: c. promissum vo erat per D^m Lonovits, quod Recursum emendaturus et a durioribus expressionibus per-purgaturus sit. — Amor vitae et metus necis plerosq. in consentiendum induxit; — ego, qui a faciendo hoc Recursu alieno prorsus eram animo, in eo ultimo deprompsi opinionem: «quod si jnevitabilem formandi Recursus putant adesse necessitatem, in eo n. plus exponatur, quam quod Chorus Epoit, Regnum devastari, sed v. maxime Fidelium religiositatem et moralitatem labefactari, cum animi maerore experiantur, et ideo homagiali cum subjectione de genu suplicant suae Mjsti, ut pro suâ altâ Sapientiâ et animi Benignitate modum adinvenire dignetur, quo malis his finis imponatur». — pro meâ perinde ac alior. majori conquietatione additum fuit, quod Recursus hic per D. Epum Fogarassy, qui qua oïm aulicus Capellanus, multos habet in aula amicos, insigni pollet activitate, et Gratiâ etiam Aug. Aulae gloriari potest, sit Olomu-

mert a folyamodás telve volt keserűbb és a mi jobbágyi hódolatunkkal kevésbé megegyező kifejezéssel; de mivel önként kinyilvánították, hogy az ideiglenesen kormányzó bizottság ezt a folyamodást nemcsak óhajtja, hanem követeli, sőt parancsolóan sürgeti is és e szolgálat megtagadása esetén egy főpap sincs biztonságban arról, hogy nem fog-e Lamberg sorsára jutni, legtöbbit félelem szállotta meg. Lonovits úr pedig megígérte, hogy a folyamodást kijavítja és a keményebb kifejezésektől megtisztítja. Az élethez való ragaszkodás és a haláltól való félelem a legtöbbit beleegyezésre bírta. Én, aki e folyamodás megszerkesztésétől szívemben teljesen idegenkedtem, legutoljára azon véleményemet fejeztem ki: «ha úgy gondolják, hogy elkerülhetlenül szükséges elkészíteni ezt a folyamodást, ne mondjunk abban többet, mint azt, hogy a püspöki kar fájdalmas szívvél tapasztalja, miszerint az ország pusztul, de még inkább meginog a hívek vallásossága és erkölce, és azért jobbágyi hódolattal térdenállva könyörögnek ő felségéhez, kegyeskedjék magas bölcsességéhez és szívének jóságához képest módot találni e bajok megszüntetésére.»¹ Magam és mások megnyugtatóására hozzátettük, hogy ezt a folyamodást Fogarassy püspök úr, akinek mint egykori udvari káplánnak sok barátja van az udvarban, aki

¹ «A cath. főpapok irata a királyhoz nov. 5. sz., (1040—1041. 1.) — Religio és

Pesten oct. 28-án 1848.»—lásd *Pesti Hírlap* nevelés 1848. II. 431. 1.

cium perferendus, remq. ita dextere acturus, ut quibusvis circumstantiis rite expositis, omnem a choro Epor. subsumptionem et disgratiam sit amoturus. — Priusquam Is discederet, D. AE. Lonovits me accedendo interpeliavit, ut Ipse etiam privatim D^{um} Epum Fogarassy, ut hanc provinciám, iterq. susciperet, requirerem et rogarem: — quod et feci, nihil moliminis et machinationis subesse suspicatus: — de hominibus bona supponere, non facile sinistri aliquid suspicari consuevi: — ast ex iis, quae postea evenerunt, combinationem faciendo, et hic fraudem latuisse, opinari debeo; — tardiusq. adverti, Dnüm Lonovits cum Jekelfalussy et Horváth b. nominatis Epis; itemq. cum titularibus Epis Fogarassy et Bezerédy privátam fovere consociationem et consultationem: — me proin solitariu esse, nee cum ullo fiducialiter loqui aut consultare posse.

D. Fogarassy circa 1** Novembres cum hoc Recursu abivit via Navalí primum Posonium, inde OlomuQzium. — interea per Commissionem AEpus Agr. Lonovits, Epi Jekelfalussy, Horváth et ego evocati sumus ad cferentias, in quibus 1° sat moderate ppositum et determinatüm, ut Lonovits et ego Olomuczium Recursum per eos probatum ad suam Mjstem perso-

kiváló tekintélynek örvend és a felséges udvar kegyével is dicsekedhetik, fogja Olmützbe vinni és olyan ügyesen fog eljárni, hogy minden körülményt megfelelően feltárva, a püspöki kartól minden neheztelést és kegyvesztést el fog háritani. Mielőtt elindult volna, Lonovits érsek úr eljött hozzá v», és felszólított, keresném meg és kérném fel magánúton is Fogarassy püspök urat, hogy ezt a szerepet és utat vállalja. Meg is tettem a nélkül, hogy valami áskálódást és cselszövést gyanítottam volna a dologban. Az emberekről jót szoktam föltételezni és nem egykönnyen gyanítok valami helytelenséget; de abból, ami később bekövetkezett, azt kell gondolnom, hogy itt is valami csel lappangott és később észrevettem, hogy Lonovits úr Jekelfalussy és Horváth kegyesen kinevezett püspökökkel, valamint Fogarassy és Bezerédy címzetes püspökökkel külön barátkozást és tanácskozást folytat, én pedig teljesen magamra maradtam és senkivel bizalmasan nem beszélhetek vagy tanácskozhatom.

Fogarassy úr november 1-e körül hajón elindult ezzel a folyamoddással előbb Pozsonyba, innen Olmützbe. Közben a bizottság Lonovits egri érseket, Jekelfalussy, Horváth püspököket és engem tanácskozásra hívott, amelyen először eléggé mérsékelten javasolták és elhatározták, hogy Lonovits és én az általuk jóváhagyott folyamoddást személyesen vigyük Olmützbe

naliter perferamus: — quod licet ex parte ingratum, onerosumq. erat, eo tñ. ex motivo-, quod preces oretenus homagiæ cum pietate et humilitate proponendi, et sententis meis adversum Recursum exprimendi praebeatur occasio, libenter acceptavimus: — ast Bartholomaeus Szemere, Exminister acriter in Epos invectus ē-, ~d suon. satisfaciant officio, deberent em, ut is dicebat, per Dioeceses excurrere, et populos ad patriotica officia potenter exstimulare: — Cujus dicta cum D° Lonovits refutavimus sufficienter: — ast D. Horváth surexit, et sua obsequia obtulit in sensu Szemereiano: — et cum jam res aliquantum sopita videbatur, D. Jekelfalussy vocem levavit, et in sensu Szemereiano perinde locutus, se ad serviendum promptum obtulit. — super quo stupebam et indignabar: — altera die agendum erat, ut propositum suum n. exequantur — meis consiliis, et argumentis etrh D. Lonovits sufragebatur, an vere? vad speciem? — h. praesumo definire. — satis, paruerunt suasionibus. — Iter Olomuczense ingressi h. sumus. — D. Lonovits infirmitatem praetextuando, iter differebat; — Posonium D° Fogarassy scripsit, ut nos ibi adexpectet: — ille interim, has litteras n. percipiendo, Olomuczium abivit: — delata sibi provincia sic functus est, ut redux securos nos reddiderit, quod Recursus, quamvis praevie, quam Regi exhiberetur, reseratus et per-

ő felségéhez. Noha ez részben hálátlan és terhes szerep volt, mégis szívesen vállaltuk azon okból, mert alkalmunk lesz kérésünket előszóval, alattvalói tisztelettel és alázatossággal előadni és kifejezni a folyamodással szemben táplált érzelmeinket. Azonban Szemere Bertalan, volt miniszter hevesen kifakadt a püspökök ellen, hogy nem tesznek eleget kötelességüknek, mert — ahogy mondotta — egyházmegyéjüket be kellene járniok és a népet hathatósan lelkesíteniük hazafiúi kötelességükre. Állítását Lonovits úrral eléggé megcáfoltuk. De Horváth úr felállott és felajánlotta szolgálatát a Szemere-féle értelemben. Mikor a hangulat már kissé lecsillapodott, Jekelfalussy úr szólalt fel a Szemere fölfogása értelmében és önmagát készségesen szolgálatra fölajánlotta. Én ámultam és bosszankodtam a dolgon! Másnap azon kellett dolgoznom, hogy szándékukat végre ne hajtsák. Lonovits úr is támogatta tanácsaimat és érveimet, — hogy őszintén-e vagy csak úgy színleg, azt nem merem eldönteni. Elég az hozzá, hogy hajlottak a jó szóra. Az olmützi útra nem került a sor. Lonovits úr betegség ürügye alatt halogatta az utat; írt Pozsonyba Fogarassy úrnak, hogy ott várjon meg bennünket. Ó akközben, nem kapván meg e levelet, elment Olmützbe. A reábizott feladatot úgy végezte el, hogy visszatérve megnyugtatót bennünket, miszerint a folyamodvány, bár mikor a

lectus, aprobatorem n. meruerit, tn. ad illius informationem et adjunctorum expositionem, sine displicentiâ frit acceptatus (nicht ungnädig genomen).

királynak való kézbesítés előtt kinyitották és elolvasták, nem nyert jóváhagyást, mégis az ő fölvilágosítása és a körülmények kifejezése után visszatetszés nélkül fogadtatott. («Nicht ungnädig genommen.»)

17. Az 1848. év utolsó eseményei. A trónváltozás.

Dies agebam in claustro Servitarum, tanquam captivus, amaritudinibus, et anxietatibus plenissimos: — cum eâ tamen spe, quod exercitus Caesareus (ut post nuncium Serenissimi Archi-Ducis Francisci sperare poteram) proxime adventurus, et malis finem impositurus sit.

2** Decembris magna in Gubernio facta est mutatio; — Ferdinando Impfe et Rege a throno soleniter recedente, et Francisco Carolo Archi-Duce juri suo aequè renunciante, thronum conscendit juxta praestabilitum successionis legale ordinem, Franciscus Iosephus Archi-Dux, Filius Francisci Caroli, anum aetatis agens I0TM, magnae spei Princeps.

Anno 1849.

A szerviták zárdájában mint fogoly töltöttem sok keserűséggel és aggodalommal teli napjaimat, — mégis azzal a reménykedéssel, hogy a császári sereg (amint Ferenc főherceg ő fenségének értesítése után várhattam) nemsokára megérkezik és véget vet a bajoknak.

December 2-án nagy változás történt a kormányzatban. Miután Ferdinánd császár és király a trónról ünnepélyesen leköszönt és Ferenc Károly főherceg jogáról szintén lemondott, a trónöröklésnek előre megállapított törvényes rendje szerint a 19-ik évében levő Ferenc József főherceg, Ferenc Károly fia, egy nagyreményű fejedelem lépett trónra.

m

18. — Január 5: Windischgrätz és Jellasich bevonulása. — A főpapok tisztelgése, Te Deum, küldöttség terve és annak lefűvása.

Compositis Viennae motibus, et Hungaris ad Schvechat profligatis, Exercitus Caesareus coepit in Hungária operari: — dum Budae apropinquaret, Hgfi jam metû perculsi, et necessitate constricti, mise-

Miután a bécsi lázadást lecsillapították és a magyarokat Schvechatnál megverték, a császári sereg magyar földön kezdett működni. Amint Budához közeledett, a magyarok már félelemtől sújtva és

runt obviam Deputationem, potestate per pacificationem rem terminandi instructam; — Deputations membra erant: Iudex Curiae Georgius Majlath: — Comes Antonius Majlath: — AEpus Agr. Iosephus Lonovits: — Comes Ludovicus Battyányi; — Franciscus Deák ExMinister, etc., quae th. nihil exoperatae: — Exercitus Caesareus in Vigilia Festi Epiphaniae in optimo ordine, solemni pompa Budám et Pestinum intravit, sub Supremo Exercitús Gubernátoré Principe Alfredo Vindischgrätz; — cum alio Exercitus Croatici moderátoré et Generali Ios. Iellasich Bano Croatiae.

Mox post adventum, cum Praelatis et Canonicis Budae et Pestini existentibus, Celsissimo Principi a Vindischgrätz, venerationem deferendo, fidditatis nostrae homagium erga suam Mjstem déclaravimus; accessi etiam eodem scopo Exc. Gen. Iellasich in Domo Karollyianâ Pestini hospitantem: — bene et humaniter excepti ab utroq.

Post aliquot dies (ubi iam liberius respirare licuit) Eidem Principi Vindischgrätz medio Deputationis, cujus Ipse praeses eram, nomine chori Epor. insinuavimus, quod nos e re esse putemus, si Gratosus suae Celsitudinis accesserit consensus, ut solemne Missae Sacrificium*cum Te Deum etc. pro felici et glorioso suae MJstis Ssae regimine celebretur; — et una nomine cleri Deputatio ex pluribus

¹ «Unbedingte Unterwerfung 1»

kényszertől hajtva, küldöttséget küldöttek elébe azzal a felhatalmazással, hogy a vizsályt békés úton elintézzé. A küldöttség tagjai voltak: Majláth György országbíró, gróf Majláth Antal, Lonovits József egri érsek, gróf Batthyányi Lajos, Deák Ferenc volt miniszter és mások. De (e küldöttség) semmit se végzett.¹ A császári sereg Vízkereszt előtti napon a legjobb rendben ünnepélyesen bevonult Budára és Pestre Windischgrätz Alfréd herceg fővezérlete alatt, a másik, t. i. a horvát hadsereg fővezérével, Jellasich József tábornok, horvát bánnal együtt.

Nem sokkal megérkezése után a Budán és Pesten tartózkodó főpapokkal tisztelegtünk Windischgrätz herceg előtt és kifejeztük őfelsége iránt érzett hűségünket és hódolatunkat. Ugyanazon célból Jellasich tábornok ő excellenciáját is felkerestem lakásán, a pesti Karolyi-házban. Mindkét helyen jól és emberségesen fogadtak.

Néhány nap múlva, (amikor már szabadabban lehetett lélekezni), ugyancsak Windischgrätz hercegnek egy küldöttség útján, amelyet én vezettem, jelentettük, hogy helyesnek találónk, ha ő magasságának kegyes jóváhagyásával találkoznék, hogy ő felségének boldog és dicsőséges uralkodásáért ünnepélyes szentmiseáldozatot és Te Deumot stb. tartanánk, és egyszersmind a papság nevében egy több

Epis et Praelatis componenda Olomucium fine depromendae homagialis devotionis ascendat: — utrumq. Idem Princeps probavit, et se tum tpus celebrandae solemnitatis defixurum, tum gratiam audientiae impetrandae exoperaturum cpromisit. — tranquillo animo resolutionem expectavimus: — post plures septimanas intimatur: devotionem omnino esse asservandam, cujus dies etiam determinatus erat, in Ecclesiâ Arcensi; — ast audientiae Gratiam, et Olomucium ascendi (sic !) facultatem esse denegatam, propter certum Adresse, quod nomine Epör. Olomucium mense novembri erat submissum: — quae res nos contristavit, et prostravit: — licet enim illud, sine displicentiâ acceptatum fuisse, fuit relatum: — nunc tm in nobis, qui maesto e tribulationum statu vix assurgere et recreari coepimus, id in graviolem animi dolorem obvertitur; — ex quo ut eliberemur, nihil intentatum reliquimus, cum consensu et aprobatione Principis Vindischgrätz tarn ad Aug. Ferdinandum, quam Franciscum Iosephum Mj states misimus excusatorias et deprecatorias, per Eundem Ipsum Principem, eatenus interpellatum, Gratiose expeditas; — ad quas illud responsum est nobis intimatum, qd culpa, si quae in hac re intervenisset, clementer condonetur; —^J ab obligatione Olomucium ascendendi ex eo relevemur, qd modo domi utilius operari possimus.

püspökböl meg főpapokból összeállítandó küldöttség menne Olmützbe, alattvalói hódolatát kifejezni. A herceg mind a két dolgot helyeselte és megígérte, hogy a tartandó ünnepség idejét meg fogja állapítani és egyszersmind ki fogja eszközölni a kihallgatás kegyét. Nyugodt lélekkel vártuk a döntést. Több hét múlva közölte, hogy az' ájtatosságot igenis meg kell tartani és annak ideje a vártemplomban már meg is van állapítva, de a kihallgatás kegye és az Olmützbe való menetelre az engedély megtagadtatott egy bizonyos «Adresse» (felirat) miatt, amely a püspöki kar nevében november havában nyújtatott be. Ez a dolog megszorított és levert bennünket; noha azt az értesítést kaptuk volt, hogy a folyamodás visszatetszés nélkül fogadtatott, most szívünk nagyobb fájdalomra rossz néven veszik azt nekünk, akik alig szabadultunk ki a szomorú megpróbáltatások állapotából és alig kezdünk magunkhoz jönni. Hogy e helyzetből szabaduljunk, mindent megkíséreltünk. Windischgrätz herceg beleegyezésével és jóváhagyásával úgy Ferdinánd császárhoz, mint Ferenc József ő felségéhez kimagyarázó és megkérlelő levelet küldtünk, melyet kérésünkre ugyanaz a herceg volt kegyes elküldeni. Erre azt a választ közölték velünk, hogy ha e dologban valami hibát követtünk volna el, az kegyesen megbocsáttatik, az Olmützbe való utazás kötelessége alól

felmentetünk azon okból, mert jelenleg otthon hasznosabban működhettünk.

19. A püspöki kar körlevele (jan. 20). — Hámot hazaárulónak nyilvánítják és vagyonát elkobozzák.

Nee operari, quod in nostra erat pste, intermisimus. — Quidquid Cels. Princeps Windischgrätz jussit, v. saltern indicavit, promptissime fecimus: — Solemne Missae sacrificium in Ecclesiâ Assumptae in Arce celebravimus: — nomine chori Epor. Pastorales ad omnes Didocesanos v. Dioeceses dimisimus quibus populum cle situ rerum edocuimus, ad fidelitatem Francisco Iosepho, veluti legitimo Regi Aplico exhibendam adhortati sumus; monuimus etiam, ut Exercitum Caesareo Regium h. ut hostem, sed ut amicum spectent, qui ideo advenit, ut pacem rectumq. ordinem revehat, et Incolas beatos reddat; — ac ideo, ut erga Milites Caesareos nullo ferantur odio, sed potius ducantur fiducia, et charitate, ac in necessariis prompte praestent succursum. — hae Pastorales, et comitivae ad VADiaconos in pluribus mille exemplaribus sunt typis procusae: — ac etiam plura centena exemplaria Cels. Principi resignata eo scopo, ut quo propter Impeditam communicationem transponi n. possunt, per ipsum Exercitum Caesareum secum ferantur, et quo per victricia arma devenerint, concernentibus pro publica-

Nem is szüntünk meg megtenni minden tőlünk telhetőt. Amit csak parancsolt vagy legalább jelzett Windischgrätz herceg ő magassága, azt mind megtettük/A budavári (Mátyás-) templomban ünnepi szentmisét szolgáltunk;V a püspöki kar nevében minden egyházmegyebeli hívőhöz, illetőleg egyházmegyébe pásztorlevelet küldtünk szét,² amelyben a népet juktattuk a helyzetről, hűségre intettük Ferenc József, mint törvényes apostoli király iránt, arra is figyelmeztettük, hogy a császári sereget ne mint ellenséget, hanem jmint jóbarátot tekintsék, amely)a végett jött be, hogy a békét és ; rendet helyreállítsa és a lakosságot ; boldogítsa, épen azért a császári jkatonákkal szemben ne viseltesselek gyűlölettel, hanem inkább bizalommal és szeretettel legyenek les minden szükséges dologban készségesen támogassák. E pásztor-Uevél és az esperesekhez intézett pkísérőlevél több ezer példányban nyomtatott ki és több száz példányt a herceg ő magasságának is átadjunk azzal a céllal, hogy ahová a közlekedési akadályok miatt eljuttatni nem tudjuk, a császári sereg vigye magával és amerre

¹ Február 18-án.

²1849 január 20-án.

tionē tradantur. — Quia verō tin (= tantum) in genere nomen chori Epor. subscriptum, erat, mihi impositum, est, ut nomen meum, qua b. nominatus Primas imprimi eum. — Nihil tergiversatus sum, promptus mandato satisfeci, — et per hanc subscriptionem grande malum in me derivatum est, — nam subin aliqua exemplaria, nomine meo signata, in manus Hungaror. devenerunt: — et ideo Patriae proditor declaratus et proscriptus sum: — ac bona mea cuncta confiscata et direpta: — sign, grex ovium, ex 10 mille circiter frustis constans; — greges setigeror: — armenta pecorum cornutor. circiter ad 500 frusta: — granaria, quae plena erant, et cellaria tam Agriae, quam in Zsértz evacuata; — etih mobilia cubilium in Tisza-Nána absportata; — verbo quidquid in bonis TNanensibus reperibile erat, est partim venditum vili pretio, partim absportatum: — imo omnia in tantam desolationem reducta, ut nee in futurum possint proventum producere: — Szathmarini aliquantum mitius actum (ubi proprie Epus nihil possidet) saltern mobilia n st dividenda, sed saltern sequestro affecta; sunt tn per inquantizatos milites sic usuata, ut ri exiguum in iis sit causatum detrimentum: — hie attamen Szathmarini ilia grandis comissa injuria, qd non tantum ea, quae me proprie concernebant,

győzelmes fegyverei eljutnak, adja át kihirdetés végett az illetékeseknek. Mivel pedig csak általánosságban volt aláírva a püspöki kar neve, nekem tétetett kötelességemmé, hogy mint kegyesen kinevezett primás a magam nevét nyomassam reá. Minden vonakodás nélkül készségesen teljesítettem e parancsot és az aláírás miatt nagy baj ért. Ugyanis közben néhány példány, az én aláírásommal ellátva, a magyarok kezébe került és azért hazáruónak nyilvánítottak¹ és vagy onvesztettek nyilvánítottak, minden vagyonomat elkobozták és szétszedték, névszerint: kb. 10.000 darabból álló juhnyájamat, sertésnyájaimat, kb. 500 darab szarvasjóságomat; tele magtárimat és pincéimet úgy Egerben, mint Zsércen kiürítettek; Tisza-Nánában a szobák bútorait is elhurcolták, — egyszóval amit csak találtak tiszánánai birtokomon, azt mind részint potomáron eladták, részint elhurcolták, sőt mindent annyira tönkretettek, hogy a jövőben sem hozhatott jövedelmet. Szatmáron, (ahol tulaj donképen a püspöknek semmi vagyona sincsen) valamenynyire enyhébben jártak el, legalább a bútorokat nem adták el, hanem csak zár alá helyezték, de azért a beszállásolt katonák úgy elhasználták, hogy nem csekély kárt okoztak bennük. Azonban itt Szatmáron azt a nagy igazságtalanságot követték el, hogy nemcsak azt vették

¹ Igazságügyimin. 1367. sz. a. máj. 17 ² L. *Közlöny* 110. sz. V. ö. jelen mű 18. 1.

furint sequestrata, et quidem cum gravissimâ nominis et honoris prostitutione, sed etiam ea fuerint occupata, quae antecederent per me pro Fundationalibus Institutis fuerant comparata, ac etiam resignata: — Occasione conscriptionis cogitari potest, quod plura ex vestibus albis, strofiis, aliisque vestibus, et rebus praeda rapacium manuum evaserint. — damnum levi calculo ad tercenta millia Rfhor. W. apponi potest.

20. — Windischgrätz követelése a magyar főpapságtól (1 millió frt).

Subin dum in conferentiis nostris, quibus plures ex canonicis etiam intererant, dum varia per varios, a Gel. Principe postulanda proferentur, illam interjeci propositionem: quod si nos quosdam pro Ecsiâ, et clero favores obtinere volumus, et ipsi aliqua oblata faciamus, quibus pacis, et ordinis relectio facilitetur, et nostra erga regnantem Augustam Familiam Caesaream adhaesio, et fidelitas comonstretur: — hoc scopo jam ante etiam Exc. Judicis Curiae Georgii Majlath attentionem, et Cooperationem! provocavi; reipsa enim óés status, quasi letheo perfusi somno, nihil ad Pátriám ab interitu salvandam egerunt. — Nullus equidem adversus propositionem, cuius aequitatem, et necessitatem in his adjunctis veí suo silenüo agnoverunt, vocem levavit; — ast super eo, quid? — qualiterve sit offerendum, variabant opiniones, et disputationes fiebant:

zár alá, ami szorosán az én tulajdonom volt, — és pedig nevemnek s becsületemnek legsúlyosabb meggyalázásával, — hanem arra is rá tették a kezüket, amit már előzetesen alapítványi intézményekre vásároltam és már át is adtam. Elképzelhető, hogy az összeírás alkalmával több fehéreműm, asztal-eműm és más ruhám s holmim ragadozó kezek zsákmányává lett. A kár csekély számítással 300.000 rénus-forintra becsülhető,

Később, mialatt a herceg ő magasága tanácskozásunkon, amelyen több kanonok is résztvett, különböző egyének által különböző követeléseit terjesztette elő, azt az indítványt vettem közbe: hogyha mi az egyház és a papság számára bizonyos előnyöket akarunk elérni, mi is tegyük meg adományainkat, amelyekkel a béke és rend visszaállítását megkönnyítsük és a feleséges uralkodóház iránti ragaszkodásunkat és hűségünket kimutassuk. E célra előzőleg fölhívtam Majláth György országbíró őexcellenciájának figyelmét és közreműködését, mert valóban úgy látszott, mintha mindnyájan mindent elfelejtő álomba merültek volna és semmit sem tettek avégből, hogy a hazát a végveszélyből megmentsék. Senki sem szólott ugyan az indítvány ellen, amelynek méltányosságát és a jelen viszonyok közt szükséges voltát már e hallgatósukkal is elismerték, de arra vonat-

— quarum resultatum illud erat, ut quivis pro suâ facultate, et zelo, quod pt, et vult, privatim offerat: atque incipiat b. nominatus Primas, reliqui dein sequentur: — pro meâ fortuna, rebus meis omnibus ablatis, sola lana A¹ 1848, in autumno TNanâ Budam translata remansit, quam in nundinis Josephinis A¹ 1849¹¹¹ vendidi, et exinde pro Lanâ Eptûs percepi 11.555 Rfnos mon. con v.: — ut proin potuerim oblatum facere: —

obtuli vo 8000 Rfmv. Cel. Principi Yindischgrätz pro exercitû Caesareo Regio eo fine, ut alma pax quo meliori modo Patriae restitatur, rectus ordo stabiliatur: — Sanctissimo vô Patri, aeq. in afflicto statu versanti, ad exemplum extraneorum, alios quoq. Praelatos ad charitativum subsidium provocando, ex meâ parte obtuli 2034 Rfnës mon. conv. et 46 aureos, ut hfus compleatur. — tardius eidem Exercitui Caesareo obtuli 300 urnas vini, sed jam ex bonis Primatialibus: — praeterea Officiates Caesareos, a mense Januario, usq. occupationem arcis Budensis, qui frunt partirai stabales, partim inferioris gradûs, variando, sed semper ad 10 circiter, in Domo primatiali omnimode, η modo hospitio, calefactione, sed et jentaculis, prandiis, et coenis, meis expensis,

közölag: mit és milyen módon történjék az adakozás, eltértek a vélemények és vitatkoztak. A vita eredménye az lett, hogy mindenki tehetségéhez és ügybuzgóságához képest külön-külön ajánljon fel annyit, amennyit tud és akar. Kezdje a kegyesen kinevezett primás, a többiek majd utána jönnek. Az én vagyoni helyzetemhez képest, — miután mindenemet elvették, csak az 1848-iki gyapjúm, amelyet Tiszanánáról Budára szállítottam, maradt meg, amelyet az 1849-iki József-napi vásáron adtam el és abból a püspökség gyapjújáért 11.555 rénus-forintot kaptam és ily módon tudtam adakozni, — felajánlottam Windischgrätz herceg ö magasságának 8000 rénus-forintot avégett, hogy a boldogító béke a haza javára visszatérjen és az igazi rend minél teljesebben helyreálljon. fA Szentséges Atyának pedig, aki szintén szorongatott helyzetben volt, a külföldiek példájára, más főpapokat is szeretetteljes segélyadásra szólítva fel, a magaméból adtam 2034 rénus-forintot és 46 aranyat, hogy a számot kiegészítesem. Később ugyancsak a császári hadsereg számára felajánlottam 300 akó bort, de már a primási javakból; ezenfelül január havától Budavár elfoglalásáig a tiszteknek, akik részint törzstisztek, részint alsóbbrendűek voltak, de számszerint mindig kb. 10-en, a primási palotában saját költségemen nemcsak szállást és fűtést adtam, hanem reggelin, ebéden és vacsorán szá-

locum pro eis servancto, providi: — in lignis, ordinario vino, et aliquibus naturalibus solummodo ex bonis primatialibus adjutus.

Post haec per Cel. Principem mihi nuntiatum é, id desiderari, ut clerus ad bona Ecstica unius millionis Rfnor. solutionem in se assumât, per id securizaturus: — per eundem nuntium, qui ft Canonicus MVaradinensis et Professor Theologiae penes Universitatem Pestanam, Emericus Körmöczy, renuntiavi, me quidem quo ad meam personam, ad omnia possible paratum esse, verum quia haec res totum concernit clerum, aliorum quoq consensus necessarium esse: — Eapropter omnes, qui Budae, et Pestini aderant, Epos et Canonicos ad conferentias convocavi: — in quibus hoc postulatum, cum rationibus, ex temporum adjunctis desumptis, comuni consultationi substravi: — post disceptationes in eo coalitum est, quod praesentes non dubitent quidem, reliquos etiam absentes, in vota Geis. Principis concessuros, eorum th consensum esse requirendum, qui in proximius celebrandâ Synodo nationali eongruentissime requireretur; — et hoc medio Deputationis, seu per emissos ex conferentiis b. nominatum Primatem, et Archi-Epum Agr. esse ariunciandum: — quod et factum; — et Cel. Princeps, perspectâ aequitate rationum, verbotenus ubertim expositarum, ac

mukra helyet fenntartva, minden módon elláttam őket, csak a tűzfában, közönséges borban "és egyéb természetbeli hozzájárulásban támogatva a primási javakból. Ezután a herceg ő magassága azt az óhaját üzente meg, hogy a papság az egyházi javak terhére egymillió rénus-forint fizetését vállalja magára és ezáltal biztosítva lesz. Ugyanazzal a hírnökkel, Körmöczy Imre nagyvárad kanonok és a pesti egyetemen a teológia tanárával visszaüzentem, hogy a magam személyét illetőleg minden lehetőre készen vagyok ugyan, de mivel ez a kérdés az egész papságot érinti, mások beleegyezésére is szükség van. Azért a Budán és Pesten tartózkodó összes püspököket és kanonokokat tanácskozásra hívtam, amelyen ezt a követelést a jelen helyzetből vett indokokkal együtt közös tanácskozásra előterjesztetem. A megbeszélés után abban állapotunk meg, hogy a jelenlevők nem kételkednek ugyan abban, miszerint a többi távollevők is beleegyeznek a herceg ő magasságának kívánságába, de mégis az ő hozzájárulásukat is ki kell kérni, ami legalkalmasabban a legközelebb tartandó nemzeti zsinaton történhetik meg. Ezt egy küldöttség, vagyis a tanácskozás kiküldöttei: a kegyesen kinevezett primás és egi érsek hozza tudomására. Meg is tettük és a herceg ő magassága, belátva élőszóval bőven kifejtett érveink méltányosságát, megnyugodott. De néhány nap

quievit; — ast post aliquot dies postulavit, ut oblatum hoc unius millionis scripto comprehendatur, et per Primatem, et AEpos Colocensem tunc Pestini commorantem Comitem Nádasdy, et Agriensem subscribatur, et sic exhibeatur: — qui tn subscribere noluerunt, et suaserunt, ut sicut Litterae Principis ad Primatem directae sunt, ita ille rescribat sub sua subscriptione, et rationes, cur hoc oblatum sic, prout postulat, nunc fieri non possit, exponat: — Verum hae Litterae, licet ex corhuni consultatione confectae, et paratae jam fuerint, exhibitae non fuerunt, ex eo, qd mutatis adjunctis, Princeps Yindischgrätz revocatus fuerit.

21. — Április: A honvédek bevonulnak Pestre. Hám Bécsbe menekül.

Eo revocato omnia mutata sunt. — Arci Budensi oppugnatio per Hgros intentata: — die 21ª Április circa horam 12^{mam} per D[^] Korizmits consiliarium, et Canonicum Vesprimiensem mihi sub secreto insinuat, et suadet, ut hac adhuc die sine mora me itineri accingam, et fugiam: — nam periculum iminet; — post aliquot horas idipsum jam publicus clamor anunciavit: — hinc relictis partim Budae partim Pestini rebus meis, cum aliquot paribus albarum vestium, et duabus reverendis, in consortio Canonici mei Ladislai Biro, die 22 Április, sub protectione militiae, cassam secumferentis, Buda discessi, et per Albam Regiam, Vesprimium, Papam,

múlva azt követelte, hogy ennek az egymilliónak felajánlását írásba foglaljuk és a primás, az akkor épen Pesten tartózkodó gróf Nádasdy kalocsai érsek s az egi érsek írja alá és így nyújtsuk át neki. Ezek azonban nem akarták aláírni és azt ajánlották, hogy amint a herceg levelét a primáshoz intézte, épúgy a primás írjon vissza saját aláírásával és adja elő az okokat, hogy miért nem történhetik meg ez a megajánlás most, azon a módon, ahogy követeli. De ezt a levelet, bár közös tanácskozással összeállítottuk és már készen is volt, nem küldtük el, mert a körülmények változásával Windischgrätz herceget visszahívták.

Az ő visszahívása után minden megváltozott. A magyarok megkísérelték Budavár ostromát. Április 21-én déli 12 óra körül Korizmits tanácsos és veszprémi kanonok titokban közli velem és ajánlja, hogy még aznap haladéktalanul induljak útnak és meneküljek, mert veszély fenyeget. Néhány óra múlva már a nyilvános láрма is ugyanazt hirdette. Azért, részint Budán, részint Pesten hagyva holmimat, néhány pár fehérneművel és két talárral, Biró László kanonokom kíséretében április 22-én, a kasszát magával vivő katonaság őrizete alatt elindultam Budáról és Székesfehérváron, Veszprémen, Pápán keresztül 28-án Sopronba érkeztem. Sopron rövid ideig lett

die 28ta Sopronium perveni: — Sopronium fuisset brevis coinoracionis locus, usquedum rebelles Hgri, Budám expugnare intendentes repellerentur: — ast nec hic esse remanendum, ibi edictum est: — ultra igitur, extra fines Hgriae eundum erat: — aliis locis, cum multis aliis, Viennam pfaeligendam ratus, die 1ma Maji Vienam veni, et apud Patres Capucinos condescendi. — Rege nondum Viennae residente, aliquas visitas feci; — inter reliquos, Principi Cardinali a Svartzenberg AEpö Salisburgensi, Viennae coinoranti, et Congregation! Epor. provinciar. Austriacarum, hic invicem consultantium praesidenti: — cui post 1^m honoris visitam altera vice, tristes nostras circumstantias coinemorando, quasi consilium, quid nobis agendum veniat? expetii: — imo ultro, pastorales, quae jam, aliis quoque id svadentibus, paratae fuerant, ad clerum, et populum Hgriae directae erant, exhibui, rogando, ut, suas, si quas hēt reflexiones, utpote cui adjuncta η modo Hgriae, sed totius monarchiáe, et arcana quoque Status nota essent, mecum coinunicaret; — et pro re natá cum Celsissimo Principe, Primario ministro, Germano Fratre suo confet, — et pro me congruas inviationes exoperaretur: — cum nunc ad Eum, plurimis, et momentosissimis negotiis occupatum, non acilis sit accessus; — nec molestus

volna tartózkodásom helye, t. i. amíg a Budát ostromolni szándékozó pártütő magyarokat vissza nem verik; de ott azt mondták, hogy itt sem lehet megmaradni. Tehát tovább, Magyarország határain túl kellett mennem. Sok más emberrel együtt úgy gondoltam, hogy Bécs lesz a legalkalmasabb hely; azért május 1-én Bécsbe érkeztem és a kapucinus atyákhoz szállottam. Míg a király még nem székelt Bécsben, néhány látogatást tettem, a többi közt Schwartzberg¹ herceg, bíboros- és salzburgi érseknél, aki éppen Bécsben tartózkodott és az osztrák tartományok püspökeinek közös tanácskozásán elnökölt. Az első tisztelgő látogatás után, a második alkalommal, ráterve a mi szomorú viszonyainkra, mintegy tanácsot kértem tőle, mitévők legyünk; sőt magamtól megmutattam neki azt a magyarországi papsághoz és néphez intézett pásztorlevelet is, amelyet mások tanácsára is elkészítettünk, és kértem, hogy közölje velem netaláni észrevételeit, hisz ő nemcsak Magyarországnak, hanem az egész monarchiának a viszonyait és az államtitkokat is ismeri, esetleg beszélje meg a herceg miniszterelnök ő magasságával, aki neki édes testvére² és ő eszközjön ki számomra megfelelő utasításokat, mivel most a miniszterelnök nagyon sok és fontos ügyvel van elfoglalva és nem könnyű

¹ Frigyes.

² Félix.

Ei esse praesumam. — post aliquot dies, quoniam in his mentio fiat aliar. Pastoralium jam ente in eo merito dimissarum, desideravit et has videre; — quas pro fortunâ in uno exemplari, illico ad Eum tuli, ac ad renovatas preces pollicitus est, se cum Fratre suo, qui reipsa nimis distentus est, oportuno tpre rem juxta vota mea terminaturum.

22. — us: Hám bécsi tartózkodása. — Látogatásai. — Az udvar újból követeli az egymillió forintot.

Primis M. Maji diebus etm Impor. Franciscus Iosephus Vieham venit; — apud quem illico, audientiam obtinui, benigne exceptus, condolentiae declarationem de damnis, quae mihi illata sunt, et earn consolationem, et spem accipi, quod intra paucos dies, rebus omnibus finaliter compositis, omni cum securitate reverti possimus.

In audiendo, quod Aug. Ferdinandus Impör. 22da Maji Praga pro verno, et aestivo tpre Praga (sic !) Eonipontum (sic !) concessurus sit: — pro contestando meo homagio, et gratitudinis sensu depromendo 19^a Maji Vieřňâ Pragam ascendi; 20^a horâ 12na audientiam habui, ambae Mjstes Impör, et Imperatrix insimul clementer exceperunt; altera die seu 21^a speciali gratia perfruitus sum: — ut pote ad prandium invitatus: — in reditu, die 22da Maji Olomuczium

hozzá eljutni és nem merek terhére lenni. Mivel e körlevélben említés van egy másik pásztorlevélről is, amelyet már ugyanabban a tárgyban szétküldöttünk, néhány nap múlva ezt is látni kívánta. Szerencsére egy példányban rögtön elvittem hozzá és ismételt kérésemre megígérte, hogy testvérel, aki valóban nagyon el van foglalva, az ügyet alkalmas időben kívánságom szerint el fogja intézni.

Május első napjaiban Ferenc József császár is Bécsbe jött. Azonnal kihallgatást nyertem nála. Kegyesen fogadott. Részvétét fejezte ki az engem ért károkért és azzal biztatott, hogy néhány nap múlva minden véglegesen rendben lesz és akkor biztonságban hazamehetünk.

Meghallva, hogy Ferdinánd császár ő felsége Prágából nyári és őszi tartózkodásra Innsbruckba fog menni, hódolatom és hálám kifejezése végett május 19-én Bécsből Prágába utaztam. 20-án 12 órakor kihallgatáson voltam és mind a két felség, a császár és a császárné¹ együttesen kegyesen fogadott. Másnap, vagyis 21-én különös kegyben részesültem, t. i. ebédre voltam hivatalos. Visszautazásomban, május 22-én Olmützbe tértem, hogy Ferenc Károly főherceg ő fenségénél

¹ Mária Anna.

diverti, apud Serenissimum Archiducem Franciscum Carolum, et Familiám Caesareo Regiam reliquam obsequia venerationis praestiturus: — ad factam insinuationem modo audientiam accepi, sed etín simul pro prandio invitatus sum: — Mag. D. Domokos, qui viae comes erat, et audientiam exoperatus e, ab ipso Ser. Archiduce eam accepit inviationem, ut me permoveat ad faciendum in statuendis ad Exercitum Caesareo-Regium cohortibus oblatum, et huius in audientiâ, quae ante prandium futura est, faciam mentionein: — Non levem haec res causavit angorem: — quid his in angustiiis faciam? — qui rebus omnibus jam spoliatus sum: ac ea etiam, quae per peculiarem parsimoniam ex priorum annor. episcopalibus proventibus seposueram, jam maxima ex parte expendi: — si inviationi, quae instar mandati spectanda erat, satisfaciendum ẽ: — h aliud superest, quam debitum contrahere, a quô totâ vitâ meâ abhorebam, et liber eram: — atque istud etín p Ser. Principem meo Agenti svasum fuit. — Similis proin discursus in audientiâ habitus fuit, debitum nimir. contrahendum esse ad bona primatialia: — die 23^u Maji Vietnam reversus sum. — atque ad id, quod Olomuczii cpromisi, sine mora effectuum, a pluribus, et vehementius adursus sum. — ad statuendos tn milites me resolvere o potui: — potius obtuli quinquaginta millia Rfhor.

és a császári ház többi tagjainál tegyem alázatos tiszteletemet. Bejelentetvén, nemcsak kihallgatást kaptam, hanem ebédre is meghívattam. Nagys. Domokos úr, aki útítársam volt és a kihallgatást kísésközölte, a főherceg ő fenségétől utasítást kapott, bírjon rá engem arra, hogy a császári-királyi hadseregñél felállítandó csapatok számára adakozzam és ezt az ebéd előtt nyerendõ kihallgatásnál említsem meg. Ez a dolog nem kis aggodalmat okozott: mit tegyek e szorult helyzetben, mikor már mindenből kifosztottak volt és már azt is, amit az előző években a püspöki jövedelemből különleges takarékosággal félretettem, legnagyobbbrészt elköltöttem. Ha elegendet kell tennem e felszólításnak, amelyet parancsnak kellett tekintenem, nem marad más hátra, mint adósságot csinálni, amitől egész életemben irtóztam és ment is voltam. A főherceg ő fensége is ezt ajánlotta ügynökömmek. A kihallgatáson tehát hasonló értelemben beszélünk, hogy t. i. a primási javak terhére adósságot vegyek fel. Május 23-án visszatértem Bécsbe és itt sokan és hevesebben sürgettek annak haladéktalan teljesítésére, amit Olmützben megígértem. Azonban katonaság kiállítására nem tudtam magam rászánni, inkább felajánlottam 50.000 rénusforintot azon törekvések támogatására, amelyek célja visszaadni Magyarországnak békéjét és nyugalomát és a lakosok boldogságát.

mon. vonv, in iuvamen conatum, ad reddendam Hgriae quietem, et pacem, beandosq regnicolas directorum: — quo fine petii facultatem contrahendi debitum ad bona primatialia, per vices spatio aliquot annor depurandum. — Hunc Recursum Agens meus Serenissimo Archi-Duci Francisco Carolo imanuavit, Filio Impri faventer porigendum, ab Eo gratanter acceptum. — Recursus ad ministerium transpositus, ibi adhaesit.

23. — Június: Első mesterkedések Hám letételére, bíboros és a nuncius látogatásai.

Ministerium Austriacum, erga Hgros adversum videbatur fovere affectum: — ac ad ea, quae sub ministerio Hgrico evenerant, subvertenda, et ahulanda non modo propendere, sed et omne stúdium, et conatum con vertere. — Eo observato vut ex ardius acceptis notitiis feci combinationem) duplex exsufexit factio, potissimum ex Ecclesiasticis constans, in id suas convertens machinationes, ut cassatis per Ferdinandum sub Ministerio Hgrico factis denominationibus, nova fiat Primatialis Dignitatis collatio: una pro D° Lonomie detrudendum tendebant: —

vits, altera pro D° Scitovszky laboravit: — amborum conatus ad mihi haec prorsus incognita erant, nee nisi tardius aliqua inotuerunt: — nihil proin ad haec molimia retundenda, etsi voluissem, agere potuissem: — ast etsi scivissem, agere non voluissem. — In factione

E célból engedélyt kértem arra, hogy a primási javak terhére több évi részletekben törlesztendő adósságot vehessek fel. Ezt a kérelmet ügynököm Ferenc Karoly főherceg ő fenségének kézbesítette, hogy kegyesen nyújtsa át fiának, a császárnak, és az kegyesen fogadta. A kérelem a minisztériumhoz tétetett át és ott is rekedt.

Úgy látszott, az Schwartzberg-térium a magyarokkal szemben ellenséges érzülettel viseltetett és nemcsak hajlott arra, hogy mindent felforgasson és megsemmisítsen, ami a magyar minisztérium alatt történt, hanem minden igyekezete és törekvése is erre irányult. Ezt megjegyezvén, (amint a később nyert értesülések alapján következtettem) két párt keletkezett, főképen egyháziakból, amelyeknek mesterkedései oda irányultak, hogy megsemmisítvén a Ferdinándtól a magyar minisztérium alatt eszközölt kinevezéseket, újból töltsessék

be a primási méltóság; egyik Lonomie-ékében dolgozott. Mind a kettő az én letaszításomra törekedett. Én erről semmit sem tudtam és csak később értesültem egyről-másról, így hát, ha akartam volna, sem tettem volna semmit e mesterkedések megghiúsítására. De ha

pro D^o Scitovszky principalem Personam agere visus est D. Cardinalis Svartzenberg: — nam Is circiter 10^a Junii visitae honorem mihi dédit: — et praeter omne discursus nexum mihi quaestionem posuit: — an non haberem animum Archi-Eptui Strig. et Primatiali Dignitati renunciandi? — continuando discursum memoravit: — dura, et periculosa êe moderna tpra; a Primate multum desiderari: si quidem desiderarem, possem seu Szathmarini manere, seu alium Eptum, v. AEptuum Agr. pro lubitû eligere: — haec me turbare, et confundere potuissent, et ad responsum in promptu dandum facile inhabilem reddere: — ast, qui in meis negotiis nunquam meam, sed Superiorum voluntatem, ac Dei dispositionem sequi asvevi, nec humânos honores appeti, nihil turbatus in hunc sensum respondi: — propter dura tpra, et iminentia pericula, multumq̄ iminutos primatiales proventus renunciare, h magnae virtutis, potius imbecillitatis foret; — ego hanc dignitatem η modo η quaesivi, aut appeti, sed nec in mente habui: — ad benignam denominationem animum meum h gaudii, sed timoris, et anxietatis sensus occuparunt: nec alio ductus motivo acceptavi, quam qd hanc dispositionem a Deo, provenisse, atq̄ sancte obtemperandum esse crediderim: — si nunc Deo, per Suam Mjstem et Ex. Ministerium, de me aliter disponere placet, plene resignatus conque-

tudtam volna, sem tettem volna semmit. Ugy látszott, hogy a Scitovszky érdekében dolgozó párt vezető személyisége Schwartzenberg bíboros úr volt. Ugyanis ő június 10-ike táján látogatással tisztelt meg és minden összefüggés nélkül ezt a kérdést vetette fel nekem: hogy nincs-e szándékom az esztergomi érsekségről és a primási méltóságról lemondani? A beszélgetést folytatva megemlítette, hogy a mai idők nagyon nehezek és veszedelmesek; a primástól sokat kívánnak; ha akarnék, maradhatnék Szatmáron, vagy választhatnék tetszés szerint más püspökséget s avagy az egri érsekséget. Ez a dolog zavarba hozhatott volna és képtelenné tehetett volna arra, hogy rögtön feleletet adjak, de én, aki ügyeimben sohasem a magam, hanem elüljáróim akaratát és Isten rendelkezését szoktam követni és emberi méltóságokra nem vágytam, minden zavar nélkül ily értelemben feleltem: hogy az idők nehézsége és a fenyegető veszélyek, valamint a primási jövedelem jelentékeny megcsappanása miatt lemondani nem nagy erény, ellenkezőleg inkább gyávaság lenne; hogy én e méltóságot nemcsak hogy nem öhajtottam és nem jártam utána, de még csak nem is gondoltam rá; a kegyes kinevezésre nem hogy öröm, de félelem és szorongás érzelme fogta el lelkemet és csak azon indok bírt rá elfogadására, mert azt hittem, hogy ez az intézkedés Istentől jött és szentül meg

scam, nec unquam querulam vocem levabo. — svasit ultro, ut scripto resignem: — «ab hoc absolvi me petii, — ne positiva meâ actione Divinae voluntati contraire velle videar, et coram Deo responsabilis, reusq̄ evadam: — sine tali resignatione me n̄ ã relevandum dixit, — interim addidit, se ñ officiose ea, quae dixit, fuisse prolocutum: svadere tn, ut dicta recogitem». —

tardius ex Nuncio Apostolico, me invisente, intellexi: quod Nuncium Apostolicum quoq̄ permovere tentaverit, ut mihi resignationem svadeat: a quo tn id responsi tulit, qd̄ causa id svadendi h̄ adsit, meliorq̄ sit de me informatio, quam ut id svadere possit.

24. — Június 17—július 14.: Meschutar apát és br. Geringer küldetése. Hámot lemondattják. — A lemondás okai. — Scitovszky kinevezése.

17ª Iunii, dum ad invitationem in Ecclesiâ Salesianarum, in quâ Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum publicae venerationi expositum erat, Sacrum celebrassem, P. Gvardiamis Capucinor post Sacrum mihi anunciât, me per Abbatem Meschutar Ministerialem Consiliarium quaesitum fuisse, eumq̄

kell hajolnom előtte: ha most az Úristennek ő felsége és a magas minisztérium által másképen tesszik rendelkeznie, teljes megadás-sal megnyugszom és soha egy panaszzót sem fogok ejteni. Önként azt ajánlotta, hogy írásban mondjak le. Én azt kértem, hogy ettől mentsenek fel, nehogy úgy tűnjék fel, mintha pozitív cselekedetemmel akarnék Isten akaratával ellenkezésbe jutni és Isten előtt felelősséget és hibát vonjak magamra. azt válaszolta, hogy ily lemondás nélkül nem fognak felmenteni; egyben hozzátette, hogy ő nem hivatalosan mondta, amit mondott, de ajánlja, hogy gondolkozzam a mondotakon. Később az apostoli nunciustól,¹ aki engem meglátogatott, megtudtam, hogy az apostoli nunciust is rá akarta bírni, hogy nekem a lemondást ajánlja, de azt a választ kapta tőle, hogy nincs ok rá, hogy ezt ajánlja és sokkal jobb értesülése van rólam, semhogy ilyesmit ajánlani tudna.

Június 17-én, amikor a szaléziánák felkérésére templomukban, ahol a legméltóságosabb Oltáriszentség nyilvános imádásra volt kitéve, ünnepi misét mondtam, mise után a kapucinusok P. gvardiánja jelenti nekem, hogy Meschutar apát, miniszteri tanácsos keregetett és 10 óraker valami fontos ügy

¹ Altieri Lajos herceg.

horâ decimâ momentosi alicujus negotii comunicandi causa reversurum, proin mihi sine mora domum redeundum esse: — qui etm pro dicta horâ comparuit, et ea, quae per Cardinalem Svartzenberg proposita ffit, jam officiose proposuit eo addito, quod hodie étin B. Geringer eodem in negotio venturus sit: — non aluid Eidem, quam ante Cardinali Svartzenberg, respondi:

— adjeci etm, quod si hoc propter aliquam culpam per modum poenae in me desumi intenditur, cum me nullius culpae reum sentiam, aut agnoscere possim, cupiam eam mecum comunicari, meamq ino- centiam adversus iniquos impetitores tueri; respondit, nul'am mihi obverti posse culpam, meq in optima constitui opinione: — hinc meis principiis, et dictis inhaerendo, discursum eo conclusi dicto: — «per me Excelsum Ministerium agat, quod in Dno optimum juducaverit, meum érit in ôi dispositione acquiescere»: — in simili sensu locutus sum cum Barone Geringer, circa horam primam me ex refectorio evocante, — me plenarie in Dei voluntatem resignavi, quin ex parte mea, v passum fecerim, aut verbum protulerim: — quotidie, in Missae Sacrificio cumprimis Deum deprecando, ut id"de me disponat, aut disponi sinat, quod Ejus ff it conforme voluntati. — die 14ta Iulii hora nonâ matutinâ rursus me invisit Consiliarius Ministerialis Abbas Meschutár, anunciando, qo

közlése végett vissza fog jönni, azért nekem haladéktalanul haza kell mennem. Meg is jelent a jelzett órában és azt, amit Schwartzberg bíboros mondott volt, már hivatalosan közli, hozzáadva, hogy ma ugyanabban az ügyben báró Geringer is fel fog keresni. Neki sem feleltem mást, mint amit Schwartzberg bíborosnak és hozzátettem, hogyha ezt valami hibámért büntetésképen teszik velem, holott lelkiismeretem semmi hibáról nem vádol és nem ismerhetek el semmi hibát, óhajtom, hogy azt velem közöljék és ártatlanságomat a gonosz támadókkal szemben védeni akarom. Ő azt felelte, hogy semmi hibát nem hozhatnak fel ellenem és a legjobb hírben állok. Azért elveimhez és kijelentésemhez híven ezzel fejeztem be a beszédet: «Tegyen velem a minisztérium, amit Isten ^lött leghelyesebbnek lát; az én dolgom lesz minden intézkedésben megnyugodni». Hasonló értelembe beszéltem báró Geringerrel is, aki egy óra tájban az ebédlőből hívott ki. Egészen átengedtem magam Isten akaratának, a nélkül, hogy a magam részéről egy lépést is tettem vagy egy szót is szólottam volna, mindennap, főleg a szentmisében kérve a jó Istent, hogy azt tegye vagy engedje történni velem, ami az ő akaratával megegyezik. Július 14-én reggel 9 órakor ismét meglátogatott Meschutár apát, miniszteri tanácsos és közölte, hogy a minisztérium az esztergomi érsekiséget üresedésben levőnek nyilván-

per Ministerium AEptus Strigoniensis pro vacante sit deciaratus, et a me, honoris mei coram populo salvandi causa resignatio scripta deponatur instantanea, pro qua 10° horâ famulum suum missurus est: — cui praedicta horâ accurate comparent!, resignationem scriptam consignavi. — Sic est lata in me sententia depositionis: — et qui sine merito elevatus sum, sine demerito aeq dejectus. — Quamvis verô, nullâm in me esse culpam, ad meam provocationem, sine ullâ aequivocatione clare enuntiatum sit: — fors quia n satis apta verba, et ad placitum Ministerii in resignatorio scripto adhibui, variae tñ causae quaerebantur, et vulgabantur, quae factum Ministerii iustificarent; sed quae mecum η coñiunicabantur, solumq. vus lateralibus pro me affligendo ad nieferebantur: — inter quas erant: a) adresse, Olomuczium nomine chori Epor., me sciente expeditum; — de quo jam satis adnotatum; illud fors addendum, qd D. Epus Fogarassy, qui illud Olomuczium de tulit, Vienaenunc nunc per id se excusasse mihi relatam frit: — quod per me iussus hac ingrâtâ provincia frit perfunctus: — cum econtra ego, qui sume inquietus eram quoad subversans hoc, sentimentis meis prorsus, et sume adversum negotium, eo fuerim tantisper tranquillatus, qd adresse lile deferat, qui omnem sinistram

nította és hogy tölem, a nép előtti becsületem megóvása végett rögtön írásbeli lemondást követel, amelyért 10 órakor szolgáját fogja elküldeni. Mikor az 10 órakor megjelent, átadtam neki írásos lemondásomat.¹ így hozták meg rám a letétel ítéletét és aki érdemem nélkül felemelttem, épúgy minden érdemtelenségem nélkül letaszítottam. Noha pedig kívánságomra minden félreértés nélkül világosan kijelentették, hogy semmi hibám nincsen, — talán mert nem használtam lemondó nyilatkozatomban eléggé alkalmas és a minisztériumnak tetűző szavakat, mégis különböző okokat kerestek és terjesztettek, amelyek a minisztérium eljárását igazolják, de amelyeket velem nem közöltek és csak kerülő utakon, szomorításomra hozták tudomásomra. Ezek közt volt: a) A püspöki kar nevében az én tudtommal Olmützbe küldött folyamodás, amelyről már eleget jegyeztem fel. Talán még azt kell hozzátennem, hogy amint nekem mondták, Fogarassy püspök úr, aki azt Olmützbe vitte, most Bécsben azzal mentegeti magát, hogy az én parancsomra vállalta ezt a háládatlan szerepet, holott ellenkezőleg, én, aki nagyon nyugtalan voltam e felforgató, az én érzelmeimmel teljesen és legnagyobb fokban ellenkező ügy miatt, épen abban nyugodtam meg némiképen, hogy a folyamodványt ő fogja elvinni, aki ügyességével és

¹ Ezt a lemondólevelet kifogásolták és újat követeltek, amelyet Hám júl. 17-i dátummal írt meg. *L. Irsik* i. m. 207. 1.

opinionem, et disgratiam, sua dextertate, et genuinâ adjunctorum expositione, sit amoturus; et ad eura hoc fine rogandum astute sum inductus. — b) quod in loco Comitior, etīī postquam illa a legali tramite recesserunt, remanserim: — et remanserim voluntarie; — et pertinaciter, respuendo consilium magni nominis Epi, mihi transitum Pestino Posonium svadentis: «Mihi Pestana haec comoratio erat suīna crux, et maxima afflictio . — remansi invitus, quia adjuncta me abire h siverunt; — coepi ad hoc recogitare, quis esse potuerit ille bonus consiliarius, qui suo consilio me periculo eripere voluit: — et recordatus sum: — qd Anni 1848¹¹ mense Novembri ad finem circiter vergente Excl. Quinqueecclesiensium magni nominis Epus Pestinum ascendit: — hunc ego apud P. Franciscanos comorantem visitavi, et Ei amicâ cum fiducia meas afflictiones, et vere miserabilem situationem exposui; — nimir., qd inter maximos animi angores, et cordis afflictiones hie inutilis haerere debeam: — et quamvis sumopere hinc discedere desiderem, non tamen possim, tum propter adversarios, me vigili oculo tenentes, et gressibus meis sedulo intendentes: — tum etiam ideo, qd η habeam locum, quo me retraham: — Episcopatus Szathmariensis, quem adhuc ut meum spectare possum, jam occupatus, et per Cameram reeptus est: — AEptum Strigoniensem, licet Ejus bona re-

a körülményeknek hiteles feltáráásával minden balvéleményt és kegyvesztést el fog hártani. És álnökul vettek rá, hogy őt e célból felkérjem: b) hogy az országgyűlés helyén maradtam akkor is, amikor az már letért a törvényes útról és készakarva maradtam ott és makacsul visszautasítottam a nagynevű püspöknek tanácsát, aki azt ajánlotta, hogy Pestről Pozsonyba menjek át. Számomra ez a pesti tartózkodás a legnagyobb kereszt és gyötrellem volt. Szándékom ellenére maradtam ott, mert a körülmények nem engedték, hogy távozzam. Aztán gondolkozni kezdem azon, ki is lehetett az a jó tanácsadó, aki tanácsával ki akart ragadni a veszélyből. És visszaemlékeztem, hogy 1848 november vége felé a nagynevű pécsi püspök ő excellenciája feljött Pestre. Én felkerestem őt a ferences atyáknál levő lakásán és baráti bizalommal elmondtam neki szorongásaimat és nyomorúságos helyzetemet: hogy t. i. nagy lelki gyötrelmek és szívbeli szorongások közt haszontalanul itt kell tartózkodnom és bár nagyon szeretnék innen elmenni, mégsem tehettem egyrészt ellenségeim miatt, akik éber szemmel tartanak és minden lépésemet gondosan lesik, másrészt azért sem, mivel nincs helyem, ahol meghúzatnám magam. A szatmári püspökséget, amelyet még magaménak tekinthetek, a kamara már lefoglalta és átvette; az esztergomi érsekséget, bár annak javait már

signentur, nondum praeconizatus pro meo tenere nee possum, nee volo: —et modestia seu Srigonium, seu quocunq, qd ad AEpt. Strig, perūnet, ire prohibet: — sed et pro meâ indole pposui, nihil admittere, qd v speciem redolere possit desiderii, me in aliquid ante tempus iŕhitendi: — imo in quarterio apud Patres Servitas, quod propter officium policiae valde inquietum, et mihi sume molestum est, non modo turbor, sed jam bis exturbari tentatus sum, spatio 24 horarum pro exitū assignato, et non nisi ex misericordiâ quodammodo toleror: — rêvera factus sum xloannes sine tefa», qui η habeo, ubi caput quiete reclinem: — ad quod sapide risit, et subin dixit: fors posset ire Ponium, «ast Ponium est quodammodo sedes Primatis, et nunc ē in manibus Hgror., quorum attentio η ē excitanda, quae facile saeviret cum furore [istud erat meum responsum pro eo, qd mihi illuc ire, nee tuturn, nee conveniens sit]: — et haec est ilia voluntaria remansio Pestini, et petinax boni consilii rejectio: — quae sic transvestita, in me arguendum, et gravandum occulte advertitur tunc, dum jam dejectus, et conculcatus sum.

c) dicebatur etiam profacilitanda

¹ Wéber József nagyszombati vikár itt 14.1.

átadták, mivel még nem voltam prekonizálva, nem tekinthettem és nem is akarom magaménak tekinteni; szerénységem tiltja, hogy akár Esztergomba, akár az esztergomi érsekség más helyére menjek -,¹ természetemhez képest föl is tettem magamban, hogy semmi olyat nem fogok megengedni, ami annak a látszatát kelthetné, hogy idő előtt vágyódom valamibe beleavatkozni. Sőt szállásomon, a szervita atyáknál, amely az államrendőrségi hivatal miatt nagyon nyugtalan és nekem igen terhemre van, nemcsak hogy zavarnak, hanem már kétszer ki akartak lakoltatni, 24 órát engedélyezve kiköltözésemre és csak irgalomból tűrnek úgyahogy; valóban «Földnélküli János» lettem, akinek nincs, ahol nyugodtan lehajtsam fejemet. Erre ő jóízűen nevetett és aztán hozzátette: «Talán mehetne Pozsonyba». — De Pozsony bizonyos tekintetben a primás székhelye és most a magyarok kezében van, akiknek a figyelmét nem tanácsos felkelteni, mert az vadul dühönghetne? (Ez volt válaszom arra vonatkozóan, hogy oda mennem se nem biztonságos, se nem megfelelő.) És ez volt az a szántsándékos Pestenmaradás és a jó tanácsnak makacs visszautasítása, amelyet így átalakítva titkon felhasználnak vádlásomra és bántásomra akkor, amikor már lecsaptak és lábbal tapostak.

I c) Elmozdításom megkönnyí-

ius odahívja, de Hám nem megy. — L.

meâ amotione, qd pompám exerce-
re η soleam: — quasi vero haec
officii Ecstici essentiam constitue-
ret: — et proventus Ecstici in
hunc finem dati essent, et epxendi
deberent.

An hae v quales causae Ex.
Ministerium ad me deponendum
permoverint, mihi prorsus igno-
tum: — nam nullae mecum co-
municatae sunt. — Satis, qd sen-
tentia in me lata, et executioni
mancipata sit; — nam post aliquot
dies D. Scitovszky Quinqueeccle-
siensis Epus in Primatem et Aépum
Strigoniensem denominatum est. —
Ego ex speciali gratia ad Eptum
Szathmar. redire permissus sum.

tésére azt is mondták, hogy nem
szoktam pompát kifejteni, mintha
ez volna az egyházi hivatalok lé-
nyege és az egyházi javakat evégből
adták volna és erre kellene for-
dítani.

Hogy ezek vagy más okok bír-
ták-e a magas minisztériumot az
én elmozdításomra, egyáltalában
nem tudom, mert velem semmiféle
okot nem közöltek. Elég az hozzá,
hogy meghozták ellenem az ítéletet
és azt végre is hajtották. Ugyanis
néhány nap múlva¹ Scitovszky
pécsi püspök úr neveztetett ki
prímásnak és esztergomi érseknek.
Nekem különös kegyképen meg-
engedték, hogy visszatérhessek a
szatmári püspökségbe.

25. — Hámot kinézik Bécsből. — Újabb vádak. (Keressen a vallásban vigasztalást !)

Quamvis vero post haec faventia
quaedam de me divulgabantur,
post lapsum th aliquot dierum
(duar. circiter septimanar) mihi
vitio vertebatur, qd Vienae mor-
rer: — et via rursum laterali inti-
mabatur, «ut quid jam non abeam?»
— O quam grata, et amoena fuit
mea Vienensis comoratio, ubi con-
temptum, et talem confusionem
experiri debui! — vix expectare
potui, ut cum meâ ignominiâ
Viena excedere, et Szathmarinum
redire valeam, sed de securitate
itinerationis monddum certioratus
eram, — ne tu oculos meor. perse-
cutor, laedam sub praetextû aquis

Noha ezután kedvezőbb híreket
is terjesztettek rólam, néhány nap
(kb. két hét) múlva bünül rótták
fel nekem, hogy még Bécsben tar-
tózkodom. És megint kerülő úton
tudtomra adták, hogy miért nem
megyek már el? Ó mily kedves és
kellemes volt számomra a bécsi
tartózkodás, ahol megvetést és
akkora megszégyenülést kellett
megérem ! Alig bírtam bevárni,
hogy szégyenemmel együtt Bécs-
ből eltávozhassem és Szatmárra
visszamehessek; de az utazás biz-
tonságáról még nem bizonyosod-
tam meg. Hogy mégse bántsam
üldözőim szemét, augusztus 7-én

¹ 1849 július 21-én.

mineralibus utendi, ex Civitate ad Landstrasse in domum recon- valescentiae Fratrum Misericordiae die 7ma Augusti excessi: —

Nondum satis; — rursus alio sub obtutû impetitus sum; — ac quodamodo per sparsos sermones minae intentatae, quod actione ad poenam conveniendus sim propterea, quod in Comitibus Pestini remanserim. — Ne haec ignominia etiam mihi superveniat — nam ex lis, quae hucusq. mecum acta sunt, cogitare debui, non esse malum, quod non possit ad cumulum miseriarum mearum accedere, — accessi Baronem Geringer constitutum Supremum Commissarium pro Hgriâ: — et Ei exposui causas, quae me invitum Pestini manere coegerunt: — meosq. angores, et tremores, inter quos dies meos agere Pestini debui, itemq. quid in contestationem meae homagialis adhaesionis erga Regnantem Domum egerim: — quantumq. propter hanc pati, et quantas damnificationes sustinere debuerim: — et nunc his omnibus majorem, acerbiorumq. inferet animo maerorem, si fidelitas mea in dubium, et suspicionem vocaretur: — Is mihi svasit, ut scripto haec comprehensa porigam: — quod et feci: — Is scriptum meum Ministro interior. negotiorum D^o Ed. Bach tradidit; — a quo illud rescriptum accepi, quod fidelitas mea nulli obnoxietur suspicioni; et ut in tribulationibus meis in Religione consolationem quaeram.

a császárvárosból fürdőzés címén Landstrasseba, az irgalmasrendiek üdülőházába mentem.

De még mindig nem volt elég! Most megint más címen támadtak és valahogy annak a hírnek terjesztésével fenyegettek meg, hogy büntető eljárást indítanak ellenem azért, hogy a pesti országgyűlésen maradtam. Nehogy ráadásul még ez a gyalázat is utóíérjen, — mert abból, ami eddig történt velem, azt kellett gondolnom, hogy nincs az a baj, amely nyomorúságom tetézéséhez hozzá nem járulhatna, — elmentem báró Geringerhez, a Magyarország számára kinevezett legfőbb biztoshoz és kifejtettem okaimat, amelyek miatt akaratom ellenére kénytelen voltam Pesten maradni, továbbá félelmemet és aggodásomat, amely közt Pesten kellett tartózkodnom, úgyszintén hogy mit tettem az uralkodóház iránti hódoló ragaszkodásom bizonyítására és hogy ezért mennyit kellett szenvednem és károsodnom, és hogy most mindennél nagyobb és keserűbb szomorúságot okozna, ha hűségemet kétségbe és gyanúba fogják. Ő azt ajánlotta, hogy ezt írásba foglalva nyújtsam át. Meg is tettem. Ő írsomat Bach belügyminiszter úrnak adta át, akitől azt a választ kaptam, hogy hűségem iránt semmi gyanú nem merült fel és hogy megpróbáltatásaimban a vallásban keressek vigasztalást.

26. — Hám hazatér. — Pesten és a püspöki birtokon mindenét elrabolva látja.

Dum haec ita agerentur, II. D. Epüs Leonhard a D^o Abbate Cziegler, Castrensi Superiori Budensi, Budám jam re verso, accepit Litteras, in quibus inter alia notificatur, quod per Hungaros, Mense Majo Budám expugnantes, res *meae omnes*, uti öis generis vestes, mensalis apparatus in mappis, et mappulis; argentaria in cochlearibus, cultris pro personis circiter 80; in candelabris etc. sint confiscatae tanquam a tali, qui propter adhaesionem Regi pro patriae proditore est deciaratus: — Is pro bona in me voluntate, me consolando, hoc novum infortunium mihi notum fecit.

Rursus via consuetâ indirectâ mihi insinuat, quod collationales Primatiae, et AEptüs Stigoniensis sua forma expeditae, et regia subscriptione munitae per me resignari desiderentur, secus ad id faciendum scripto provocabor, verius, jubebor: «Non opus est illo mandate: — ultro ad nudam insinuationem resignare paratus sum: — et illico medio mei Canonici misi, quin v scire voluerim, quis? quare rehabere velit.

Tandem accepi Litteras, quod quamvis adhuc arx Comaromien-

Mialatt ezek így történtek, Leonhard püspök úr ö méltósága Cziegler apát úrtól, a budai táborig főtáborától, aki már visszatért Budára, levelet kapott, amelyben a többi között közli, hogy a magyarok, akik májusban Budát ostromolták, minden holmimat, úgymint: mindennemű ruhámat, asztalneműmet, abroszaimat és asztalkendőimet, kb. 80 személyre való kanálból, késből, gyertyatartókból álló ezüstneműmet stb. elkobozták tőlem, mint olyantól, akit a királyhoz való ragaszkodás miatt hazárulónak nyilvánítottak. Hozzám való jóakaratóból, engem vigasztalva, hozta tudomásomra ezt az új szerencsétlenséget.

Ismét a megszokott módon, kerülő úton közlik velem azt a kívánságot, hogy az annak rendje és módja szerint kiadott és királyi aláírással ellátott primási- és esztergomi érseki kinevező iratokat szolgáltatssam vissza, mert különben írásban fognak erre felszólítani, helyesebben megparancsolni ennek megtételét. Egyszerű értesítésre önként kész voltam visszaadásukra és rögtön elküldöttem kanonokom által¹, a nélkül, hogy kíváncsi lettem volna rá, hogy ki és miért kívánja vissza azokat.

Végre levelet kaptam, hogy noha a komáromi és péterváradiai vár

¹ Bíró László, később (1867—72.) szatmári püspök.

sis, et Petro-Varadinensis nondum se dediderint, tamen jam absq̄ periculo, licet via consuetâ, Pestinum, inde ultra etm Szathmarinum iri possit; nulla igitur interjectâ morâ, die 17ma Septembres Vienâ discessi, via navali usq̄ Gönyő: — inde via alia in curû, circuitum faciendo, cum Comarium sub opugnatione fuerit, 19ma Sept, perveni Pestinum: — inde, ex Claustro Patrum Servitarum nec exeundo, ex direptis sub opugnatione rebus, et argentario nihil recipiendo, die 21^a Sept, abivi: — ac 23ta T. Nánam pertigi, ubi η aliud, quam abominationem desolationis reperi; — adeo omnia direpta, ut nec ex pecoribus, et pecudibus, nec in cellariis, et granariis quidquam pro me relictum sit: — adeo proventus etm omnes absumpti, ut ne cruciferum mihi offles praebere valerint: — eos dein provocavi, ut cum modo mihi nihil dare possint, et ego omnibus exhaustus, expensis ad domûs sustentationem egeam, conentur aliquid mihi ad minus pro novo ano subministrare.

Anno 1850.

Praefectus mense Januario a nihuj us 1850¹⁰¹ Szathmarini comparait: — ast nec cruciferum tulit, asserendo, se nec famulitium exsolvere potuisse, imo ut nihil habere dici possim, cum modo nihil habeam, a me mille Rfnos N. V.

még nem adta meg magát, mégis mehetek már veszély nélkül — bár nem a rendes úton — Pestre és onnan tovább Szatmárra. Azért késedelem nélkül szeptember 17-én elindultam Bécsből, Gönyőig hajón, innen mivel Komárom ostrom alatt volt, más, kerülő úton, kocsin szeptember 19-én Pestre értem. Innen a szervita-atyák kolostorából ki se téve lábamat és az ostrom alatt elrablott holmimból s ezüstömből mit sem kapva vissza, szeptember 21-én eltávoztam és 23-án Tisza-Nánába jutottam, ahol a pusztulás utálatosságánál egyebet nem találtam. Mindent annyira széthurcoltak, hogy sem nyájaimból, sem jószágomból, sem pincéimben, sem magtárimban semmit sem hagytak meg nekem. A jövedelem is annyira el volt költve, hogy a tisztek egy krajcárt sem tudtak adni. Azért felszólítottam őket, hogyha már most semmit sem tudnak adni és nekem, aki mindenemből kifogytam, még a háztartás költségeire sincs pénzem, legalább újévre törekedjenek valamit beszolgáltatni.

1850-ben.

27. — Hám leírja saját szegénységét.

A jószágigazgató 1850 január havában meg is jelent Szatmáron, de egy krajcárt sem hozott, azt állítván, hogy a szolgálzémélyzetet sem tudta kifizetni. Hogy valóban el lehessen rólam mondani, miszerint semmim sincsen, ahogy

postulavit: — In tam miseram sortem redactus sum; et qui rectâ via incedere, et nulli parti nocere studui, Deum indesinenter orando pro Regis, et Augustae regnantis Domus incolumitate, perinde, ac Patriae salute, et pace: — ex utraq parte tn afflicus sum. — Bone Deus ! sine cujus nutû nec capillus quidem de capite nostro perit, nihilq adversi sine tua voluntate nobis evenit, — haec, quae me in his tribulationum diebus presserunt, mala, a Te in me imissa credo, et adoro Te, et pro his omnibus gratias ago. — Non mihi quidem conscius sum, quod seu in Regem, seu in Patriam vel cogitatione peccaverim: — sed coram Te, si non in hoc, in aliis peccator sum, juste me plectis;

peccatis meis haec confusio, et humiliatio debebatur: — ideo hanc animo contrito, et humiliato suscipio: — omnia, quae disponis, aut permittis, tuae Justitiae, et Bonitatis sunt documenta: — Justus es, Dhë ! et rectum judicium: — et mihi bonum, quia humiliasti me: — et ideo Tibi gratias ago: — etiam dum ex justitiâ punis, misericors esse non desinis: — ego in hac calamitate, dum tuam pronus adoro justitiam, extollo etiam, laudo, et magnifico tuam misericordiam, clamavi ad TE: et exaudisti me: — rogavi Te pro

most valóban semmim sincsen, még ő kért tőlem 1000 új rénus-forinfot. Ilyen nyomorúságos helyzetbe jutottam és én, aki arra törekedtem, hogy a helyes úton járjak és egyik félnek se ártsak, állandóan imádkozva az Úristenhez a király és felséges uralkodóház jólétéért épúgy, mint a haza üdvéért és békéjéért, mind a két részről csak megbántásban részesültem. Jóságos Isten, akinek megengedése nélkül egy hajszál sem esik le fejünkről és akaratom nélkül semmi baj sem ér bennünket, hiszem, hogy azokat a bajokat, amelyek e megpróbáltatások napjaiban sújtottak engem, Te bocsátottad rám. Imádlak Téged és mindezekért hálát adok Neked. Lelkiismeretem inem vádol ugyan arról, hogy akár a király, akár a haza ellen egy gondolattal is vétettem volna, de Teelötted, ha nem is ebben, másban bűnös vagyok, joggal sújtasz engem: kellett az én bűneimnek ez a megszegényítés és megalázás. Azért töredelmes és alázatos szívvel fogadom azt. Minden, amit rendelsz vagy megengedsz, a Te igazságosságodnak és jóságodnak bizonyítéka. Igazságos vagy, Uram, és helyesek a Te ítéleteid és jó nekem, hogy megaláztál engem. Azért hálát adok Neked. Még ha igazságosságodban büntetsz is, akkor sem szűnsz meg irgalmas lenni. Én, míg ebben a szerencsétlenségben leborulva imádom igazságosságodat, egyben dicsérem, dicsőítem és magasztalom irgal-

gratia cuncta patienter perferendi, et hanc mihi h denegasti: — nam, licet a natura nimis sensitivus sim, omnia tamen haec adversa, sine ullâ animi perturbatione toleravi:

— sit nomen tuum in saecula benedictum ! — Tribue poro quoq mihi tuam sanctam gratiam, qua adjutus, tuam semper valeam adimplere voluntatem: — concede benignus, si mihi adhuc vitam donaveris, ut aliquid adhuc in gloriam tui nominis, et salutem animarum possim operari: — hanc coïtationem feci mense Feb. A° 1850. J. H. mpa. Epus Szathmar.

másságotat is. Hozzád kiáltottam és meghallgattál, kértem kegyelmedet, hogy mindent türelemmel elviselhessek és azt nem tagadtad meg tőlem. Mert bár nagyon érzékeny természetű vagyok, mégis mindezeket a megpróbáltatásokat lelkem megrendülése, egyensúlyom elvesztése nélkül viseltem. Legyen mindörökre áldott a Te neved Í Add továbbra is szent kegyelmedet, amelynek segítségével mindenkor teljesíthessem akaratomat. Engedd kegyesen, hogyha még életet ajándékozol, hogy neved dicsőségére és a lelkek üdvére még valamit dolgozhassak. — E feljegyzéseket 1850 február havában tettem, H. J. s. k., szatmári püspök.

II. Rész: Függelék.

28. Hám János újból Szatmáron. — Szatmár hálátlansága.

Redivi igitur Szathmarium I^a Octobris A* 1849., redivi ad illám civitatem, quae dum ūli benefacere studui, plurimos conatibus meis, in ejus bonum directis objecit obices, et causavit molestias, ne dicam (qd in veritate dicere possem), intulit injurias: — redivi in illám civitatem, in quâ publici in plateis, et foro contra me, tanquam Patriae proditorem habiti sunt sermones (ut mihi tardius innotuit) et ipsa plebs, quae erga me bona semper erat voluntate, ita his, quandoq. e suggestû Domûs Curiae habitis, calumniosis sermonibus, concitata est, ut in necem

1849 október 1-én visszatértem tehát Szatmárra. Visszatértem abba a városba, amely, mialatt jót akartam vele tenni, javára irányuló törekvéseim ellen igen sok akadályt gördített, kellemetlenségeket okozott, hogy ne mondjam (amit joggal elmondhatnék), bántalmakkal illetett. Visszatértem abba a városba, ahol (amint később megtudtam) az utcákon és a piacon nyilvános beszédeket mondtak éhezniem, mint hazaáruló ellen és magát a népet, amely mindig jóakarattal volt irányomban, ezekkel a rágalmazó beszédekkel, amelyeket néha a városházának erkélyéről tartot-

mihi inferendam propensa reddita, ae in furorem acta fuerit: quemadmodum ex quorumdam palám in platea habitis discursibus, tardius, et tunc manifestatis mihi inotuit, dum jam omnia mutata, et ipsae concitatae hominum passiones sedatae fuerunt. — occasione quadam Graeco-Catholicus Parochus, et Vice-Archi-Diaconus Némethiensis pro sua sinceritate haec narabat: «dum quadam vice ad forum venerim (hpe praenominatus VADiac.) penes confertam multitudinem hominum, cum fervore discurentium, et Ipse substiti, auditorus, qua de re tarn ferventer disputaretur: — erant autem potissimum Aatholici insimul congregati — et Ecclesiam Catholicam, seu Cathedralem considerando, unus ex illis, utiq. Református, proclamavit: — «Mit tsinállyunk evvel a Bálványozok Templomával a mellyet az a hazaáruló H. Püspök építetett: — rontsuk le, követ kövön ne hagyunk», illy értelemben tovább folytatott a vita; — némellyek közülök mégis azt mondták: «kár volna lerontani, mert ez a templom a Városnak ékességére szolgál: — hanem, ha megkaphatjuk azt a h—zt hazaárulót, a két torony között huzatunk gendát, és ara akasztjuk fel;» — és ebbe lett a meg állapodás: —

Domine Deus ! — Tu tarnen custodisti, ut mihi redeunti nihil mali

tak, annyira felizgatták, hogy dühbe jött és kész lett volna engem megölni, ahogy egyeseknek nyíltan az utcán tartott beszédeiből később megtudtam, amelyeket akkor hoztak az én tudomásomra, amikor már minden megváltozott és az emberek felizgatott szenvedélye lecsillapodott. — Egy alkalommal a németi görög katolikus plébános és esperes őszinteségében elbeszélte nekem a következőt: Amint egy alkalommal a piachoz értem (t. i. a fent nevezett esperes), magam is megálltam a nagy néptömeg mellett, amely hevesen tárgyalt és hallani akartam, hogy miről vitatkoznak olyan hevesen. Többnyire nem-katolikusok voltak egybegyűlve és egy közülök, természetesen egy református, a katolikus templomra, vagyis a székesegyházra tekintve, nagy hangon mondotta: «Mit tsinállyunk evvel a Bálványozok Templomával, a mellyet az a hazaáruló H . . . Püspök építetett: — rontsuk le, követ kövön ne hagyunk», illy értelemben tovább folytatott a vita; — némellyek közülök mégis azt mondták: — |«kár volna lerontani, mert ez a] templom a Városnak ékességére j szolgál: — hanem, ha megkaphatjuk azt a h . . . zt hazaárulót, | a két torony között huzatunk gendát, és ara akasztjuk fel;» — és ebbe lett a meg állapodás.¹

Üristen, Te azonban Megvédtél, hogy hazatérésemkor semmi baj

¹ Hám saját eredeti helyesírásával.

evenerit: — et tantum abest, ut Szathmarienses aliquid mali mihi intulerint, ut potius omnem reverentiam, et benevolentiam fuerint contestati: — imo aliqui in illa opinione, nescio quo auctore vulgatâ, quod Civitas meâ interpositione a plurimis malis fuerit præservata, gratias egerunt. — irhensas Tibi ago Domine Deus gratias ! — tuum hoc erat opus ! — misericordia Domini, quod non sim consumptus: — idem VArchidiaconus et hoc addidit, quod illum suum vicinum Reformatum, qui alias mitis indolis vix est, et tunc potenter, et furibundus perorabat, «a két Torony között akasztasson fel:» allocutus est: «no szomszéd, itthon van már a Püspök, hát miért nem . . . ? — és sémi baja» — feleli: «hadgyon békét a Tiszteendő Úr, akkor bolondok voltunk.»

nem ért, és annyira nem bántottak a szatmáriak, hogy inkább minden tiszteletet és jóakaratot tanúsítottak velem szemben. Sőt egyesek abban a — nem tudom ki által terjesztett — véleményben, hogy a város az én közbenjárásomra igen sok bajtól szabadult meg, még köszönetet is mondtak. Uram és Istenem, végtelen hála ezért, a Te műved volt ez ! Az Úr irgalma, hogy nem veszttem el. Ugyanaz az esperes azt is hozzátette, hogy azt az ő református szomszédját, akit egyébként alig lehet szelidlelkűnek mondani, és akkoriban nagy hangon és dühöngve hangoztatta: «a két torony között akasztasson fel !» — megszólította: «no szomszéd, itthon van már a Püspök, hát miért nem ... ? — és sémi baja» — feleli: «hadgyon békét a Tiszteendő Úr, akkor bolondok voltunk.»

29. — Hám elmékedése élete szakairól.

Annus 1850^{ms} peculiarem jubet me facere observationem, pro vitae meae decursu memorabilem, pro piaie erga Deum gratitudinis sensu excitando inservientem: — ex Dei misericordia, complevi 69TM aetatis annum, ut pote a-o 1781° 6te Ian. natus: — transegi itaque (utinam bene !) verum multis eroribus, et delictis refertos 69 anos: — ex his defluerunt 23 anni, priusquam ad presbyteratum ordinatus essem: — nam anno 1804° 17^{ms} Mártii Rosnaviae (sede Epli Agriensi vacante existente) ab

Az 1850-es év érdekes észrevétel tételére késztet, amely éltében emlékezetes és alkalmas arra, hogy felköltse kegyeletes hálámat Isten iránt. Isten kegyelmével betöltöttem éltém 69-ik évét, miután (1781 január 6-án születtem. Eltöltöttem tehát (vajha jól !), de sok tévedéssel és bűnnel teli 69 esztendő. Ebből 23 pappászentele j^ésem előtt telt le, ugyanis 1804 március 17-én Rozsnyón, ő méltósága, az igen jámbor Szányi rozsnyói püspöktől vettem fel a papi rendet (miután akkor az egri püs-

Illssmo Szányi piissimo Epo Rosnaviensi suscepi ordinem Presbyteratus. — 23 annis fui presbyter: — nam a-o 1827° 25^a Maji renuntiatus sum in Epum Szathmariensem. — Anno proin hoc 1850. sum 23 annorum indignus Epus Szathmariensis. — per consequens annus 1850TM annos vitae meae 69 ita in três dividit epochas, ut 23 ani Presbyteratum praecedant, 23 presbyterales maneant: — 23 post presbyteratus sint Episcopales.

In vitae meae decursû, singulus fere annus civilis numero octavo notatus, videtur peculiarem facere epocham, mihi memoria dignam. — natus a-o 1781 scholas regulariter frequentare coepi 1788. — clero adscriptus sum 1798, — 1808° in eo fecit mihi epocham, quod cum per Exe. AEpum Franciscum Fuchs, in penuriâ Individuorum, penes Professoratum Theologiae, per Eundem mihi collatum, etiam in officium Studiorum Praefecti Theologiae in Seminarium illocatus sim, et quidem cum epetenti utriusq. officii salario. Eo A-o 1807. mortuo, ex invidiâ, et machinationibus Fratrum, domo pro vacationibus absens, injuriose, et ignominiose ab offio Studior. Praefecti amotus exstiterim, per novum AEpum Exe. D. Baronem Stephanum Fischer brevi post installationem suam a-o 1808 in prius Studior. Praefecti munus honorifice

pöki¹ szék üresedésben volt); —

23 évig voltam áldozópap, ugyanis 1827. május 25-én neveztek ki szathmári püspökké, következésképpen az 1850-es év életemnek 69 esztendejét úgy osztja fel 3 korszakra, hogy pappászentelemet megelőzi 23, marad 23 áldozópapi és az áldozópapi évek után 23 püspöki év.

Eletem folyásában, úgy látszik, minden nyolcas számmal végződő polgári év külön és részemre emlékezetes korszakot alkot. 1781-ben születvén, rendesen kezdtem iskolába járni 1788-ban. Papnövendék lettem 1798-ban. Az 1808-iki év annyiban alkot korszakot, hogy amennyiben, miután Fuchs Ferenc érsek t. excellenciája alkalmas egyénekekben szűkölködve, az általa reám bízott teológiai tanárság mellett a teológiai tanulmányi felügyelői hivatalt is reám ruházta a szemináriumban, és pedig mind a két hivatál után járó megfelelő fizetéssel, az ő 1807-ben bekövetkezett halálával, a testvérek irigysége és áskálódása folytán, mialatt szünidőben távol voltam, igazságtalanul és szégyenletesen elmozdítottak volt a tanulmányi felügyelői állástól, az új érsek, báró Fischer István úr ő excellenciája nem sokkal beiktatása után. 1808-ban tisztességgel

¹ Tudvalevőleg csak 1804-ben lett

Eger érsekség.

repositus sim. — anno 1818. prae-visszahelyezett tanulmányi fel-
 ter opinionem, et expectationem, ügyelői állásomban. 1818-ban min-
 me nihil prorsus agente, imo de den gondolatom és várakozásom
 canonicatû nec cogitare ausô, in ellenére, sôt a nélkül, hogy kanonok-
 Metropolitanae Ecclesiae Agriensis ságra még csak gondolni is mertem
 Canonicum actualem denominatus, volna, az egeri fôszékesegyház kano-
 et Theologus canonicus constitutus nokjává neveztek és mester-kanos-
 sum. — Anno 1828. 16te Mártii fnok lettem. 1828 március 16-án
 consecratus Agriae in Epum. — Egerben püspökké szenteltek. 1838-
 Anno 1838. potissimum est eo ban jutottunk fôkép odáig az irgal-
 ventum in gravissimo negotio | mas nővérek behozatalának igen
 introductionis Sororum charitatis, ! nehéz kérdésében, hogy Szatmár-
 ut illud pro Szathmarino stabili- jban állapotunk meg és a zárda
 retur, et fundamenta claustru depo- j alapjait letehetjük. Ügy szintén eb-
 nerentur: — itemq. anno hoc ben az 1838-ban került az irgalmas
 1838° claustrum Fratrum Miseri- barátok kolostora olyan állapotba,
 cordiae ad eum statum collocatum, hogy a rákövetkező 1839-iki évben,
 ut anno sequente 1839no mense kb. májusban az irgalmas barátok
 circiter Majo Fratres Misericordiae \ a betegekkel együtt ünnepélyesen
 una infirmis solemniter in illud bevonulhattak abba. 1848-ban ő fel-
 introducti fuerint. — Anno 1848TM sége V. Ferdinánd császár és király
 in Aëpum Srigoniensem, et Prima- kegyesen kinevezett esztergomi ér-
 tem Regni per Augustissimum sekké és az ország primásává. Ez;
 Imperatorem, et Regem Ferdinan- volt előléptetéseimnek legmagasabb
 dum 5-tum clementer denominatus foka és ebben volt lefektetve sze-
 sum. — Hic fuit supremus promo- rencesétlenségeim és nyomorúsá-
 tionum gradus: in eo jacta sunt gaim alapja. Erdemem nélkül emel-
 calamitatum et miseriarum funda- tek az egyházi méltóságnak ily ma-
 menta. — sine meritis ad tam gas fokára, de hibámon kívül is
 sublimem dignitatis Ecclesiasticae tasztítottak le arról 1849-ben. De
 gradum elevatus sum: — sed et, azért nem panaszkodom, sôt meg-
 sine demeritis ex eo dejectus sum köszönöm az Istennek, mert ami-
 A-o 1849no.: — ast ideo non lyenek a viszonyok, később úgy is,
 conqueror: — imo Deo gratias és pedig még nagyobb megszegye-
 ago: — quia ut sunt adjuncta: nüléssel, lemondásra kellett volna
 — etiam tardius, et majori cum a sornak kerülnie. Ugyanis én nem
 confusione, ad resignationem deve- tudtam volna mindazt aláírni, amit
 niendum erat: — neque enim om- az idők mostohasága és egyeseknek
 nibus, quae pro temporum iniqui- az egyházzal szemben érzett hideg-
 tate, aut quorumdam erga Eccle- sége (hogy ne mondjam gonosz-
 siam frigiditate (ne dicam impie- Hsága) megkövetel és a velejáró ter-

taté), postulatur, subscribere, aut imposita onera suffere potuissem. — Post ascensum sequitur iam descensus: — Ex Archi-Eptû (pro quo Cameraliter installatus eram quidem, sed nee Romae praeconizatus, sequaciter nee ritu Estico introductus), post unius anni evolutionem, descendi ad priorem locum, iŕpe Eptum Szathmariensem. — nunc cum timoré expectandum, an non et hinc migrandum sit. — plene me comitto DEI dispositioni: — fiat sancta Ejus voluntas, quam de genu adorare nunquam desinam, quamcunque in me imittat calamitatem. — Domine Deus, Unica spes mea ! largire mihi adjutricem tuam sanctam aratiam.

30. Egy epizód az 1849. áprilisi menekülésből.

Anno 1854

dum quadam die Fráter Achatius Ságŕi, ex ordine Fratrum Misericordiae Chyrurgus, apud me in prandio fuisset, quâ hujjatis Conventus nunc membrum, qui tunc, dum A-o 1849^{oo} ante oppugnationem arcis Budensis, Vienam Buda discesseram, Papae priorem agebat, et unam noctem apud Fratres Misericordiae Papae egeram, occasionaliter enarabat, qualiter mox post discessum meum inde, pro me intercipiendo Hbnvédones comparuerint; — et intellecto meo Vienam versus sumpto itinere, me persecuturi discesserint: — verum aliam, quam quâ ego pergebam, viam tenendo, et alterius redam circumdando, scopum suum

heket nem tudtam volna elviselni. A felemelkedés után immár a leszállás következik. Az érsekségből (amelyre a kamara által be voltam iktatva, de nem voltam Rómában prekonizálva és következésképpen egyházi szertartás szerint bevezetve) egy évi vajúdas után leszállottam előbbi helyemre, t. i. a szathmári püspökségre. Most félelemmel kell várnom, hogy vajjon nem kell-e innen is kiköltözni. Teljesen *Isten* rendelkezésére bízom magam. Legyen meg az ő szent akarata, amelyet nem szűnök meg térdenállva imádni, bármily csapást is bocsát reám. Uram, Istenem, én egyetlen reményem, add nekem a Te szent segítő kegyelmedet !

1854-ben, amikor egy alkalommal Fráter Ságŕi Ákos, sebész az irgalmasok rendjében, mint jelenleg az itteni zárdának tagja, ebéden volt nálam, aki akkor, amikor 1849-ben Budavár ostroma előtt, Budáról Bécsbe mentem, Pápán prior volt és én egy éjszakát Pápán, az irgalmasrendieknél töltöttem, alkalmilag elbeszélte, hogyan jelentek meg az én onnan való távozásom után a honvédek az én elfogásom végett és megtudván, hogy én Bécs felé vettem utamat, üldözésemre indultak. De mivel nem azt az utat vették, amelyen én haladtam és egy más ember kocsiját kerítették körül, nem érték el céljukat. Az isteni gondviselés itt is meg-

assecuti non sint. — Divina Providentia et hic me e manifesto, sed mihi ignoto periculo, liberavit. — Bone Deus ! — quomodo agam Tibi gratias !

mentett a nyilvánvaló, de előttem ismeretlen veszélyből. — Jó Istenem, hogyan köszönjem meg Neked ? !

Anno 1855.

1855-ben.

31. — Hám János újabb aggodalmai.

Annus 1855-tus prioribus nihilo fuit mihi faventior, imo multis ex respectibus evasit mihi gravior, multisq me oneravit curis, et sollicitudinibus: — nam onera mea omni ex parte augebantur, dum e contra proventus mei minuebantur, tamq exigui administrabantur, ut vei partem ex oblato mutuo regnicolari in 30 millibus deponere potuerim, ex cassa Fundationali mutuo levare debuerim: — ex his 30 millibus restant adhuc 15 mille Rfni mon. conv. in futurum solvendi. — huj us proventuum imminutionis parte ex unâ causa est, quod urbarialitates, decimae, et nonae (quae potissimum proventuum fons erant) sublatae sint, nec hucusq ulla compensatio, vel in aliqua parte, licet cpromissa, ab a-o 1848TM subsecuta sit, contributiones vero multiplices, sub varus titulis, et nimis magnae impositae sint: — parte autem ex altera, etiam officialium incuria, et negligentia, esse potest causa, quod pro suportandis hujjatibus oneribus tam parcâ manu aliquid mihi supeditetur: — Ipse am a bonis Eplibus tantopere remotus, nec oecomiae (sie !) intendere, nec

Az 1855-ik év semmivel sem volt jobb számomra, mint az előbbieik, sőt sok tekintetben súlyosabbá vált és sok gonddal és aggodalommal terhelt meg. Ugyanis egyrésztől terheim növekedtek, míg ellenben jövedelmeim csökkentek és olyan keveset szolgáltatattak, hogy ha a felajánlott államkölcsonnek csak egy részét is 30 ezret le akartam tenni, az alapítványi pénztárból kölcsönt kellett felvennem. Ebből a 30.000-ból még most is fennáll 15.000 rénus-forint, amelyet azután kell még törlesz-I Lenem. Ennek a jövedelemcsökkenésnek egyik oka, hogy az úrbéri szolgáltatások: a tizedik és kilencedik, (amelyek legfőbb jövedelmi forrásaim voltak), eltöröltettek és eddig 1848-tól semmiféle megváltás, még részleges sem, következett be, holott meg volt ígérve; ^adót pedig igen sokfélélt, különböző [címen és igen nagyot vetettek rám; másrésztől gazdatisztjeim gondatlansága és hanyagsága is oka lehet, hogy e terhek viselésére oly szűkmarkúan szolgáltatnak be valamit. Magam pedig, olyan távol a püspöki birtoktól, sem fel nem ügyelhetek a gazdálkodásra, sem hatha-

officialium industrias efficaciter excitare possim. — Est aliquid his május, quod cor meum acerbius afficere potest.

Et istud videtur esse sequela eorum, quae in mei afflictionem iam praecesserunt. — Ministerium (quibus ex causis? v. quorum ad susurationes? ignotum) videtur maiam de me fovere opinionem, et meum erga regnantem Domum Austriacam fidelitatem in suspicionem vocare, v. suspectam tenere, quin mihi aliquid dicatur, et meam innocentiam tuendi, et demonstrandi ansa, facultasq. praebeatur: — viis saltern indirectis, et lateralibus, duobus anni hujus 1855 mensibus, npe octobri, et novembri talia mihi relata sunt, ex quibus conclusio, v. saltern suspicio formanda est, intentiones Exe. Ministerii eo directas esse, ut ego, iam etiam ab Eptû amovear: — titulosq. quaeri, sub quorum praetextû id effectuetur: — quidam occasione visitae mihi praestitae retulit, nomine reticito quemdam Epum senem ab Eptû recedere debere, cum senes iam pro of. fis. Eplibus habiles haud sint: — et haec ita dicebantur, ut me in quaestione versari, intelligere et potuerim, et debuerim. — Verum quidem est, quod iam insenuerim, agamq., ac proximius completurus sim aetatis septuagesimum quintum annum, ast ex gratiâ Dei tam firmis valeo corporis viribus, ut nihil impediar quascunq. muneris Eplis functiones exercere, easq. exerceam non minus,

tôsân nem ösztönözhetem tisztjeim szorgalmát. Van ennél nagyobb dolog is, ami szívemet keservebben sújthatja.

És úgy látszik, ez csak következménye annak, ami lelkem gyötrelmére már előbb történt. Úgy látszik, a minisztérium, (hogy mi okból és kiknek besugására? nem tudom), rossz véleményvel van rólam és kétségbevonja vagy gyanúsna tartja az én hűségemet az uralkodó ausztriai házzal szemben, a nélkül, hogy nekem egy szót is szólana és ártatlanságom védelmére és bizonyítására módot és alkalmat nyújtana. Legalább közvetett és kerülő utakon ennek az 1855-i esztendőnek két hónapjában is, t. i. októberben és novemberben olyan dolgok jutottak tudomásomra, amelyekből arra kell következtetnem vagy legalább is azt kell gyanítanom, hogy a minisztériumnak szándéka engem még a püspökségtől is elmozdítani és jogcímekeket keres, amelyek ürügye alatt e szándékát megvalósíthatja. Valaki egy nálam tett látogatás alkalmával elmondotta, nevének elhallgatásával, hogy egy öreg püspöknek a püspökségből távoznia kell, mert az öregek már nem képesek a püspöki teendőket elvégezni. És ezt olyképen mondotta, hogy úgy lehetett és kellett értenem, hogy rólam van szó. Igaz ugyan, hogy már megöregedtem és 75-ik évemet töltöm és azt legközelebb be is töltöm, de hála Istennek, olyan jó testi erőben vagyok, hogy semmi

quam dum ante 28 anos grave hoc munus adorsus sum. — Alter post evolutum circiter a priori duarum septimanarum spatium dicta alicujus magni Viri (Cl.-tus M-th) qui ante prima tenuit subsellia, et ad latus SS-mae Majestatis gessit officia, qui etiam cum modérais ministris fovet amicitiam, v notitiam, huj us magni viri secum habitum discursum, mihi enafavit, in eo consistentem, quod quadam vice cum uno ministrorum habendo sermonem, de me formatae fuerint quaestiones, et Is ministro (probabiliter mei ab Eptû amotionem enuntianti) haec verba protulerit:

«Quare non desinitis jam miserum Szathmariensem Epum persequi, tamen nee aula habet fideliozem subditum, nee vos erga vestras dispositiones promptiori obsequio obedientem, ac ille sit:» — ad quae minister reposuit: «sed non seit germanice:» sed partes officii sui (replicat) accurate adimplet, et proventus suos ad optimos fines expendit:» — est quidem verum, quod germanice expedite non loquar, eam tn linguae huj us cognitionem mihi comparavi, ut librorum germanicorum usum faciam, imo jam aliquot vicibus apud sorores misericordiae sermones germanicos e memoria, licet n sine difficultate et magno laboré habuerim.

sem akadályoz a püspöki ténykedések végzésében és azokat nem kevésbé bírom, mint amikor 28 évvel ezelőtt ezt a nehéz hivatalt megkezdtém. Egy más valaki kb. az előbbi beszéd-től számított két hétnek leforgása után elmondta nekem egy nagy embernek (M-th b. titkos tanácsos), aki azelőtt az első állásokat töltötte be és ő felsége oldala mellett viselt hiyalt, aki a jelenlegi miniszterekkel is jóbarátságban vagy ismeretségben van, a vele való beszélgetését, amely abból állott, hogy egy alkalommal egyik miniszterrel tárgyalva, az rólam kérdezősködött és ő a miniszternek (aki valószínűleg a püspökségtől való elmozdításomról tett említést), ezt mondotta: «Miért nem szüntök már meg a szegény szatmári püspököt üldözni, amikor sem az udvarnak hűségesebb alattvalója, sem a ti rendelkezéseiteknek készségesebb engedelmeskedéssel végrehajtója nincsen, mint ő». — Erre a miniszter azt felelte: «De nem tud németül» — «Azonban (válaszolja ez) hivatalának kötelességeit pontosan teljesíteni és jövedelmét a legjobb célokra fordítja». Igaz ugyan, hogy nem beszélek folyékonyan németül, de elsajátítottam ennek a nyelvnek olyfokú ismeretét, hogy német könyveket olvasok, sőt már néhány alkalommal az irgalmas nővéreknél emlékezetből is tartottam német beszédek, bár nem minden nehézség nélkül és nagy fáradtsággal.

Haec quidem nunc adhuc inter arcana susp.-ionis recluduntur, instar tamen praemonitionis, et praeparationis reputari queunt: — nam officiose nihil adhuc intimatum. — ad acerba quaevis paratus esse debeo: — haec degradatio, morte quidam ipsa amarior mihi erit: — si tn, Deo ita placet, fiat sancta Ejus voluntas: «Domine! hie ure, hie seca dummodo in aeternum parcas !» 20-a Nov. 1855.

Mindezt ugyan még mint gyakvást szívembe zárva tgrtom, de előre való figyelmeztetésnek és előkészületnek tekinthetem, mert hivatalosan még nem közöltek velem semmit. Minden keserűségre készen kell lennem. Ez a letétel ugyan magánál a halálnál is keserűbb lesz számomra, de ha Istennek úgy tetszik, legyen meg az ő szent akarata. Uram, itt égess, itt vágj, csak az örökkévalóságban kegyelmezz ! 1855 nov. 20-án.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezető.....	3
Hám János emlékiratának rövid leírása	5
Hám János mint Magyarország hercegprímása.....	8
Hám János emlékiratai.....	28
Függelék.....	84